

Terroristen 2.0

Het gebruik van internet door terroristische groepen
in het sociale media-tijdperk

Anne van Groningen
Javaplein 34C
1094 HZ Amsterdam
3364585

MA Scriptie
Internationale Betrekkingen in Historisch Perspectief
Universiteit Utrecht
Begeleider: Prof. Dr. I.G.B.M. Duyvesteyn
10 maart 2015

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	2
I. Het internet: zegen en vloek.....	3
Cyber utopianism vs. cyber anxiety.....	3
Tussen mythe en realiteit: cyber 9/11 en digital Pearl Harbor	4
Terroristen en het internet in een veranderende omgeving.....	7
De noodzaak van een actuele benadering.....	11
II. Casus: Islamitische Staat.....	15
Introductie.....	15
Toetsing kerngebruiken	17
Internet als communicatiemedium.....	17
Internet als financieringsmiddel.....	22
Internet als netwerkmiddel.....	23
Internet als rekruteringsmiddel.....	26
Internet als bron van informatie	28
Overige gebruiken	30
Het internetgebruik van IS.....	30
III. Casus: Al Shabaab	32
Introductie.....	32
Toetsing kerngebruiken	34
Internet als communicatiemedium.....	34
Internet als financieringsmiddel.....	39
Internet als netwerkmiddel.....	41
Internet als rekruteringsmiddel.....	44
Internet als bron van informatie	46
Overige gebruiken	47
Het internetgebruik van Al Shabaab	48
IV. Analyse	49
Een succesvolle aanpassing: terroristen 2.0	49
Gevolgen: ingebeeld en echt gevaar	53
Een moeizame aanpassing: overheden 1.5.....	56
Beleidsimplicaties: contraterrorisme 2.0	59
Tweerichtingsverkeer in het virtuele domein.....	62
V. Conclusie.....	64
Bibliografie	69

Voorwoord

Voor u ligt de scriptie ‘Terroristen 2.0. Het gebruik van internet door terroristische groepen in het sociale media-tijdperk.’ Deze scriptie is geschreven in het kader van de master Internationale Betrekkingen in Historisch Perspectief aan de Universiteit Utrecht.

Het idee voor het schrijven van deze scriptie ontstond tijdens mijn stage aan de Nederlandse ambassade in Colombia, waar ik van februari tot en met juli 2014 stage liep. Tijdens het monitoren en analyseren van de politieke ontwikkelingen in het land kwam ik erachter dat de Colombiaanse rebellengroepen (FARC, ELN) actief gebruik maakten van sociale media voor het verspreiden van propaganda en de communicatie met hun achterban. Toen in juni 2014 ISIS wereldnieuws werd na het uitroepen van het kalifaat en de groep zich door de publicatie van gruwelijke video’s op het internet dagelijks van een grote hoeveelheid media-aandacht wist te verzekeren, werd mijn interesse voor het gebruik van internet door militante groepen versterkt en besloot ik mijn scriptie hieraan te wijden.

Van oktober 2014 tot en met februari 2015 ben ik bezig geweest met het bronnenonderzoek en het schrijven van deze scriptie. Het bronnenonderzoek voor deze scriptie is reeds in januari 2015 afgerond. Het is daardoor mogelijk dat geraadpleegde websites, bekeken video’s, online tijdschriften en overige bronnen nu niet meer beschikbaar zijn. Dit is echter niet te voorkomen en laat tegelijkertijd het belang van dit onderzoek zien, omdat de online aanwezigheid van dergelijke bronnen nog altijd wordt betwist.

Als laatste wil ik graag mijn begeleider, mevrouw I.G.B.M. Duyvesteyn bedanken voor haar begeleiding tijdens dit traject.

Ik wens u veel leesplezier toe.

Anne van Groningen

Amsterdam, 10 maart 2015.

I. Het internet: zegen en vloek

Cyber utopianism vs. cyber anxiety

Het internet is niet meer weg te denken uit ons dagelijks leven. In Nederland heeft 94% van de bevolking toegang tot internet, in de Verenigde Staten is dat ruim 84%. IJsland staat bovenaan de wereldranglijst met een internetpenetratie van 96%.¹ Ruim 83% van de Nederlanders is dagelijks online² en gebruikt het internet vooral voor het versturen en ontvangen van e-mails, het opzoeken van informatie en actief zijn op sociale media.³ We regelen onze bankzaken op internet, kopen nieuwe kleding online en houden via sociale media contact met vrienden en familie over de hele wereld. Wij zijn onderdeel geworden van het wereldwijde web en vice versa.

Computers en het internet hebben ons zonder twijfel veel opgeleverd. Binnen enkele muisklikken heeft iedereen ter wereld met een internetverbinding toegang tot informatie over welk onderwerp dan ook. Het internet is naast een effectief communicatiemiddel ook een belangrijk instrument gebleken voor toegang tot kennis, iets dat veel mensen in de wereld daarvoor niet hadden. Er heerste euforie toen duidelijk werd dat het internet, met name de sociale media, een belangrijke faciliterende rol speelde tijdens de protesten in Iran in 2009 en in de Arabische wereld in de jaren daarna. 'The revolution will be twittered', schreef *The Atlantic* over de volksopstand in Teheran na de Iraanse presidentsverkiezingen van 2009.⁴ Tim Rutten van de *The Los Angeles Times* noemde Twitter "tyranny's new nightmare"⁵ en ten tijde van de Arabische Lente werden termen als *Facebook revolution* en *YouTube uprising* aangehaald om de massale protesten te kunnen duiden. "The internet can be considered the first weapon of mass construction, which we can deploy to destroy hate and conflict and to propagate peace and democracy," zei Riccardo Luna, hoofdredacteur van de Italiaanse *Wired* in 2010.⁶ De Italiaanse versie van het Amerikaanse tijdschrift nomineerde dat jaar het internet voor de Nobelprijs voor de Vrede. Volgens *Wired* had het internet de basis gelegd voor een nieuw soort maatschappij, waarin iedereen die verbonden is met het internet de zaden voor vrede kon zaaien.⁷

Tegelijkertijd ontstond er echter ook bezorgdheid over de schaduwzijde van het internet. Onze hersenen zouden schade kunnen oplopen door overmatig internetgebruik, met slaapproblemen, leerproblemen en zelfs 'digitale dementie' tot gevolg.⁸ De bevrijdende rol die het

¹ The World Bank Data, Internet users (per 100 people), http://data.worldbank.org/indicator/IT.NET.USER.P2?order=wbapi_data_value_2013+wbapi_data_value+wbapi_data_value-last&sort=desc (versie 15 januari 2015).

² EuroStat Newsrelease, 'More than 60% of individuals in de EU28 use the internet daily', 18 december 2013, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/4-18122013-BP/EN/4-18122013-BP-EN.PDF (versie 31 oktober 2014).

³ Marketingfacts Stats Dashboard, Internetactiviteiten, <http://www.marketingfacts.nl/statistieken/detail/internetactiviteiten> (versie 31 oktober 2014).

⁴ Andrew Sullivan, 'The revolution will be twittered', *The Atlantic*, 13 juni 2009, <http://www.theatlantic.com/daily-dish/archive/2009/06/the-revolution-will-be-twittered/200478/> (versie 31 oktober 2014).

⁵ Tim Rutten, 'Tyranny's new nightmare: Twitter', *Los Angeles Times*, 24 juni 2009, <http://articles.latimes.com/2009/jun/24/opinion/oe-rutten24> (versie 31 oktober 2014).

⁶ Lewis Wallace, 'Wired back internet for Nobel Prize', *Wired.com*, 20 november 2009, <http://www.wired.com/2009/11/internet-for-peace-nobel/> (versie 9 oktober 2014).

⁷ Internet for Peace Manifesto, <http://www.internetforpeace.it/manifesto.cfm> (versie 25 september 2014).

⁸ Manfred Spitzer, *Digitale Dementie* (Amsterdam 2013).

internet had gespeeld tijdens de Groene Revolutie in Iran en de Arabische Lente werden tegelijkertijd hard onderuitgehaald door de Wit-Russische wetenschapper Evgeny Morozov. Morozov waarschuwde in 2011 in zijn boek *The Net Delusion* dat we op moeten passen voor wat hij *cyber utopianism* noemt: het idee dat internettoegang een panacee zou zijn voor autoritaire regimes, omdat burgers die toegang hebben tot het internet ook automatisch om meer democratie zouden gaan vragen.⁹ Morozov gaat hierin nog een stap verder door niet alleen dit idee aan de kaak te stellen, maar door ook te laten zien hoe autoritaire regimes het internet juist gebruiken voor het tegenovergestelde doel: het oppakken en vastzetten van dissidenten.

De digitalisering van de samenleving riep steeds meer vragen op over onze privacy en veiligheid. Recente gebeurtenissen zorgden ervoor dat het onderwerp internetveiligheid bovenaan de politieke agenda werd geplaatst. Denk aan de internationale ophef die ontstond rondom WikiLeaks in 2010 en het PRISM-schandaal dat in 2013 aan het licht kwam. Staatsgeheimen kwamen door WikiLeaks op straat te liggen en de openbaar gemaakte afluisterpraktijken van de Amerikaanse National Security Agency (NSA) plaatsten de VS in een benarde diplomatieke positie toen bleek dat ook buitenlandse regeringsleiders slachtoffer waren geworden van elektronische spionage. Wie toen nog dacht dat het internet veilig was, werd hard wakker geschud: Morozovs cyber utopianism maakte langzaam maar zeker plaats voor wat Peter W. Singer en Allan Friedman *cyber anxiety* noemden.¹⁰

Tussen mythe en realiteit: cyber 9/11 en digital Pearl Harbor

In de academische wereld werden al langer vraagtekens geplaatst bij positieve bijdrage die computers en bovenal het internet ons hadden opgeleverd. Voor staten betekende de opkomst van het internet namelijk dat er een nieuw domein bijkwam waarin het zijn aanwezigheid moest laten gelden, maar waarin het ook kon worden tegengesproken en zelfs aangevallen. Het internetdomein bleek een nieuw militair domein – net als lucht, land en zee waar krijgsmachten al actief waren- waar oorlog kon worden gevoerd. De toekomst van oorlogvoering zou volgens analisten worden gekenmerkt door bloedige, digitale loopgravenoorlogen.¹¹

Naast begrippen als Facebook revolution en YouTube uprisings doemden er termen op als cyber 9/11, *digital Pearl Harbor* en *E-Qaeda*. Het internet werd immers niet alleen gebruikt door vreedzame burgers of meedogenloze dictators, maar ook door terroristen. Wat zou er gebeuren als terroristische groepen de kennis in huis hadden om door middel van cyberaanvallen volledige communicatiesystemen plat te kunnen leggen, of de sluisdeuren van de Hoover Dam zouden kunnen openen? In 2007 werd Estland immers de eerste staat die vanuit Rusland door cyberaanvallen werd getroffen¹² en ook de VS lanceerden tussen 2007 en 2010

⁹ Evgeny Morozov, *The Net Delusion. The Dark Side of Internet Freedom* (New York 2011).

¹⁰ Peter W. Singer en Allan Friedman, *Cyberwar and cybersecurity. What everyone needs to know* (New York 2014) 3.

¹¹ David Tohn, 'Digital trench warfare', *Boston Globe*, 11 juni 2009, http://www.boston.com/bostonglobe/editorial_opinion/oped/articles/2009/06/11/digital_trench_warfare/ (versie 3 november 2014).

¹² Stieven Ramdharie, 'Estland leidt de weg voor de 'defensie van de toekomst'', *De Volkskrant*, 21 maart 2013, <http://www.volkskrant.nl/dossier-archief/estland-leidt-de-weg-voor-de-defensie-van-de-toekomst~a3412807/> (versie 3 oktober 2014).

meerdere cyberaanvallen op de nucleaire installaties in Iran.¹³ Cyberaanvallen waren niet langer meer iets fictiefs: ze waren realiteit.

Het idee dat terroristen tot iets soortgelijks in staat konden zijn, hield de gemoederen van beleidsmakers, burgers en academici bezig. Cyberterrorisme had een plek veroverd in het academische discours: in november 2012 waren er al meer dan 31.000 artikelen verschenen in kranten en tijdschriften over het fenomeen cyberterrorisme.¹⁴ President Obama noemde cyberterrorisme recentelijk nog “een van de meest serieuze bedreigingen voor de nationale veiligheid”¹⁵ en ook de Algemene Inlichtingen en Veiligheidsdienst (AIVD) ziet digitale aanvallen als “een van de grootste dreigingen waar Nederland op dit moment mee te maken heeft.”¹⁶

In de academische wereld is er echter veel minder consensus over de dreiging die uit gaat van cyberterrorisme. Volgens Maura Conway, hoogleraar aan Dublin City University en specialist op het gebied van terrorisme en internet, valt er een tweedeling waar te nemen op basis van de positie die auteurs innemen vis-a-vis de dreiging die uitgaat van cyberterrorisme.¹⁷ Ook Myriam Dunn Cavelty, verbonden aan het Zwitserse Centre for Security Studies, maakt in het debat onderscheid tussen de *hypers* en de *de-hypers*¹⁸. Onder de *hypers* schaaft Dunn Cavelty de wetenschappers die niet alleen menen dat een cyberaanval waarschijnlijk is, maar ook nabij. Tot deze groep behoren ook de meeste journalisten. De *de-hypers* zijn degenen die een dergelijke aanval onwaarschijnlijk achten, waar onder andere Conway toe behoort.

Het grote aantal verschenen publicaties over cyberterrorisme staat namelijk in schril contrast met het aantal doden dat is gevallen ten gevolge hiervan: geen. Volgens de Amerikaanse politicoloog en expert op het gebied van oorlogvoering in de 21^e eeuw, Peter W. Singer, valt dat te wijten aan twee problemen in de huidige discussie over cyberterrorisme. Het eerste probleem betreft volgens Singer de definitie van cyberterrorisme. Net als terrorisme kent ook cyberterrorisme geen eenduidige definitie. Hierdoor worden volgens Singer allerlei geweldloze vormen van online misdragingen onder het kopje cyberterrorisme geschaard, zoals hacktivisme, WikiLeaks en creditcardfraude. Het gevolg hiervan is dat dit ons net zo veel vertelt over cyberterrorisme als digitale veiligheid: vrijwel niets.¹⁹

Het tweede probleem behelst het psychologische effect dat schuilgaat achter de term cyberterrorisme. Singer meent dat wij geneigd zijn te weinig onderscheid te maken tussen onze angsten en de daadwerkelijke stand van zaken.²⁰ Volgens Conway komt dit doordat cyberterrorisme twee significante moderne angsten combineert: de angst voor technologie en de

¹³ Iris Ludeker, ‘VS lanceerden al in 2007 cyberaanval op Iran’, *Trouw*, <http://www.trouw.nl/tr/nl/5009/Archief/archief/article/detail/3404439/2013/03/06/VS-lanceerden-al-in-2007-cyberaanval-op-Iran.dhtml> (versie 31 oktober 2014).

¹⁴ Peter W. Singer, ‘The cyber terror bogeyman’, *Brookings*, november 2012, <http://www.brookings.edu/research/articles/2012/11/cyber-terror-singer> (versie 31 oktober 2014).

¹⁵ Barack Obama, ‘Taking the cyberattack threat seriously’, *The Wall Street Journal*, <http://online.wsj.com/articles/SB10000872396390444330904577535492693044650> (versie 31 oktober 2014).

¹⁶ Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, ‘Cyberdreiging’, <https://www.aivd.nl/onderwerpen/cyberdreiging/> (versie 31 oktober 2014).

¹⁷ Maura Conway, ‘Against cyberterrorism. Why cyber-based terrorist attacks are unlikely to occur’, *Communications of the ACM* 2 (2011) 26-28, 27.

¹⁸ Myriam Dunn Cavelty, ‘Cyber-Terror. Looming threat or phantom menace? The framing of the US cyber-threat debate’, *Journal of Information Technology & Politics* 1 (2007) 19-36, 20.

¹⁹ Singer, ‘The cyber terror bogeyman’.

²⁰ Ibidem.

angst voor terrorisme.²¹ Veel mensen vrezen dat technologie op den duur niet langer ten dienste zal staan van de mens, maar dat de technologie meester wordt en de mensheid slaaf. Wanneer dit gekoppeld wordt aan een eeuwenoude angst voor schijnbaar willekeurig geweld is het resultaat een verhoogde staat van alarm, aldus Conway.²²

Dit zijn belangrijke bevindingen, omdat er beleidsplannen worden opgesteld aan de hand van onderzoeken en studies die mogelijk gebaseerd zijn op foutieve veronderstellingen en onrealistische ideeën. William J. Lynn, voormalig Deputy Secretary of Defense, vatte de dreiging in een toespraak op de toonaangevende RSA Conference in 2011 als volgt samen:

It is possible for a terrorist group to develop cyber attack tools on their own or to buy them on the black market. (...) A couple dozen talented programmers wearing flip-flops and drinking Red Bull can do a lot of damage. (...) We have to assume that if they have the means to strike, they will do so.²³

Zoals Lynn het omschrijft klinkt het alsof iedere terrorist met enige computerervaring vanuit een internetcafé een cyberaanval zou kunnen uitvoeren. Met geen woord sprak Lynn echter over de complexiteit van een mogelijke cyberaanval, die George R. Lucas Jr., professor aan de United States Naval Academy, juist probeert aan te tonen:

An effective weapon of cyber warfare (...) simply outstrips the intellectual, organizational, and personnel capacities of even the most well-funded and well-organized terrorist organization, as well as those of even the most sophisticated international criminal enterprises.²⁴

Los van het debat rondom de technologische mogelijkheden en beperkingen van terroristische groepen - de *cyber*-kant van cyberterrorisme- meent Conway dat er tevens te weinig onderzoek is gedaan naar de *terrorisme*-kant van cyberterrorisme. In een van haar meest recente publicaties tracht Conway cyberaanvallen te plaatsen binnen de context van de strategie van het terrorisme.²⁵ Het terrorisme is immers een strategie die wordt toegepast wanneer er sprake is van asymmetrische oorlogsvoering en de ene partij militair gezien superieur is aan de andere partij. De zwakkere partij kan dan kiezen voor een strategie van terrorisme om zo haar tekorten, zoals een gebrek aan technologische middelen of brede maatschappelijke steun, te compenseren.

²¹ Conway, 'Against cyberterrorism', 26.

²² Ibidem, 26.

²³ William J. Lynn, 'Remarks on Cyber at the RSA Conference', toespraak in San Francisco, 15 februari 2011, <http://www.defense.gov/speeches/speech.aspx?speechid=1535> (versie 3 november 2014).

²⁴ George R. Lucas, 'Permissible Preventive Cyberwar: Restricting Cyber Conflict to Justified Military Targets' in: Luciano Floridi en Mariarosaria Taddeo (eds.), *The Ethics of Information Warfare. Law, Governance and Technology Series* (New York 2014) 73-83, 81.

²⁵ Maura Conway, 'Reality check. Assessing the (un)likelihood of cyberterrorism', in: Thomas M. Chen, Lee Jarvis en Stuart Macdonald (eds.), *Cyberterrorism. Understanding, assessment and response* (New York 2014) 103-122.

Vanuit dit kader komt Conway tot vier redenen waarom cyberterrorisme nog altijd onwaarschijnlijk is. Ten eerste liggen de kosten van een cyberaanval vele malen hoger dan die van een non-cyber alternatief, zoals een autobom. Daarnaast beschikken terroristische groepen niet over de juiste competenties om een cyberaanval, die vele malen gecompliceerder is dan een non-cyberaanval, uit te voeren. Ten derde is het destructieve potentieel van non-cyberaanvallen veel zichtbaarder dan dat van cyberaanvallen. Als laatste noemt Conway het media-argument: het psychologische effect van een cyberaanval is vele malen beperkter dan dat van een non-cyberaanval, en valt niet te rijmen met het vaak genoemde argument dat terroristen en de media zich in een symbiotische relatie bevinden.²⁶ Voor terroristen is het dus veel eenvoudiger, goedkoper en effectiever om non-cyberaanvallen uit te voeren.

Dit betekent echter niet dat cyberterrorisme helemaal geen dreiging vormt, of dat terroristische groepen niet geïnteresseerd zijn in het gebruiken van het internet voor gewelddadige aanvallen. Het feit dat er nog geen doden zijn gevallen door cyberterrorisme betekent ook niet dat een mogelijke cyberaanval door terroristen geen grote schade toe zou kunnen brengen. Waar het uiteindelijk op neerkomt, stellen zowel Singer als Conway, is dat het van groot belang is om onderscheid te maken tussen cyberterrorisme en het gebruik van het internet door terroristen.²⁷ Het eerste is vooralsnog van hypothetische aard, het tweede is wat er op dit moment daadwerkelijk gebeurt. En dat is ook zeker van belang. “We have let our fears obscure how terrorists really use the internet,” stelt Singer.²⁸

Terroristen en het internet in een veranderende omgeving

Terroristen maken dus net als ieder ander gebruik van het internet. Dit is geen nieuws en evenmin is het onopgemerkt gebleven. “Terrorists use the internet just like everybody else,” zei de Amerikaanse overheidsfunctionaris Richard Clarke al in 2004.²⁹ Toch lijkt het gebruik van internet door terroristische groepen te zijn ondergesneeuwd in het debat over cyberterrorisme, zoals ook Singer aangaf. Nu duidelijk is geworden dat dit twee verschillende fenomenen zijn kan doeltreffender worden gekeken naar hoe terroristen daadwerkelijk gebruik maken van het internet, hoe hun internetgebruik door de jaren heen al dan niet is veranderd, in hoeverre het gebruik van het internet door terroristen zorgwekkend is en hoe staten hier tot op heden mee om zijn gegaan. Deze vragen vormen samen het uitgangspunt van dit onderzoek. Het internet heeft in het afgelopen decennium immers grote veranderingen doorgemaakt, net als de manier waarop wij het internet gebruiken.

Sinds de beginjaren 00 wordt er door enkele wetenschappers met enige regelmaat geschreven over het gebruik van internet door terroristische groepen. Hiertoe behoren onder andere de eerder genoemde Maura Conway, de Israëliëse communicatiewetenschapper Gabriel

²⁶ Conway, ‘Reality check’, 103.

²⁷ Conway, ‘Against cyberterrorism’, 27 en Singer, ‘The cyber terror bogeyman’.

²⁸ Singer, ‘The cyber terror bogeyman’.

²⁹ William New, ‘Former cybersecurity chief opposes new regulations’, *Government Executive*, 24 mei 2014, <http://www.govexec.com/technology/2014/05/former-cybersecurity-chief-opposes-new-regulations/16780/> (versie 25 september 2014).

Weimann en Hsinchun Chen, die bekendheid verwierf als projectleider van het *Dark Web*-project van de University of Arizona dat als doel heeft alle content die door internationale terroristische organisaties op internet wordt geplaatst te verzamelen en te analyseren.³⁰ In 2006 deed Conway onderzoek naar hoe terroristen gebruik maken van het internet.³¹ Conway analyseerde de bestaande literatuur en kwam tot de conclusie dat er veel overlap was in de literatuur –zij het in andere benamingen- als het ging om hoe terroristen het internet gebruikten.³² Conway distilleerde hieruit een vijftal kerngebruiken van het internet door terroristen: internet als communicatiemedium, als financieringsmiddel, als netwerkmiddel, als rekruteringsmiddel en als informatiebron.

Hoewel er zoals hierboven beschreven wel onderzoek is gedaan naar het gebruik van internet door terroristen, is de overgrote meerderheid van deze onderzoeken uitgevoerd in de zogenaamde Web 1.0 periode en de beginjaren van Web 2.0.³³ Tussen het begin van de 21^e eeuw en nu is ons internetgebruik echter niet alleen enorm toegenomen, maar wordt het internet ook voor steeds meer toepassingen gebruikt. Technologische ontwikkelingen volgen elkaar nog altijd in razend snel tempo op: een tempo dat niet alleen academici, maar ook overheden met moeite weten bij te benen. Het is daarom belangrijk dat er empirisch onderzoek wordt gedaan naar de meest recente gebruiken van het internet door terroristische groepen en dat eerdere theorieën worden getoetst. Alleen zo kan een volledig en actueel beeld worden gevormd van de mogelijke bedreigingen en uitdagingen van nu.

De verandering in ons internetgebruik wordt aangeduid als een evolutie van Web 1.0 naar Web 2.0. Web 1.0 verwijst grofweg naar de periode tussen halverwege de jaren negentig en de beginjaren tweeduizend.³⁴ In deze periode werd het hebben van een internetverbinding voor de meeste huishoudens betaalbaar en vonden steeds meer mensen hun weg online. Mensen werden bereikbaar via e-mail en de eerste traditionele media openden een website. Zo ging het NRC Handelsblad in 1994 voor het eerst online en publiceerde Osama bin Laden in 1996 zijn eerste fatwa tegen de Verenigde Staten op het internet. Kenmerkend voor Web 1.0, tegenover het daaropvolgende Web 2.0, was dat het net als de traditionele massamedia gebaseerd was op *one-to-many* communicatie. Dit houdt in dat er één zender is en dat er meerdere ontvangers zijn, maar dat er in principe geen interactie plaatsvindt tussen de zender en de ontvanger.

In het Web 1.0-tijdperk waren terroristen, net als voor de komst van het internet, afhankelijk van de traditionele media voor het bereiken van een groot publiek en het uitdragen van hun gedachtegoed. Volgens Paul Wilkinson, voormalig directeur van het University of St. Andrews Centre for the Study of Terrorism and Political Violence, bevonden terroristen en de media zich op dat moment in een symbiotische relatie, gebaseerd op wederzijdse

³⁰ University of Arizona, 'Dark Web and GeoPolitical Web Research', <http://ai.arizona.edu/research/terror/#goal> (versie 3 november 2014).

³¹ Maura Conway, 'Terrorist 'use' of the internet and fighting back', *Information & Security* 19 (2006) 9-30.

³² Conway, 'Terrorist use', 10-11.

³³ O.a. Maura Conway, 'Terrorist 'use' of the internet and fighting back', *Information & Security* 19 (2006) 9-30, Gabriel Weimann, 'www.terror.net. How modern terrorism uses the Internet', *United States Institute of Peace Special Report* 116 (2004) en Fred Cohen, 'Terrorism and Cyberspace', *Network Security* 5 (2002) 17-19.

³⁴ Andreas M. Kaplan en Michael Haenlein, 'Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media', *Business Horizons* 53 (2010) 59-68, 60-63.

onafhankelijkheid.³⁵ Terwijl terroristen constant op zoek gingen naar wat Margaret Thatcher *the oxygen of publicity*³⁶ noemde, bevonden de massamedia zich in een situatie waarin fel geconcurrereerd werd om marktaandeel en advertentie-inkomsten die konden worden verkregen door het uitbuiten van een terroristische gebeurtenis.³⁷ Hoewel de massamedia een belangrijke rol spelen in de beeldvorming en framing van terrorisme, zijn zij niet belangeloos.

De relatie tussen terrorisme en de media veranderde met de opkomst van Web 2.0, een term die in 2004 door de Canadese zakenman Tim O'Reilly werd geïntroduceerd.³⁸ Web 2.0 wordt gezien als de tweede generatie internet, waarbij het *one-to-many* model wordt vervangen door het *many-to-many* communicatiemodel. Content wordt dan niet langer gecreëerd en gepubliceerd door individuen of organisaties, maar er ontstaat een continue uitwisseling en aanpassing van content door vele gebruikers. Sociale netwerksites zoals Facebook, Twitter en YouTube zagen het levenslicht en voor het eerst gingen massamedia en sociale interactie hand in hand verder en vervaagde de grens tussen het private en publieke domein.³⁹ De opkomst van sociale media in het Web 2.0 tijdperk gaf iedereen de mogelijkheid om zonder tussenkomst van een derde partij informatie te publiceren of toegang tot informatie te krijgen.

Wereldwijd groeide de toegang tot het internet, een ontwikkeling die terroristen ook niet onopgemerkt bleef. "We started 11 years ago and were monitoring 12 terrorist Web sites," stelde Weimann in 2009. "Today we are monitoring more than 7.000."⁴⁰ Naast een groei in het aantal websites waren ook de voordelen die sociale media boden voor terroristen onmiskenbaar: het zijn populaire kanalen bij hun beoogde doelgroep, ze zijn gebruiksvriendelijk, betrouwbaar en gratis, en ze bieden terroristen de mogelijkheid zelf actief doelgroepen te benaderen in plaats van te wachten totdat bezoekers hun weg naar hun website vinden.⁴¹

King's College promovendus John Curtis Amble onderschrijft Weimanns bevindingen.⁴² Amble laat zien dat de uitbreiding van het bereik van het internet heeft geleid tot de vorming van virtuele netwerken van gelijkgestemde individuen die ervoor kiezen om informatie te ontvangen uit dezelfde bron, en het bepaalde communicatoren in staat stelt om de leden van deze netwerken te bereiken.⁴³ Op die manier kan een sterke sociale cohesie worden gevormd tussen geografisch verspreide aanhangers van de meest extreme wereldbeelden. Terroristen zouden deze kenmerken succesvol hebben weten te exploiteren, met name op het gebied van training en rekrutering.⁴⁴

De Spaanse politicoloog Manuel R. Torres Soriano benadrukt vooral de veranderende relatie tussen terrorisme en de media sinds de komst van Web 2.0 en sociale media:

³⁵ Paul Wilkinson, 'The media and terrorism: a reassessment', *Terrorism and Political Violence* 2 (1997) 51-64, 52.

³⁶ Margaret Thatcher, 'Speech to American Bar Association', 15 juli 1985, <http://www.margaretthatcher.org/document/106096> (versie 3 november 2014).

³⁷ Wilkinson, 'The media and terrorism', 54-55.

³⁸ John Curtis Amble, 'Combating terrorism in the new media environment', *Studies in Conflict & Terrorism* 5 (2012) 339-353, 339.

³⁹ Thomas Rid en Marc Hecker, *War 2.0. Irregular warfare in the information age* (Londen 2009) 29.

⁴⁰ Gabriel Weimann zoals gequote in Barbara Mantel, 'Terrorism and the internet. Should web sites that promote terrorism be shut down?', *CQ Researcher* (2009) 129-153, 129.

⁴¹ Gabriel Weimann, 'New terrorism and new media', *Commons Lab: Research Series* 2 (2014).

⁴² Amble, 'Combating terrorism'.

⁴³ Amble, 'Combating terrorism', 340.

⁴⁴ Amble, 'Combating terrorism' 341.

The truly revolutionary contribution has been the manner in which the technology has transformed the propaganda dimension of terrorist groups, turning their age-old dream of direct, intermediary-free communication with their potential 'public' into reality.⁴⁵

Journaliste en communicatiewetenschapper Liane Rothenberger bekrachtigt de door Soriano, Amble en Weimann gesignaleerde ontwikkelingen. Waar terroristische groepen eerder volledig afhankelijk waren van de traditionele media om hun grieven te communiceren, kunnen zij vandaag de dag autonoom opereren en zelf hun beoogde publiek rechtstreeks benaderen.⁴⁶ Dit is een belangrijke ontwikkeling als wordt gedacht aan de bekende uitspraak die Brian Jenkins deed in 1974: "Terrorism is aimed at the people watching, not the actual victims. Terrorism is theater."⁴⁷ Het gaat terroristen dus niet zozeer om het aantal slachtoffers dat zij kunnen maken, maar vooral om hoeveel mensen kennis nemen van hun acties.

Overigens is het belangrijk op te merken dat bovenstaande ontwikkelingen niet alleen ten gunste werken van terroristische groepen. Er bestaat evenwel discussie over de nadelen die het gebruik van het internet en sociale media heeft voor terroristen en daarmee de omvang van de mogelijke dreiging die ervan uitgaat. Zo meent Torres Soriano onder andere dat het idee van online anonimiteit een illusie is⁴⁸ en beargumenteert David C. Benson dat de onbeperkte toegang tot informatie op internet helemaal niet zo bruikbaar is voor terroristen als vaak wordt gedacht. Zo zou het idee van een virtueel trainingskamp volgens Benson zeer simplistisch zijn, gezien de complexiteit van militaire training en de onmisbaarheid van een fysieke instructeur.⁴⁹ Daarnaast geeft het democratische karakter van Web 2.0 ook tegenstanders van terroristische groepen een podium om zich uit te spreken. Torres Soriano schrijft: "One could argue that the more jihadist terrorism commits to Web 2.0 the more it exposes its discourse to challenge."⁵⁰

Amble benadrukt daarnaast dat staten een belangrijk strategisch en tactisch voordeel kunnen halen uit de online activiteit van (potentiële) terroristen. Volgens Amble kan de strijd tussen terroristen en regeringen het best worden begrepen als een ideologische confrontatie: een strijd om de hearts en minds van individuen, die zich voor een groot deel in het virtuele domein afspeelt. Regeringen zouden volgens Amble nieuwe media moeten inzetten om (net als terroristen) de *goodwill* te winnen van bevolkingsgroepen die kwetsbaar zijn voor radicalisering. Op tactisch niveau kan het internet en met name sociale media een belangrijke bron zijn voor inlichtingendiensten, mits het als legitieme inlichtingenbron wordt aangemerkt. Volgens Amble wordt informatie uit online bronnen door inlichtingendiensten nog niet als volledig betrouwbare informatie gezien.⁵¹ Dit leek afgelopen zomer echter veranderd: de tweet van de Oekraïense

⁴⁵ Manuel R. Torres Soriano, 'The vulnerabilities of online terrorism', *Studies in Conflict & Terrorism* 4 (2012) 263-277, 263.

⁴⁶ Liane Rothenberger, 'Terrorist groups: using internet and social media for disseminating ideas. New tools for promoting political change', *Romanian Journal of Communication and Public Relations* 3 (2012) 7-23, 10.

⁴⁷ Brian Jenkins, 'International terrorism. A new kind of warfare', *The RAND Corporation*, P-5261 (1974).

⁴⁸ Torres Soriano, 'The vulnerabilities of online terrorism', 264.

⁴⁹ David C. Benson, 'Why the internet is not increasing terrorism', *Security Studies* 2 (2014) 293-328, 307.

⁵⁰ Torres Soriano, 'The vulnerabilities of online terrorism', 274.

⁵¹ Amble, 'Combating terrorism', 345-346.

rebellen vlak voor het neerstorten van Malaysian Airlines vlucht MH17 was voor de Verenigde Staten een van de redenen om te geloven dat pro-Russische separatisten het vliegtuig per ongeluk uit de lucht hadden geschoten.⁵²

De noodzaak van een actuele benadering

Ondanks dat het gebruik van internet door terroristen in de belangstelling staat is er een gebrek aan recent empirisch materiaal in de academische literatuur. Dit onderzoek zal deze lacune trachten te vullen door te laten zien hoe het internetgebruik van terroristische groepen in de afgelopen jaren is veranderd. De doelstelling van dit onderzoek is het toetsen van de relevantie van de in de web 1.0-periode onderscheiden kerngebruiken van het internet door terroristen in de nieuwe generatie internet – web 2.0- aan de hand van twee casussen. Hierbij wordt uitgegaan van de vijf kerngebruiken die Conway in 2006 identificeerde. Door uit te gaan van deze criteria kan een verandering of juist continuïteit in het internetgebruik in kaart worden gebracht.

Het eerste kerngebruik dat Conway in 2006 onderscheidde is het internet als communicatiemedium. Dit verwijst naar de manieren waarop terroristen het internet gebruiken voor publiciteit, propaganda en zelfs psychologische oorlogvoering in de vorm van bedreigingen, het in omloop brengen van desinformatie en het verspreiden van gruwelijke beelden.⁵³ Het tweede kerngebruik betreft het gebruiken van het internet voor het financieren van de strijd. Hierbij valt zowel te denken aan het oproepen tot directe donaties via een terroristische website als het plegen van creditcardfraude.⁵⁴ Een derde manier waarop terroristen het internet gebruiken is als netwerkmiddel zowel tussen als binnen terroristische organisaties.⁵⁵ Het vierde kerngebruik dat Conway benoemde is rekrutering via het internet, om zo sympathisanten uit te nodigen actief deel te nemen aan terroristische activiteiten.⁵⁶ Het laatste kerngebruik betreft het benutten van het internet als bron van informatie. Via het internet hebben terroristen groepen plots vrije toegang tot allerlei informatie die voor hen zeer bruikbaar kan zijn. Hierbij kan worden gedacht aan informatie over mogelijke doelwitten, maar ook over antiterrorismemaatregelen die overheden over de hele wereld nemen.⁵⁷

Om Conways kerngebruiken anno 2015 te toetsen zijn twee casussen geselecteerd: de terroristische beweging Al Shabaab, die hoofdzakelijk binnen Somalië actief is, en de Islamitische Staat (IS), de terreurgroep die wereldwijde bekendheid kreeg toen het in de zomer van 2014 een islamitisch kalifaat uitriep in delen van Syrië en Irak. Zij zijn gekozen vanwege hun actieve gebruik van internet en sociale media en het feit dat beide groepen in het Web 2.0 tijdperk zijn gevormd. De betiteling van beide bewegingen als terroristische groepen verwijst naar de strategie van het terrorisme die beide in de strijd toepassen en zegt dus niets over de aard van de

⁵² Embassy of the United States Kyiv, 'United States Assessment of the Downing of Flight MH17 and its Aftermath', 19 juli 2014, <http://ukraine.usembassy.gov/statements/asmt-07192014.html> (versie 13 november 2014).

⁵³ Conway, 'Terrorist use', 11-12.

⁵⁴ Ibidem, 12-13.

⁵⁵ Ibidem, 14-15.

⁵⁶ Ibidem, 16.

⁵⁷ Ibidem, 16-18.

groep.⁵⁸ Aan de hand van de kerngebruiken van Conway zal het internetgebruik van beide groepen per kerngebruik worden bestudeerd. Overige, mogelijk nieuwe gebruiken van het internet door terroristische groepen zullen daarna aan bod komen.

In het eerstvolgende hoofdstuk zal IS worden behandeld. Duizenden strijders hebben zich bij de beweging aangesloten en daaronder zouden veel buitenlandse jihadisten zijn. Zij zouden veelal via het internet zijn geradicaliseerd en gerekruteerd, een van de kerngebruiken die Conway in 2006 identificeerde. Daarnaast is ook de relatie tussen IS en de media zeer de moeite waard om nader te onderzoeken, omdat dit wellicht een van de belangrijkste veranderingen is in de evolutie van Web 1.0 naar Web 2.0. In het Westen ontstond grote verontwaardiging en afkeer toen IS begon met het publiceren van video's op YouTube waarin onthoofdingen te zien waren van westerse journalisten en hulpverleners die eerder door IS waren ontvoerd. Deze terreurdaden hadden grote impact op de publieke opinie in het Westen. Volgens de *The Los Angeles Times* gebruikt IS sociale media als *soft weapon* en geeft de groep middels hun grote virtuele aanwezigheid de indruk dat ze ook in de echte wereld een beweging van grote getale zijn.⁵⁹ Dit kan weer gekoppeld worden aan David Fromkins idee van de *illusionists' trick*, de term die hij gebruikte om de grote discrepantie tussen de objectieve zwakheid van het achttiende-eeuwse terreurregime van Robespierre en hun grote subjectieve macht te duiden.⁶⁰

In het derde hoofdstuk komt de Somalische groep Al Shabaab aan bod. Al Shabaab was de eerste groep ooit die een terroristische aanslag via Twitter opeiste.⁶¹ Dit gebeurde na de aanval op het Westgate winkelcentrum in Nairobi, Kenia in september 2013. Lindsay Pearlman deed uitgebreid onderzoek naar de Twitter-activiteit van Al Shabaab.⁶² Ondanks het feit dat Al Shabaab alles wat westers is afkeurt, omarmden de militanten ironisch genoeg wel de westerse technologie van het internet voor het verwezenlijken van hun politieke doestellingen. Pearlman concludeerde uit haar onderzoek dat de online activiteit van Al Shabaab veel nuttige informatie vrijgaf die kan helpen de beweging beter te begrijpen.⁶³

Wat de casus van Al Shabaab bovenal interessant maakt, is dat Al Shabaab begin dit jaar het mobiele internet verbod in Somalië. Als reden hiervoor stelde de groep –genoeg in een bericht op Facebook- dat de Amerikaanse inlichtingendiensten hier teveel gevoelige informatie uit konden halen die eventueel op een later moment tegen hen gebruikt kon worden. De casus van Al Shabaab laat dus goed zien hoe het gebruik van het internet ook nadelig kan zijn voor een terroristische organisatie. Zo concludeerde Ken Menkhaus na zes jaar lang onderzoek te hebben gedaan naar het sociale media gebruik van Al Shabaab:

⁵⁸ Voor het debat over terrorisme als strategie zie: Isabelle Duyvesteyn en Mario Fumerton, 'Insurgency and Terrorism: Is there a difference?', in: Caroline Holmqvist-Jonsater en Christopher Coker (eds.), *The Character of War in the 21st Century* (Londen 2009) 27-41.

⁵⁹ Lorraine Ali, 'Islamic State's soft weapon of choice: social media', *Los Angeles Times*, 22 september 2014, <http://www.latimes.com/entertainment/la-et-islamic-state-media-20140922-story.html> (versie 25 september 2014).

⁶⁰ David Fromkin, 'The strategy of terrorism', *Foreign Affairs* 4 (1975) 683-698, 685.

⁶¹ Weimann, 'New terrorism and new media', 8.

⁶² Lindsay Pearlman, 'Tweeting to win: Al-Shabaab's strategic use of microblogging', *The Yale Review of International Studies* 3 (2012) 23-31.

⁶³ Pearlman, 'Tweeting to win', 30.

New communication technologies have hurt Al-Shabaab as much as they have helped it. [...] In consequence, the group has a schizophrenic relationship with new communication technologies, simultaneously using them to communicate globally while and seeking to ban or tightly restrict them domestically. Over time, these new technologies have become more of an Achilles heel and less of an asset to Al-Shabaab.⁶⁴

Daarnaast is het ook interessant om te kijken naar hoe de groepen via sociale media individuen aanmoedigen om een terroristische aanval te plegen in het land waar zij woonachtig zijn. Naar dergelijke acties wordt vaak verwezen als acties van *lone wolf*-terroristen, door Fred Burton en Scott Steward gedefinieerd als “a person who acts on his or her own without orders from—or even connections to— an organization.”⁶⁵ Hoewel lone wolves geen nieuw fenomeen zijn, heeft volgens Weimann de opkomst van het internet bijgedragen aan een verveelvoudiging van het verschijnsel. “Terrorist groups have learned how to appeal to potential lone wolves, to attract and seduce them, to train and teach them and finally to launch them on their attacks – all by using online communication, from forums and chatrooms to Facebook, YouTube and Twitter,” schrijft Weimann.⁶⁶ Hierbij valt te denken aan de Nederlandse jihadist Muhajiri Sháám die in een videoboodschap opriep tot een ‘stevige daad’ tegen de Nederlandse overheid⁶⁷, of aan de Australische uitsmijter Mohammad Ali Baryalei, die namens IS opdracht zou hebben gegeven tot de onthoofding van een willekeurige Australiër in het zakencentrum van Sydney. De aanval had moeten lijken op de aanslag op de Britse soldaat Lee Rigby in Londen vorig jaar.⁶⁸ Dergelijk *copycat*-gedrag is geen nieuw verschijnsel, maar zou kunnen toenemen omdat potentiële uitvoerders via het internet steeds eenvoudiger te benaderen zijn.

In het derde hoofdstuk zullen beide casussen met elkaar worden vergeleken en geanalyseerd. In hoeverre werkt het internet faciliterend voor de strategie van het terrorisme van IS en Al-Shabaab? Wat zijn de overeenkomsten tussen hun internetgebruik, wat zijn de verschillen? Heeft het internet de groepen ook juist tegengewerkt in hun activiteiten en het nastreven van hun doelen? Zijn er nieuwe manieren waarop beide groepen het internet gebruiken, of zijn de kerngebruiken van Conway nog steeds geldend? De bevindingen zullen ook binnen het kader worden geplaatst van de eerder genoemde cyber anxiety. Is het gebruik van het internet door terroristische groepen iets om ons zorgen over te maken, of legt het wellicht een dieper probleem bloot, namelijk dat overheden zich veel minder goed aan de veranderende wereld hebben aangepast dan hun (dissidente) burgers? De antwoorden op deze vragen zullen uiteindelijk leiden tot een conclusie, waarin ook enkele beleidsimplicaties aan bod zullen komen en suggesties zullen worden gedaan voor vervolgonderzoek.

⁶⁴ Ken Menkhaus, ‘Al-Shabaab and social media: a double-edged sword’, *Brown Journal of World Affairs* 2 (2014).

⁶⁵ Fred Burton en Scott Steward, ‘The ‘Lone Wolf’ Disconnect’, *STRATFOR*, 30 januari 2008, http://www.stratfor.com/weekly/lone_wolf_disconnect#axzz3KpODgFBN (versie 3 december 2014).

⁶⁶ Gabriel Weimann, ‘Lone wolves in cyberspace’, *Journal of Terrorism Research* 2 (2012) 75-90, 85-86.

⁶⁷ N.N., ‘Justitie onderzoekt oproep jihadist’, *NOS*, 23 september 2014, <http://nos.nl/artikel/701716-justitie-onderzoekt-oproep-jihadist.html>

⁶⁸ Melle Garschagen, ‘Van uitsmijter tot jihadist bij IS’, *NRC*, 20 september 2014, <http://www.nrc.nl/handelsblad/van/2014/september/20/van-uitsmijter-tot-jihadist-bij-is-1423112> (versie 9 oktober 2014).

De bronnen die gebruikt zullen worden in dit onderzoek zijn allemaal online te vinden. Hierbij valt te denken aan content die door IS en Al-Shabaab is geplaatst op media als Facebook, YouTube en Twitter, maar bijvoorbeeld ook het online Engelstalige tijdschrift *Dabiq* dat IS sinds het uitroepen van het kalifaat maandelijks uitbrengt. Omdat Al Shabaab inmiddels niet meer actief is op het internet en onder andere het officiële Twitter-account van Al-Shabaab door Twitter is verwijderd zijn hun originele tweets niet meer online te bekijken. Twitter stelt zijn archief niet open voor gebruikers. Bedrijven als DataSift en Gnip bieden Twitterdata aan, maar alleen tegen betaling. Desalniettemin zijn er veel nieuwsberichten verschenen over de Twitteractiviteit van Al Shabaab waarin ook veel tweets zijn overgenomen. De meest relevante tweets zijn hierdoor nog steeds te lezen, zij het indirect. Daarnaast is ook de recente berichtgeving in Nederlandse en internationale media over IS en Al Shabaab en onderwerpen als cyberterrorisme en digitale veiligheid een belangrijke bron van informatie. Nieuwsberichten waarin bijvoorbeeld terrorisme-experts of ambtenaren worden geïnterviewd geven het huidige maatschappelijke en politieke discours goed weer en vormen daarom ook een belangrijke bron voor dit kwalitatieve onderzoek.

De bronnen die in dit onderzoek naast de literatuur worden geraadpleegd zijn allemaal te vinden op het *surface web*, dat bestaat uit voor iedereen zichtbare en door zoekmachines geïndexeerde pagina's. Dit in tegenstelling tot het *deep web*, het onzichtbare web dat niet terug te vinden is met behulp van openbare zoekmachines en volgens wetenschappers 550 keer groter zou zijn dan het zichtbare web.⁶⁹ Hoewel het onzichtbare web ook een belangrijke virtuele ontmoetingsplaats is voor terroristen, is het deep web vanwege technologische en tijdsbeperkingen niet meegenomen in dit onderzoek. Dit vormt echter geen grote beperking voor het beantwoorden van de probleemstelling, omdat er voldoende bronnenmateriaal beschikbaar is om Conways kerngebruiken aan de casussen te kunnen toetsen.

⁶⁹ Algemene Inlichtingen en Veiligheidsdienst, 'Het jihadistisch internet. Kraamkamer van de hedendaagse jihad.' (2012).

II. Casus: Islamitische Staat

Introductie

Op 29 juni 2014, het begin van de vastenmaand ramadan, riep Islamitische Staat in Irak en al-Sham (ISIS) een kalifaat uit in delen van Irak en Syrië. Abu Bakr al-Baghdadi werd benoemd tot kalief en leider van alle moslims. Tegelijkertijd kondigde de soennitische rebellengroep aan haar naam te veranderen in Islamitische Staat (IS).⁷⁰ De ogen van de internationale media leken vanaf dat moment op niets anders gericht. De naamsverandering suggereerde een goed georganiseerde groep, die volgens *The Wall Street Journal* in een “three-week blitz” het fragiele Irak op zijn kop had gezet.⁷¹ Meerdere journalisten, hulpverleners en mensenrechtenactivisten werden brute wijze vermoord, waarna een video van de gebeurtenis met behulp van sociale media binnen een oogwenk de wereld in werd gestuurd. Duizenden mensen wereldwijd konden vanaf hun smartphone of computer zien hoe James Foley, Steven Sotloff, Alan Henning en anderen door IS-strijders werden onthoofd. De strijders van IS werden mede hierdoor al gauw “total social media pros”⁷² genoemd, die bezig waren met een “surprisingly brilliant”⁷³, “savvy PR war.”⁷⁴

Vanaf dat moment was IS niet langer een van de vele militante groepen in het Midden-Oosten, maar een beweging van “nihilistische barbaren” door wie “onze vrijheid, onze waarden en onze veiligheid” op het spel werden gezet, zo viel te lezen in een bericht dat toenmalig Minister van Buitenlandse Zaken Frans Timmermans op zijn Facebook-pagina had geplaatst.⁷⁵ Moslims over de hele wereld werden aangespoord publiekelijk afstand te nemen van de Islamitische Staat en westerse regeringsleiders spoorden elkaar aan om te spreken over de Niet-Islamitische Staat.⁷⁶ De reactie van de internationale media en vele regeringen deed lijken alsof de groep uit het niets was opgekomen, maar dat is niet het geval. Zo merkte Carolien Roelants, Midden-Oosten columnist voor *NRC*, in een van haar columns op: “De Islamitische Staat (...) is al jaren bezig in Irak. Denk maar aan ál die krantenberichten over bomaanslagen die u gewoonlijk oversloeg.”⁷⁷

Om de opkomst van IS te kunnen duiden moeten we volgens Quilliam-onderzoekers Erin Marie Saltman en Charlie Winter teruggaan naar ideologische en structurele wortels van IS. Deze

⁷⁰ N.N., ‘Sunni rebels declare new ‘Islamic caliphate’’, *Al Jazeera English*, 30 juni 2014, <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2014/06/isis-declares-new-islamic-caliphate-201462917326669749.html> (versie 10 november 2014).

⁷¹ Matt Bradley, ‘ISIS declares new islamist caliphate’, *The Wall Street Journal*, 29 juni 2014, <http://online.wsj.com/articles/isis-declares-new-islamist-caliphate-1404065263> (versie 11 november 2014).

⁷² Alice Speri, ‘ISIS fighters and their friends are total social media pros’, *Vice*, 14 juli 2014, <https://news.vice.com/article/isis-fighters-and-their-friends-are-total-social-media-pros> (versie 19 november 2014).

⁷³ Paul Szoldra, ‘Militants in Iraq are surprisingly briljant on social media’, *Business Insider*, 25 juli 2014, <http://www.businessinsider.com/isis-propaganda-2014-6> (versie 19 november 2014).

⁷⁴ Christoph Reuter, Raniah Salloum en Samiha Shafy, ‘Digital jihad: inside Islamic State’s savvy PR war’, *Spiegel Online*, 8 oktober 2014, <http://www.spiegel.de/international/world/the-professional-pr-strategies-of-isis-in-syria-and-iraq-a-995611.html> (versie 19 november 2014).

⁷⁵ Pim van den Dool, ‘Westerse leiders veroordelen ‘barbaarse’ moord op Henning’, *NRC*, 4 oktober 2014, <http://www.nrc.nl/nieuws/2014/10/04/westerse-leiders-veroordelen-weerzinwekkende-moord-op-henning/> (versie 11 november 2013).

⁷⁶ Simon Admiraal, ‘Waarom moslimleiders IS niet totaal veroordelen’, *De Volkskrant*, 17 september 2014, <http://www.volkskrant.nl/ opinie/waarom-moslimleiders-is-niet-totaal-veroordelen~a3749021/> (versie 11 november 2014).

⁷⁷ Carolien Roelants, ‘De kalief werpt zijn schaduw vooruit’, *NRC*, 22 oktober 2014, <http://www.nrc.nl/carolien/2014/10/22/de-kalief-werpt-zijn-schaduw-vooruit/#> (versie 11 november 2014).

kunnen volgens hen worden herleid tot opkomst van het islamisme eind negentiende eeuw en het jihadisme dat daar later uit ontspruitte.⁷⁸ Aan het einde van de negentiende eeuw ontstond in de Arabische wereld een besef van de Europese superioriteit. Islamitische intellectuelen, zoals Jamal al-Din al-Afghani (1838-1897) en Mohammed Abdu (1849-1905), begonnen zich af te zetten tegen het onrecht waarmee moslims in hun ogen geconfronteerd werden als gevolg van het Europees imperialisme. Zij geloofden dat door het toepassen van de islam in het politieke en sociale leven een utopische islamitische maatschappij kon worden gecreëerd.⁷⁹ Deze eerste generatie islamisten meende dat de islam en moslims konden worden verzoend met de moderniteit.

In de twintigste eeuw kwam er echter een steeds extremistischer gedachtegoed op dat het concept van verzoening afwees. Het idee van verzoening met de moderniteit werd steeds meer vervangen door afwijzing daarvan. Het was in dit losse spectrum van ideologieën, dat het jihadisme opkwam als militante vorm van het islamisme.⁸⁰ Het jihadisme had halverwege de twintigste eeuw een hoofdzakelijk defensief karakter, gebaseerd op Abdullah Yusuf Azzams idee van *global jihad*. Azzam meende, tegen de achtergrond van de Sovjetinvasie in Afghanistan, dat iedere moslim, ongeacht nationaliteit, de plicht had een defensieve jihad te voeren tegen iedere vijand die een moslimland aanviel dat zichzelf niet kon beschermen.⁸¹

De van oorsprong Palestijnse Azzam legde tien jaar na de Sovjetinvasie in Afghanistan samen met Osama bin Laden de basis voor Al-Qaeda. Het was echter pas in 1996 dat bin Laden de oorlog verklaarde aan de 'zionisten en kruisvaarders' en zich op een meer offensieve manier tegen het Westen ging richten. 9/11 was hier het directe resultaat van.⁸² Al-Qaeda begon toen met het opzetten van afdelingen in verschillende landen. Zo werd in 2004 Al-Qaeda in Iraq (AQI) opgericht, geleid door de in Jordanië geboren Abu Musab al-Zarqawi. Al-Qaeda in Iraq viel eind 2006, kort voor de dood van al-Zarqawi, uit elkaar. Voor zijn dood had al-Zarqawi echter al een nieuwe, overkoepelende jihadistische organisatie opgezet: Majlis Shura al-Mujahidin (MSM). Zijn opvolger, Abu Hamza al-Mujahir, kondigde in oktober 2006 aan dat Islamitische Staat in Irak (ISI) was gevormd uit de MSM-coalitie. Het was Abu Bakr al-Baghdadi, de huidige leider van IS, die vervolgens in 2011 een groep ISI-militanten onder de bannier van Jabat al-Nusra tegen Assad liet vechten en bekendmaakte dat ISI vanaf dan Islamitische Staat Irak en al-Sham (ISIS) zou heten, de groep die zich sinds juni 2014 IS noemt.⁸³

Naast de ideologische overtuiging waar de strijd van IS op is gebaseerd zijn er ook structurele factoren aan te wijzen die de opmars van IS mogelijk hebben gemaakt. Volgens de Australische politicoloog Andrew Philips vallen er drie factoren te noemen: de discriminerende en verdeelde Iraakse regering onder de sjiitische premier Nouri al-Maliki, een nalatig

⁷⁸ Erin Marie Saltman & Charlie Winter, 'Islamic State: The Changing Face of Modern Jihadism', *Quilliam Foundation*, November 2014, <http://www.quilliamfoundation.org/wp/wp-content/uploads/publications/free/islamic-state-the-changing-face-of-modern-jihadism.pdf> (versie 15 januari 2014) 12-13.

⁷⁹ Saltman & Winter, 'Islamic State: The Changing Face of Modern Jihadism', 12-13.

⁸⁰ Ibidem, 12-13.

⁸¹ Abdulah Yusuf Azzam zoals gequote in Saltman & Winter, 'Islamic State: The Changing Face of Modern Jihadism', 13-14.

⁸² Ibidem, 17-18.

⁸³ Ibidem, 29-30.

Washington dat na vertrek van de Amerikanen faalde Bagdad onder druk te zetten om verzoening te zoeken met de soennieten en de gedeeltelijke desintegratie van Syrië volgend op de burgeroorlog die in 2011 uitbrak.⁸⁴ De combinatie van al deze factoren heeft ertoe geleid dat de militanten van IS hun op het eerste gezicht wellicht ambitieuze doelstelling van het creëren van een islamitische staat hebben kunnen verwezenlijken. Met de opkomst van IS signaleren Saltman en Winter dan ook een verschuiving van de defensieve naar de offensieve global jihad: "Jihadism has been manipulated by IS into something that is more about empowerment than defence (...), a shift which is now making Al-Qaeda and its affiliate groups seem outdated."⁸⁵ Saltman en Winter vervolgen: "IS' declaration of a "caliphate" state, the group's effectiveness in foreign fighter recruitment and manipulation of social media represent a stark departure from the salafi-jihadist norm."⁸⁶

Deze offensieve global jihad gecombineerd met het doeltreffende gebruik van het internet door IS maakt dat het een bijna magische aantrekkingskracht uitoefent op buitenlandse jihadisten. Volgens een VN-rapport dat in handen kwam van *The Guardian* zouden meer dan 15.000 mensen uit meer dan tachtig landen naar Syrië en Irak zijn afgereisd om daar naast IS en vergelijkbare extremistische groepen te vechten.⁸⁷ De Nederlandse Arabist Maurice Bessing spreekt zelfs van de "marketingjihad" van IS. Bessing omschrijft IS zelf als een "gewiekste multinational, met een hip product in de aanbieding."⁸⁸ Door hun inventieve gebruik van sociale media wekt IS soms zelfs de indruk dat het zonder Web 2.0 niet dusdanig veel internationale aandacht zou hebben gekregen. In de komende paragrafen zal het gebruik van internet door IS daarom worden bekeken aan de hand van de vijf kerngebruiken van Conway om zo te achterhalen hoe IS het internet daadwerkelijk gebruikt, en hoe dit soms ook tegen ze werkt.

Toetsing kerngebruiken

Internet als communicatiemedium

Het internet vormt voor IS een onbegrensd, makkelijk toegankelijk communicatiemedium dat volledig in dienst staat van hun propaganda-activiteiten. De drijvende kracht achter de IS-propaganda is het Al-Hayat Media Center. Het Al-Hayat Media Center heeft een eigen logo, sterk lijkend op dat van Al-Jazeera, en produceert video- en audiofragmenten in verschillende talen en is verantwoordelijk voor de publicatie van het online tijdschrift *Dabiq*. Volgens Islamdeskundige Christoph Günther werkt deze media-arm van IS in principe net als die van ieder ander persbureau: er worden camerateams samengesteld, informatie uit verschillende bronnen wordt

⁸⁴ Andrew Phillips, 'The Islamic State's challenge to international order', *Australian Journal of International Affairs* 5 (2014) 495-498, 495.

⁸⁵ Saltman & Winter, 'Islamic State: The Changing Face of Modern Jihadism', 27.

⁸⁶ Ibidem, 8.

⁸⁷ Spencer Ackerman, 'Foreign jihadists flocking to Iraq and Syria on 'unprecedented scale' – UN', *The Guardian*, 30 oktober 2014, <http://www.theguardian.com/world/2014/oct/30/foreign-jihadist-iraq-syria-unprecedented-un-isis> (versie 11 november 2014).

⁸⁸ Maurice Bessing, 'De marketingjihad van Islamitische Staat', *Trouw*, 7 september 2014, <http://www.trouw.nl/tr/nl/5091/Religie/article/detail/3741395/2014/09/07/De-marketingjihad-van-Islamitische-Staat.dhtml> (versie 11 november 2014).

geëvalueerd en in een bepaalde vorm gegoten om vervolgens naar buiten te worden gebracht.⁸⁹ “Welcome to modern warfare, where online propaganda plays a central role,” schreef *Tech Crunch*.⁹⁰ IS zou zelfs zo professioneel overkomen dat een senior beleidsmedewerker van het Amerikaanse Ministerie van Buitenlandse Zaken de propaganda van IS kwalificeerde als “the gold standard of terrorist propaganda in terms of quality and quantity.”⁹¹

Wanneer er nader wordt gekeken naar de propaganda die IS via het internet en met name de sociale media verspreidt kan er een tweedeling worden gemaakt. Enerzijds is er de propaganda gericht aan tegenstanders van de Islamitische Staat en die vooral bedoeld is om het Westen uit te lokken, anderzijds is er de propaganda gericht aan potentiële buitenlandse strijders en inwoners van het door IS uitgeroepen kalifaat. Hoewel dit geenszins een rigide tweedeling is en potentiële strijders zich ook juist door de aan het Westen gerichte propaganda aangetrokken voelen tot IS, valt er wel onderscheid te maken in het soort propaganda en de beoogde doelgroep.

De verschillende ‘onthoofdingsvideo’s’, zoals de door IS gepubliceerde video’s al gauw werden genoemd in de Nederlandse media, zorgden in het Westen voor veel opschudding en hebben geleid tot luchtaanvallen in Irak en Syrië van een door de VS geleide coalitie. In de video’s wordt het Westen vaak direct aangesproken. Zo was de video waarin de onthoofding van Steve Sotloff te zien was getiteld ‘A second message to America’ en richtte David Haines zich vlak voor zijn eigen rechtstreeks tot de Britse premier David Cameron: “I would like to declare that I hold you, David Cameron, entirely responsible for my execution.”⁹² Door de getoonde gruwelen laaide de discussie op of media dergelijke video’s wel moesten plaatsen. Volgens sommigen zouden media door het plaatsen van de video’s voor het propaganda-karretje van IS worden gespannen⁹³, anderen meenden dat het verwijderen van video’s door onder andere Vimeo en YouTube onwenselijk politiek correct gedrag was en dat de werkelijkheid zou moeten worden getoond zoals hij is, gruwelijk of niet.⁹⁴ Hoewel de gruwelijkheden van de onthoofdingen buiten kijf staat, hebben enkele tientallen minuten aan filmmateriaal het buitenlandse beleid van verschillende staten weten te beïnvloeden.

Naast de video’s van onthoofdingen heeft IS ook meerdere video’s uitgebracht die zich richten op moslims buiten het zelfuitgeroepen kalifaat. Zo is er de videoserie ‘Mujatweets’ waarin het dagelijks leven van jonge mannen in het in hun ogen bevrijde deel van Irak en Syrië wordt getoond. Zo vertelt een van de nieuwe ‘burgers’ in aflevering acht hoe er tijdens Ramadan na

⁸⁹ Dennis Stute, ‘Günther: “Der ‘Islamische Staat’ agiert hochgradig rational”, *Die Welle*, 20 augustus 2014, <http://www.dw.de/g%C3%BCnther-der-islamische-staat-agiert-hochgradig-rational/a-17866907> (versie 19 november 2014).

⁹⁰ Jillian Kay Melchior, ‘ISIS tactics illustrate social media’s new place in modern war’, *TechCrunch*, 15 oktober 2014, <http://techcrunch.com/2014/10/15/isis-tactics-illustrate-social-medias-new-place-in-modern-war/> (versie 9 november 2014).

⁹¹ Anne Gearan, ‘U.S. attempts to combat Islamic State propaganda’, *The Washington Post*, 7 september 2014, http://www.washingtonpost.com/world/national-security/us-attempts-to-combat-islamic-state-propaganda/2014/09/07/c0283cea-3534-11e4-9f4d-24103cb8b742_story.html (versie 19 november 2014).

⁹² Leaksources, ‘Islamic State beheads British aid worker David Haines’, <http://leaksources.info/2014/09/13/graphic-video-islamic-state-beheads-british-aid-worker-david-haines/> (versie 15 januari 2015).

⁹³ Annemieke Kranenberg, ‘Moet de krant propaganda van IS structureel weren?’, *De Volkskrant*, 6 september 2014, <http://www.volkskrant.nl/dossier-ombudsvrouw/moet-de-krant-propaganda-van-is-structureel-weren~a3741476/> (versie 19 november 2014).

⁹⁴ Bert Brussen, ‘J’accuse! Youtube, Vimeo, Facebook, politiek-correcte media’, *The Post Online*, 14 september 2014, <http://politiek.thepostonline.nl/2014/09/14/jacuse-youtube-vimeo-facebook-politiek-correcte-media/> (versie 19 november 2014).

zonsondergang gezamenlijk wordt gegeten⁹⁵ en wordt in aflevering vier getoond hoe een uit Duitsland afkomstige IS-strijder een bezoek brengt aan de gewonden in een lokaal ziekenhuis.⁹⁶ Naast Mujatweets is er ook 'Eid Greetings from the Land of Khilafah', een twintig minuten durende video die kenmerken vertoont van een reisprogramma. In wat in de reclamewereld bekend staat als *testimonials* vertellen internationale strijders over het gelukkige leven dat zij nu leiden in het kalifaat. Van dood en verderf geen spoor: de propagandavideo toont een 'geromantiseerde' versie van het leven in het kalifaat. De boodschap aan de kijker is dat alleen onder de auspiciën van de Islamitische Staat weer een vredig en veilig leven mogelijk is: een bijna utopische leefomgeving voor gezinnen.⁹⁷

IS publiceert ook naargeestiger propaganda gericht aan moslims, zoals de documentaire-achtige video 'Flames of War'.⁹⁸ De video werd met een bijbehorende trailer uitgebracht, waardoor al gauw werd gewezen op de overeenkomsten met in Hollywood geproduceerde films.⁹⁹ Door een combinatie van beelden in kleur, zwart-wit en nachtzicht, afgewisseld met archiefbeelden van Amerikaanse nieuwsstations, toont Flames of War de strijd van de Islamitische Staat in Syrië en Irak. Dit soort propagandavideo's zou volgens Roelants de radicalere moslims moeten aanspreken.¹⁰⁰ Bijna elk frame in de video is bewerkt: explosies worden in slow motion getoond en de verzadiging van de beelden is verhoogd. Deze effecten maken dat de video het gevoel oproept van 'echte' televisiebeelden. Zoals Steve Rose terecht opmerkt: "The Isis regime may have outlawed music, singing, smoking and drinking alcohol, but it clearly embraces Final Cut Pro."¹⁰¹

Naast de verschillende videoproducties heeft IS ook een eigen online tijdschrift, *Dabiq*. Het tijdschrift verschijnt sinds de eerste uitgave in juli 2014 maandelijks in verschillende talen, waaronder Duits, Frans, en Engels. Naast gruwelijke foto's van bomaanslagen, soennitische kinderen die zouden zijn gedood door Syrische *safawis*¹⁰² en het militair materieel dat IS in haar bezit heeft, laat *Dabiq* ook foto's zien van het leven in het kalifaat met vrolijk spelende kinderen en biddende mannen onder de wapperende zwarte vlag van IS. De foto's gaan vaak gepaard met teksten uit de Koran die de ideologie van de groep moeten ondersteunen.¹⁰³

De video's en edities van *Dabiq* worden door IS zelf op internet geplaatst, hoewel het niet altijd duidelijk is waar het materiaal voor het eerst opduikt. Voor het bereik maakt dat ook niet

⁹⁵ 'Mujatweets #8 – Life in the Islamic State', *Dailymotion*, 2 augustus 2014, http://www.dailymotion.com/video/x22o6ss_is-mujatweets-8-life-in-the-islamic-state_news (versie 19 november 2014).

⁹⁶ 'Mujatweets episode #4 German brother visiting the injured', *YouTube*, 29 juli 2014, <https://www.youtube.com/watch?v=UcUyS1rMRIM> (versie 19 november 2014).

⁹⁷ Carolien Roelants, 'Terrorisme bestaat niet zonder communicatie', *NRC*, 16 september 2014, <http://www.nrc.nl/handelsblad/van/2014/september/16/terrorisme-bestaat-niet-zonder-communicatie-1419692> (versie 19 november 2014).

⁹⁸ Flames of War – IS (ISIS) Propaganda full length, *Liveleak*, http://www.liveleak.com/view?i=22f_1411220248 (versie 18 november 2014).

⁹⁹ Avaneesh Pandey, 'ISIS releases new Hollywood style video trailer titled 'Flames of War'', *International Business Times*, <http://www.ibtimes.com/isis-releases-new-hollywood-style-video-trailer-titled-flames-war-1690353> (versie 19 november 2014).

¹⁰⁰ Roelants, 'Terrorisme bestaat niet zonder communicatie'.

¹⁰¹ Steve Rose, 'The Isis propaganda war: a hi-tech media jihad', *The Guardian*, 7 oktober 2014, <http://www.theguardian.com/world/2014/oct/07/isis-media-machine-propaganda-war> (versie 15 januari 2015).

¹⁰² De Arabische term *safawi* wordt vaak gebruikt als denigrerende term voor sjiïeten.

¹⁰³ *Dabiq Magazine Issue 01*, *Internet Archive*, <https://archive.org/details/DABIQMAGAZINEISSUE01> (versie 19 november 2014).

uit: alle video's en edities van Dabiq verspreiden zich snel over het web. IS maakt daarbij ook slim gebruik van populaire hashtags om verzekerd te zijn van een positie als *trending topic*.¹⁰⁴ Ondanks dat YouTube en Twitter welwillend staan tegenover het verwijderen van dergelijk materiaal blijkt dit in de praktijk onmogelijk. Het offline halen van video's en het blokkeren van gebruikersaccounts is als een spelletje *whack-a-mole*: in de tijd dat er een video is verwijderd, zijn er al vele andere geüpload.¹⁰⁵ Patrick Skinner, een voormalig CIA-agent die werkzaam is bij het Amerikaanse consultancybureau Soufan Group, deed onderzoek naar de campagne van IS op sociale media en schat dat IS zo'n 16.000 tot 22.000 verschillende accounts gebruikt om hun "jonge en antiautoritaire publiek" aan te spreken.¹⁰⁶ Uit zijn onderzoek blijkt dat het grootste gedeelte van de accounts die de IS propaganda retweet bestaat uit sympathisanten, en geen leden van de groep. "A lot of it is kids just spouting off. It's a bit like wearing a Che Guevara T-shirt — you know, it's a 'rage against the machine'-type environment," merkt Skinner op. "Among them, there are vulnerable people who plug into it, and they're the ones who do the lone wolf attacks."¹⁰⁷ 'Rage against de machine'-kinderen of niet, de strijders van IS zijn er door deze sympathisanten van gegarandeerd dat het door hen gecreëerde materiaal niet snel van het internet zal verdwijnen. Een simpele zoekopdracht naar de video's op Google levert door de grote verscheidenheid aan bronnen waar de video's op zijn geüpload direct resultaat op.

De online propagandacampagne van IS lijkt met name in het Westen succes te hebben. Italiaanse academici analyseerden door middel van *sentiment analysis* tussen juli en oktober meer dan twee miljoen Arabische posts op Twitter en Facebook die betrekking hadden op IS.¹⁰⁸ Uit hun onderzoek bleek dat de berichten die uit Europa kwamen positiever stonden tegenover IS dan berichten uit regio's rondom het kalifaat.¹⁰⁹ IS leek vooral in Syrië de strijd om hearts en minds drastisch te verliezen: meer dan 92% van alle berichten afkomstig uit Syrië uitte zich negatief over IS. Als werd gekeken naar de berichten buiten Syrië steeg de steun voor IS echter aanzienlijk: van de onderzochte tweets en berichten werd 47% van de posts afkomstig uit Qatar, 35% uit Pakistan, 31% uit België, 24% uit het Verenigd Koninkrijk en 21% uit de VS geclassificeerd als een 'positieve stellingname' innemend tegenover de jihadistische organisatie. Vergeleken met Jordanië (20%), Saudi-Arabië (20%) en Iraq (19.8%) zijn dit opmerkelijke percentages. Als reden voor het positieve sentiment kwam 'verdedigen van de islam' op de eerste plek (37.5%), gevolgd door 'proselitisme' (26.2%), 'staatsvorming' (17.4%), 'verenigen van de

¹⁰⁴ Robert Hannigan, 'The web is a terrorist's command-and-control network of choice', *Financial Times*, 3 november 2014, <http://www.ft.com/intl/cms/s/2/c89b6c58-6342-11e4-8a63-00144feabd00.html#axzz3JfnHjDS> (versie 15 januari 2015).

¹⁰⁵ Charles Arthur, 'Taking down Isis material from Twitter or YouTube not as clear cut as it seems', *The Guardian*, 23 juni 2014, <http://www.theguardian.com/world/2014/jun/23/taking-down-isis-youtube-twitter-google-video> (versie 19 november 2014).

¹⁰⁶ Colleen Curry, 'The Islamic State, Hungarian porn, and why the US State Dept. just isn't cool on Twitter', *VICE News*, 25 november 2014, <https://news.vice.com/article/the-islamic-state-hungarian-porn-and-why-the-us-state-dept-just-isnt-cool-on-twitter> (versie 3 december 2014).

¹⁰⁷ Curry, 'The Islamic State'.

¹⁰⁸ Voices from the Blogs, 'ISIS: Perception on news on-line and social media considering only posts and articles written in Arabic language', 27 oktober 2014, http://voicesfromtheblogs.files.wordpress.com/2014/11/isis_on_newssocialmediavoices.pdf (versie 15 januari 2015).

¹⁰⁹ Shiv Malik, 'Support for Isis stronger in Arabic social media in Europe than in Syria', *The Guardian*, 20 november 2014, <http://www.theguardian.com/world/2014/nov/28/support-isis-stronger-arabic-social-media-europe-us-than-syria> (versie 3 december 2014).

islam' (12.3%), en 'reactie tegen de westerse wereld' (8.3%).¹¹⁰ Wellicht tegen de westerse verwachting in is dus slechts een klein aantal van de berichten positief over IS omdat zij zich tegen het Westen afzetten. Uit deze data blijkt dat de religieuze beleving van de gebruikers de belangrijkste reden is om IS online te steunen. Dit beeld komt overeen met het beeld dat in de aan moslims buiten het kalifaat gerichte propaganda wordt geschetst, waarin hoofdzakelijk wordt ingespeeld op de religieuze overtuiging en gevoelens van deze beoogde doelgroep.

Omdat zowel de propaganda gericht aan het Westen als de propaganda gericht aan moslims op hetzelfde communicatiekanaal te vinden is, hebben veel westerse media zich ook uitgesproken over de niet direct voor hen bedoelde propaganda. "IS-glossy erkent dat vrouwen en kinderen worden ingezet als slaven", zo kopte *De Volkskrant* naar aanleiding van de vierde editie van Dabiq.¹¹¹ Historicus Hans van der Horst noemde het tijdschrift "de 'Nieuwe Revu' van de kalief,"¹¹² en *GeenStijl* betitelde Dabiq als de "islamglossy".¹¹³ Dergelijke reacties hebben bijgedragen aan een gevoel van onrust in het Westen: de publicaties van IS verschillen in vorm nog maar weinig van reguliere media en Hollywoodfilms. De inhoud is anders, maar het is immers de essentie van propaganda om deze op een overtuigende manier te verkopen.

Hoewel het soms lijkt of IS vrij spel heeft op het internet zijn er ook tegenkrachten te vinden. Zo startte een aantal Libanese tieners een internetcampagne tegen IS: #BurnISISFlagChallenge. "I nominate the whole world to #Burn_ISIS_Flag_Challenge. You have 24 hours. GO!!," zou een van hen in een reactie op een YouTube-video van IS hebben geschreven. Op sociale media werd gehoor gegeven aan de oproep en werden video's gepost waarop de verbranding van de zwarte IS-vlag te zien was.¹¹⁴ Daarnaast hebben de video's van onthoofdingen ook geleid tot videoreacties van familieleden van de gijzelaars waarin zij oproepen het leven van hun geliefde te sparen. Zo nam de vrouw van hulpverlener Alan Henning een video op waarin zij smeekte zijn leven te sparen¹¹⁵ en maakten ook de ouders van Peter Kassig een video waarin zij smeekten hun tot de islam bekeerde zoon niet te doden.¹¹⁶ Het feit dat IS Henning toch vermoordde op de avond van het offerfeest leidde tot kritiek op IS, waarin critici stelden de groep zowel inhumain als on-islamitisch zou zijn: een kolossaal eigen doelpunt voor IS, zo stelt Steve Rose.¹¹⁷

¹¹⁰ Malik, 'Support for Isis stronger'.

¹¹¹ N.N., "IS-glossy erkent dat vrouwen en kinderen worden ingezet als slaven", *De Volkskrant*, 13 oktober 2014, <http://www.volkskrant.nl/dossier-islamitische-staat/is-glossy-erkent-dat-vrouwen-en-kinderen-worden-ingezet-als-slaven~a3768151/> (versie 3 december 2014).

¹¹² Hans van der Horst, 'Bladeren in de 'Nieuwe Revu' van de kalief', *Joop.nl*, 31 augustus 2014), http://www.joop.nl/opinies/detail/artikel/28390_bladeren_in_de_nieuwe_revu_van_de_kalief/ (versie 19 november 2014).

¹¹³ Pritt Stift, 'Nu gratis in GeenBlendle: islamglossy Dabiq 4', *GeenStijl*, 12 oktober 2014, http://www.geenstijl.nl/mt/archieven/2014/10/nu_gratis_in_geenblendle_dabiq4.html (versie 19 november 2014).

¹¹⁴ Justine Drennan, 'In Lebanon, activists nominate everyone for the #BurnISISFlagChallenge', *Foreign Policy*, 5 september 2014, http://blog.foreignpolicy.com/posts/2014/09/05/in_lebanon_activists_nominate_everyone_for_the_burnisisflagchallenge (versie 19 november 2014).

¹¹⁵ Ian Cobain en Richard Norton-Taylor, 'Wife of British hostage Alan Henning makes video appeal for his release', *The Guardian*, 30 september 2014, <http://www.theguardian.com/world/2014/sep/30/wife-of-british-hostage-alan-henning-makes-video-appeal-for-his-release> (versie 19 november 2014).

¹¹⁶ N.N., 'Ouders gijzelaar Kassig doen oproep aan IS', *Trouw*, 5 oktober 2010, <http://www.trouw.nl/tr/nl/4496/Buitenland/article/detail/3762243/2014/10/05/Ouders-gijzelaar-Kassig-doen-oproep-aan-IS.dhtml> (versie 19 november 2014).

¹¹⁷ Steve Rose, 'The Isis propaganda war: a hi-tech media jihad'.

Voor IS is het internet dus een krachtig communicatiemiddel gebleken, maar ook de plek waar zij de meeste tegenspraak krijgen. Toch lijkt IS tot nu toe aan het langste eind te trekken. De schaal waarop buitenlandse strijders naar IS-gebieden trekken is volgens de VN “unprecedented.”¹¹⁸ Er lijkt echter een discrepantie te zijn tussen het beeld van IS in het Westen en de situatie op de grond. Zo schreef *The Los Angeles Times*: “For the Islamic State, social media is a soft weapon that's helped it build the appearance of omnipresence, despite its small numbers in the real world.”¹¹⁹ Het internet levert dus een belangrijke bijdrage aan de subjectieve macht van IS. De ontkoppeling tussen wat er online en op de grond gebeurt, heeft in het Westen bijgedragen aan een grote ingebeelde dreiging die op zijn beurt het buitenlandse beleid van diverse landen heeft vormgegeven. Het gebruik van het internet als communicatiemiddel heeft zowel direct als indirect dus verstrekkende gevolgen.

Internet als financieringsmiddel

In september 2014 werden de dagelijkse inkomsten van IS op drie miljoen dollar geschat.¹²⁰ Het totale geschatte vermogen van IS kwam tussen de 1,3 en 2 miljoen dollar te staan¹²¹, waarmee het de dubieuze titel “rijkste terreurgroep” kreeg toebedeeld.¹²² IS was hiermee zelfs rijker dan de staten Tonga, Nauru en de Marshalleilanden.¹²³ Uit onderzoek dat *The Wall Street Journal* in augustus 2014 uitvoerde bleek dat olie, gijzelaars, donaties en afpersing en criminaliteit de vier belangrijkste bronnen van inkomsten vormen voor IS.¹²⁴ Volgens de Amerikaanse krant had IS in het door hun bezette gebied een zelfvoorzienende economie gecreëerd en ging het binnenkort zelfs starten met het uitgeven van een eigen munteenheid.¹²⁵

Voor een groep die olievelden beheerst, miljoenen aan losgeld ontvangt door het gijzelen van westerlingen, belastingen heft in de door hen gecontroleerde gebieden, lokale zakenmannen afperst en ook nog genereuze donaties ontvangt van welvarende individuen, lijkt de noodzaak om het internet te gebruiken voor verdere financiering van hun gewapende strijd laag. Toch zijn er enkele bronnen te vinden die schrijven over de inzet van sociale media door IS voor het verwerven van externe financiering. Zo stelt Seth Cohen van RAND Corporation in een televisie-interview met CNN dat sociale media een “huge way” zijn voor IS om hun strijd te financieren.¹²⁶ Geestelijken en andere welvarende individuen uit de Golfstaten zouden via hun Twitter-account

¹¹⁸ Spencer, ‘Foreign jihadists flocking to Iraq and Syria’.

¹¹⁹ Lorraine, ‘Islamic State’s soft weapon of choice’.

¹²⁰ Ken Dilanian, ‘Islamic State’s funding exceeds that of any other terrorist group in history’, *The Huffington Post*, 14 september 2014, http://www.huffingtonpost.com/2014/09/14/islamic-state-funding_n_5818462.html (versie 3 december 2014).

¹²¹ Martin Chulov, ‘How an arrest in Iraq revealed Isis’s \$2bn jihadist network’, *The Guardian*, 15 juni 2014, <http://www.theguardian.com/world/2014/jun/15/iraq-isis-arrest-jihadists-wealth-power> (versie 3 december 2014).

¹²² Terrence McCoy, ‘ISIS just stole \$425 million, Iraqi governor says, and became the ‘world’s richest terrorist group’, *The Washington Post*, 12 juni 2014, <http://www.washingtonpost.com/news/morning-mix/wp/2014/06/12/isis-just-stole-425-> (versie 3 december 2014).

¹²³ McCoy, ‘ISIS just stole \$425 million’.

¹²⁴ Nour Malas en Maria Abi-Habib, ‘Islamic State economy runs on extortion, oil piracy in Syria, Iraq’, *Wall Street Journal*, 28 augustus 2014, <http://online.wsj.com/articles/islamic-state-fills-coffers-from-illicit-economy-in-syria-iraq-1409175458> (versie 3 december 2014).

¹²⁵ Nando Kasteleijn, ‘Islamitische Staat gaat eigen munteenheid uitgeven’, *NRC*, 14 november 2014, <http://www.nrc.nl/nieuws/2014/11/14/islamitische-staat-gaat-eigen-munteenheid-uitgeven/> (versie 3 december 2014).

¹²⁶ N.N., ‘Social media: a new tool for terror fundraising’, *CNN*, 19 juni 2014, <http://outfront.blogs.cnn.com/2014/06/19/social-media-a-new-tool-for-terror-fundraising/> (versie 3 december 2014).

mensen oproepen om op een bepaald rekeningnummer geld te storten voor de jihad. Dit past volgens Cohen binnen een in de Golfregio heersende cultuur waarin het gebruikelijk is om militante groeperingen financieel te steunen en was volgens hem een veelvoorkomend fenomeen.¹²⁷

Vrijwel alle overige bronnen die spreken over het gebruik van sociale media voor de financiering van de strijd van IS baseren hun informatie op uitspraken van het Amerikaanse Ministerie van Financiën en in het speciaal David Cohen, *Under Secretary for Terrorism and Financial Intelligence*.¹²⁸ "You see these appeals on Twitter in particular from, you know, well-known terrorist financiers . . . and they're quite explicit that these are to be made to ISIL for their military campaign," zei Cohen tijdens een briefing in het Witte Huis in oktober.¹²⁹ Om hoeveel geld het in totaal gaat en of het ook daadwerkelijk bij IS terechtkomt, werd niet duidelijk gemaakt. Wel stelde Cohen dat dergelijke externe donaties op dit moment geen significante bron van inkomsten zijn voor IS.¹³⁰

Van directe donaties via een IS-website, creditcardfraude of het opzetten van online liefdadigheidsorganisaties als dekmantel voor het verkrijgen van externe financiering, zoals Conway suggereerde¹³¹, lijkt dus geen sprake te zijn. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat in het geval van IS overige vormen van financiering vele malen lucratiever zijn: door het veroveren van een aantal olievelden heeft IS zichzelf van een onophoudelijke geldstroom weten te garanderen. Inkomsten uit online donaties door particulieren of creditcardfraude zouden bij de 'oliedollars' in het niet vallen, waardoor het internet voor IS op het gebied van financiering weinig te bieden heeft. Desalniettemin worden mensen via de online propaganda wel opgeroepen om geld te doneren aan IS. Om die reden kan worden beargumenteerd dat IS het internet gebruikt als indirect financieringsmiddel, zij het op een zeer minimale manier en niet op de wijze die Conway suggereerde.

Internet als netwerkmiddel

Al voordat het kalifaat werd uitgeroepen waren in Irak meerdere internetblokkades van kracht geweest om de opmars van IS te stuiten.¹³² Niet alleen sociale media als Twitter, Skype, Whatsapp en Facebook werden begin juni door de Iraakse autoriteiten geblokkeerd, maar ook VPN-netwerken werden verboden en aanbieders van mobiele telefonie werd opgelegd het verzenden van mobiele data te stoppen. Deze besluiten van de Iraakse regering kwamen voort uit de angst dat IS-strijders deze communicatiemiddelen zouden inzetten voor hun militaire

¹²⁷ N.N., 'Social media: a new tool for terror fundraising'.

¹²⁸ Justin Sink, 'ISIS rakes in donations on Twitter', *The Hill*, 23 oktober 2014, <http://thehill.com/policy/defense/221666-isis-rakes-in-donations-on-twitter> (versie 3 december 2014) en Russell Berman, 'The world's wealthiest terrorists', *The Atlantic*, 23 oktober 2014, <http://www.theatlantic.com/international/archive/2014/10/isis-oil-money-ransom-smuggling/381862/> (versie 3 december 2014).

¹²⁹ Sink, 'ISIS rakes in donations on Twitter'.

¹³⁰ Ibidem.

¹³¹ Conway, 'Terrorist use', 12-13.

¹³² Matt Smith, 'Iraq widens internet blocks to disrupt insurgent communications', *Reuters*, 16 juni 2014, <http://www.reuters.com/article/2014/06/16/us-iraq-telecommunications-idUSKBN0ER2WG20140616> (3 december 2014).

operaties.¹³³ De voordelen van het internet als communicatiemiddel binnen en tussen verschillende netwerken of cellen, bijvoorbeeld tijdens militaire operaties, lijken evident: het is snel, goedkoop, simpel en doeltreffend.¹³⁴ Conway schreef in 2006 dat deze kenmerken er in de toekomst toe zouden kunnen leiden dat terroristische organisaties steeds decentraler kunnen opereren, ideeën en suggesties kunnen uitwisselen met andere terroristische groepen en in tijden waarin zij zich gedeisd moeten houden toch kunnen communiceren.¹³⁵

In hoeverre IS gebruikt maakt van het internet voor de interne communicatie blijft echter onduidelijk. Er zijn veel tegenstrijdige bronnen te vinden over hoe IS onderling met elkaar in contact blijft. Het zijn met name medewerkers van de Amerikaanse inlichtingendiensten die stellen dat IS veelvuldig gebruik maakt van het internet en sociale media voor hun interne communicatie. “U.S. intelligence prefers for these accounts to stay up, rather than come down,” zei een anonieme medewerker van de Amerikaanse inlichtingendiensten in juli 2014 tegen Mashable.¹³⁶ Deze zogenaamde *open source intelligence* zou de VS helpen om meer inzicht te krijgen in de activiteit van IS.¹³⁷ Volgens Clint Watts, senior onderzoeker bij het Foreign Policy Research Institute, tweeten IS-strijders over hun plannen en hun leiders en hebben verschillende facties ideologische discussies op Facebook.¹³⁸ “They don’t seem to be afraid of anything being put out in the open. Or maybe they just don’t realize what they are doing,” stelt ook Pieter van Ostaeyen.¹³⁹

Dit laatste zou volgens de *Financial Times* het geval zijn geweest. De *Financial Times* beweert in oktober een kopie van een Arabische handleiding van IS in handen te hebben gehad waarin gedetailleerde instructies werden gegeven hoe IS-strijders metadata¹⁴⁰ van door hen geüploade content konden verwijderen.¹⁴¹ “A number of security gaps have appeared that have benefited the enemy and have helped expose the identities of some brothers or identify some sites used by the mujahideen with ease,” zou de openingszin van de handleiding luiden.¹⁴² Strijders werden in de handleiding op het hart gedrukt geen namen of locaties te tweeten en geen identificeerbare foto’s van individuen te posten.¹⁴³ Deze instructies lijken echter tegenstrijdig met een van de laatste video’s van IS, waarin vijftien soldaten van Assad werden onthoofd door een gelijk aantal IS-strijders wiens gezichten zonder enige vermomming werden getoond. Een

¹³³ Smith, ‘Iraq widens internet blocks’.

¹³⁴ Conway, ‘Terrorist use’, 14-15.

¹³⁵ Ibidem, 14-15.

¹³⁶ Colin Daileida en Lorenzo Franceschi-Bicchierai, ‘U.S. intelligence officials want ISIL fighters to keep tweeting’, *Mashable*, 11 juli 2014, <http://mashable.com/2014/07/11/us-wants-iraq-radicals-to-tweet/> (versie 3 december 2014).

¹³⁷ Daileida en Franceschi-Bicchierai, ‘U.S. intelligence officials want ISIL fighters to keep tweeting’.

¹³⁸ Ibidem.

¹³⁹ Ibidem.

¹⁴⁰ Metadata is ‘data over data’, een soort digitale voetafdruk. Metadata beschrijft karakteristieken van data zoals de datum waarop het is aangemaakt, de locatie en de auteur. Een foto op Twitter kan bijvoorbeeld informatie vrijgeven over degene die de foto het gepost en waar diegene zich bevond op het moment dat de foto werd geüpload.

¹⁴¹ Sam Jones en Erika Solomon, ‘Isis closes the cyber blackout blinds to avoid attack’, *Financial Times*, 17 oktober 2014, <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/e8feb224-555b-11e4-b750-00144feab7de.html?siteedition=uk#axzz3KASEWCW1> (versie 3 december 2014).

¹⁴² Jones en Solomon, ‘Isis closes the cyber blackout blinds to avoid attack’.

¹⁴³ Ibidem.

Franse en Britse 'Syriëganger' werden hierdoor herkend en geïdentificeerd¹⁴⁴, iets wat makkelijk had kunnen voorkomen en daarom niet onbedoeld was.

Naast de bronnen die een belangrijke rol toebedelen aan het internet voor de interne communicatie van IS zijn er ook bronnen die het tegengestelde beweren. Zo stelt Shane Harris, schrijver van het boek *The Watchers: The Rise of America's Surveillance State*, juist dat de Amerikaanse inlichtingendiensten de opmars van IS niet zagen aankomen omdat zij missen wat IS wel heeft: *human intelligence*.¹⁴⁵ Harris betuigt dat IS voor de interne communicatie gebruik maakt van menselijke koeriers en niet van telefoontjes en e-mails, communicatiemiddelen die in tegenstelling tot menselijke koeriers wel door de VS kunnen worden afgeluisterd of onderschept. De door de VS verzamelde digitale communicatiegegevens zijn hierdoor niet toereikend om de activiteiten van IS te kunnen monitoren en voorspellen, waardoor de VS IS volledig verkeerd had ingeschat.¹⁴⁶

Er zijn daarnaast ook bronnen die stellen dat dit er op wijst dat IS steeds beter wordt in het omzeilen van inlichtingendiensten. Volgens Chris Inglis, adjunct-directeur van de NSA ten tijde van de publicatie van geclassificeerde documenten door Snowden, is het duidelijk dat IS deze documenten in handen heeft gehad: "Having disclosed all of those methods (...) it's impossible to imagine that they wouldn't understand how they might be at risk to intelligence services around the world."¹⁴⁷ Dit zou volgens *Cyber Defense Magazine* blijken uit de sterk gestegen populariteit van de applicatie *FireChat* in Irak, een mobiele applicatie die door het gebruik van een vermaasd netwerk chatten zonder internetverbinding mogelijk maakt en verzonden berichten automatisch verwijdert.¹⁴⁸ Om een dergelijk netwerk te kunnen creëren is het echter noodzakelijk dat verschillende gebruikers in de omgeving wel een stabiele internetverbinding hebben, wat niet erg waarschijnlijk lijkt in de regio's waar de strijd van IS zich afspeelt.

Het is dus niet met zekerheid te zeggen in hoeverre IS gebruik maakt van het internet als netwerkmiddel. Gezien het feit dat IS zich bewust lijkt te zijn van de risico's die online communicatie met zich meebrengt, lijkt het echter onwaarschijnlijk dat zij voor hun interne communicatie afhankelijk zijn van het internet. IS bestaat echter uit vele verschillende milities en het is mogelijk dat er binnen de beweging verschillen zijn in hoe de diverse cellen onderling met elkaar in contact blijven. Het blijft lastig om te spreken over inter- en intragroepcommunicatie als het niet duidelijk is wie er precies bij IS horen. Het is daardoor zelfs mogelijk te beargumenteren dat de many-to-many communicatie die ontstaat door het uitwisselen en verspreiden van propaganda op sociale media kan worden gerekend tot het gebruik van internet als

¹⁴⁴ N.N., 'Twee strijders IS-video herkend', *NOS*, 17 november 2014, <http://nos.nl/op3/artikel/2004242-twee-strijders-is-video-herkend.html> (versie 3 december 2014).

¹⁴⁵ Shane Harris, 'Jihadist gains in Iraq blindsides American spies', *Foreign Policy*, 12 juni 2014, http://www.foreignpolicy.com/articles/2014/06/12/jihadist_gains_in_iraq_blindsides_american_spies (versie 15 januari 2015).

¹⁴⁶ Harris, 'Jihadist gains in Iraq blindsides American spies'.

¹⁴⁷ Rowan Scarborough, 'Islamic State using leaked Snowden info to evade U.S. intelligence', *The Washington Times*, 4 september 2014, <http://www.washingtontimes.com/news/2014/sep/4/islamic-state-using-edward-snowden-leaks-to-evade-/?page=all> (versie 3 december 2014).

¹⁴⁸ N.N., 'ISIS keeps getting better at avoiding US surveillance', *Cyber Defense Magazine*, 19 november 2014, <http://www.cyberdefensemagazine.com/isis-keeps-getting-better-at-avoiding-us-surveillance/> (versie 3 december 2014).

netwerkmiddel. Ook dit toont weer de hedendaagse verweving van de door Conway geïdentificeerde kerngebruiken.

Internet als rekruteringsmiddel

“Het zondag uitgeroepen kalifaat in delen van Irak en Syrië is een belangrijke succesfactor voor de radicale moslims in Nederland. Het is een trigger voor potentiële jihadisten,” zei hoofd van de AIVD Rob Bertholee tegen het *Algemeen Dagblad* een dag nadat IS het kalifaat proclameerde.¹⁴⁹ Op YouTube was toen net een video verschenen van een groepje jonge Nederlandse moslims, dat zittend op een grasveldje in de Haagse Schilderswijk de islamitische gemeenschap feliciteerde met het kalifaat.¹⁵⁰ Diezelfde dag nog werden de aangekondigde bezuinigingen bij de AIVD door minister van Binnenlandse Zaken Ronald Plasterk grotendeels teruggedraaid.¹⁵¹ Saltman & Winter bevestigen in hun rapport het idee van Bertholee dat de claim van IS een kalifaat te zijn een van hun krachtigste motoren is voor rekrutering.¹⁵² Door het uitroepen van een kalifaat met Al-Baghdadi als kalief, opvolger van de profeet Mohammed, presenteert IS zich als de avant-garde van de islam, de enige legitieme jihadistische beweging waar alle andere emiraten, groepen, staten en organisaties onderschikt aan zijn.¹⁵³

Mede dankzij het internet ontging het uitroepen van het kalifaat bijna niemand. Alle internationale media schreven erover en verwezen naar een online geplaatste video waarin de leider IS, Al-Baghdadi, voor het eerst als ‘kalief Ibrahim’ op bewegend beeld verscheen.¹⁵⁴ Volgens Bessing kan de kalifaatsverklaring van IS het beste worden beschouwd als een “innovatieve vacaturecampagne van IS Inc,” mede omdat “ook werknemers van concurrenten worden [door Al-Baghdadi] opgeroepen de eigen organisaties de rug toe te keren en zich aan te sluiten bij het enig ware kalifaat: “O soldaten van de strijdgroepen en organisaties, weet dat nu het kalifaat is gevestigd en bestendig, jullie eigen groepen en organisaties onwettelijk zijn geworden.”¹⁵⁵

Eind juni, vlak voor het uitroepen van het kalifaat, gaf Al-Hayat Media Center al een rekruteringsvideo uit met de titel ‘There is no life without Jihad’. In de video werden westerse moslims opgeroepen om hun religieuze plicht te vervullen en mee te vechten in de jihad: “All you who believe, answer the call of Allah and his messenger when he calls you to what gives you life (...) He says that what gives you life, is jihad,” zegt dan nog ISIL-lid ‘Brother Abu Muthanna Al-Yemeni – from Britain’ in de video. “When it comes to Jihad, there are two types of people: those

¹⁴⁹ Roelf Jan Duin, ‘Polderjihadist op gympies rukt op’, *Algemeen Dagblad*, 1 juli 2014, <http://www.ad.nl/ad/nl/1012/Nederland/article/detail/3681910/2014/07/01/Polderjihadist-op-gympies-rukt-op.dhtml> (versie 3 december 2014).

¹⁵⁰ Duin, ‘Polderjihadist op gympies rukt op’.

¹⁵¹ Nando Kasteleijn, ‘Plasterk verzacht bezuinigingen bij AIVD, dienst krijgt 25 miljoen’, *NRC*, 30 juni 2014, <http://www.nrc.nl/nieuws/2014/06/30/plasterk-verzacht-bezuinigingen-bij-aivd-dienst-krijgt-25-miljoen/> (versie 3 december 2014).

¹⁵² Saltman & Winter, ‘Islamic State: The Changing Face of Modern Jihadism’, 32.

¹⁵³ Ibidem, 32.

¹⁵⁴ Mirjam Remie, ‘Leider ISIS verschijnt mogelijk voor het eerst in video – ‘grote impact jihadkringen’’, *NRC*, 5 juli 2014, <http://www.nrc.nl/nieuws/2014/07/05/leider-isis-verschijnt-mogelijk-voor-het-eerst-in-video/> (versie 3 december 2014).

¹⁵⁵ Bessing, ‘De marketingjihad van Islamitische Staat’.

who will find every excuse to come to Jihad, and those who will find every single excuse not to come to Jihad,” vervolgt een andere strijder. De video eindigt met de woorden “it’s your choice”, waarna het beeld op zwart gaat.¹⁵⁶ De strijders in de video beroepen zich dus in de eerste plaats op de ideologische plicht van moslims om mee te vechten in de jihad, een plicht die IS kort daarna kracht bij zette door een kalifaat uit te roepen.

Begin juli waren er rond de 130 Nederlanders naar het kalifaat afgereisd.¹⁵⁷ Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid Dick Schoofs noemde de situatie “zorgelijker dan ooit”.¹⁵⁸ In een interview met *Vrij Nederland* schreef Bertholee een belangrijke rol toe aan de opkomst van sociale media als het ging om het uitreizen van Nederlanders naar het kalifaat en de daarmee gepaarde dreiging bij terugkomst: “De dreiging is ook groter omdat het gedachtengoed zich gemakkelijker verspreidt. Internet heeft daar een enorme boost aan gegeven (...)Nu is er veel meer informatie en die wordt veel sneller verspreid, ook door sociale media.”¹⁵⁹ Met deze opmerking stipt Bertholee een belangrijke punt aan: namelijk dat het vooral ideeën zijn die door IS worden verspreid via sociale media en die een bepaalde doelgroep aanspreken. De verschillende propagandavideo’s die door IS zijn uitgegeven zijn, zoals Blessing ook al aangaf, een succesvolle wervingscampagne voor de islamitische staat. Dit verklaart deels waarom er geen bronnen te vinden zijn waarin wordt gesproken over een actieve, directe rekrutering van IS op het internet of via sociale media: dit gebeurt namelijk indirect via de propaganda. Door middel van hun propaganda doet IS voorkomen alsof westerse moslims zelf de keuze maken om naar het kalifaat te komen. Het extremistische islamitische gedachtegoed dat door IS en sympathisanten via sociale media wordt verspreid is zo voldoende voor de online radicalisering en zelfrekrutering van duizenden jonge mensen.

Hoewel IS tot nu toe succesvol is geweest in het werven van strijders door hun online propagandacampagne, heeft IS geen monopolie op rekrutering van strijders via het internet. Zo berichtte *The Observer* in november 2014 dat twee Britse mannen naar Syrië waren vertrokken om daar naast de Yekîneyên Parastina Gel (YPG), een Syrisch-Koerdische militie, te vechten tegen IS.¹⁶⁰ Inmiddels zijn er volgens de Facebook-pagina van de YPG, ‘The Lions of Rojava’, ook Nederlandse strijders aangekomen in Syrië.¹⁶¹ De in oktober 2014 gestarte pagina op Facebook roept mensen op om zich bij de YPG te voegen om de strijd aan te gaan tegen IS. De pagina is populair met meer dan 62.000 likes. “JOIN People's Defense Units / YPG/ in Rojava, Syria, SEND TERRORISTS TO HELL and SAVE HUMANITY,” luidt de omschrijving van de pagina, onder het

¹⁵⁶ Olivia Becker, ‘Pro-ISIS recruitment video encourages foreign fighters to join jihad’, *VICE News*, 21 juni 2014, <https://news.vice.com/article/pro-isis-recruitment-video-encourages-foreign-fighters-to-join-jihad> (versie 3 december 2014).

¹⁵⁷ Perdiep Ramesar, ‘VS vrezin nieuwe generatie terroristen én explosieven’, *Trouw*, 4 juli 2014, <http://www.trouw.nl/tr/nl/4492/Nederland/article/detail/3683830/2014/07/04/VS-vrezin-nieuwe-generatie-terroristen-en-explosieven.dhtml> (versie 3 december 2014).

¹⁵⁸ Ramesar, ‘VS vrezin nieuwe generatie terroristen én explosieven’.

¹⁵⁹ Harry Lensink en Jaco Alberts, ‘AIVD-baas Rob Bertholee over ‘het fenomeen’’, *Vrij Nederland*, 3 september 2014, <http://www.vn.nl/Archief/Samenleving/Artikel-Samenleving/AIVDbas-Rob-Bertholee-over-het-fenomeen.htm> (versie 3 december 2014).

¹⁶⁰ Mark Townsend, ‘Revealed: UK ‘mercenaries’ fighting Islamic State terrorist forces in Syria’, *The Guardian*, 22 november 2014, <http://www.theguardian.com/world/2014/nov/22/uk-mercenaries-fighting-islamic-state-terrorist-syria> (versie 3 december 2014).

¹⁶¹ The Lions of Rojava, *Facebook*, <https://www.facebook.com/pages/The-Lions-Of-Rojava/290140627860127> (versie 15 januari 2015).

eigen gekozen motto “Freedom, Democracy and Justice”.¹⁶² Vrijwilligers kunnen via de pagina direct contact opnemen met de YPG als zij zich willen aansluiten. Opmerkelijk genoeg is de pagina op het moment van schrijven nog online en is er van verwijdering door Facebook nog geen sprake geweest, ondanks dat de pagina in strijd zou zijn met de Facebook Community Standards waarin valt te lezen dat “Organizations with a record of terrorist or violent criminal activity are not allowed to maintain a presence on our site.”¹⁶³ Hoewel de YPG –in tegenstelling tot de Partiya Karkerên Kurdistan (PKK)- niet door de VN of de EU als terroristische organisatie is aangemerkt, zouden hun activiteiten wel kunnen vallen onder ‘violent criminal activity’.

Ondanks dat de YPG vrij spel lijkt te hebben in het online rekruteren van strijders lijkt dit geen directe bedreiging te zijn voor IS. De propaganda die IS via het internet verspreidt spreekt dusdanig veel strijders aan dat IS weinig aan actieve, directe werving lijkt te hoeven doen. Het internet is dus een nuttig middel voor rekrutering, maar vooral door de verspreiding van propaganda en niet zozeer door online één-op-één werving.

Internet als bron van informatie

Conway onderscheidde in 2006 twee manieren waarop terroristen gebruik maken van de grote digitale bibliotheek die het internet vertegenwoordigt. De eerste manier betreft *data mining*, dat volgens Conway verwijst naar het gebruik van het internet door terroristen “to collect and assemble information about specific targeting opportunities.”¹⁶⁴ De tweede manier omvat een algemener gebruik van het verzamelen van informatie door terroristen, *information gathering*, zoals handleidingen voor het maken van bommen.¹⁶⁵

In oktober 2014 berichtte *The New York Times* dat de in september onthoofde Britse gijzelaar David Haines aan de hand van zijn LinkedIn-profiel gedwongen was tegenover IS zijn militaire achtergrond te bekennen. Op dezelfde manier hadden de militanten uitgevonden dat Peter Kassig, de Amerikaanse hulpverlener die in november ook om het leven werd gebracht door IS, een Irak-veteraan was.¹⁶⁶ Hoewel de IS-strijders zonder het internet ook wel hun achtergrond had kunnen achterhalen, werd het verzamelen informatie hen door het bestaan LinkedIn erg makkelijk gemaakt.

Diezelfde maand verstuurde het Army Threat Integration Center (ARTIC) volgens *FoxNews* een bulletin naar familieleden van Amerikaanse militairen waarin zij werden opgeroepen waakzaam te zijn nadat was gebleken dat IS zijn sympathisanten had opgeroepen om sociale media af te speuren naar adressen van hun familieleden, om ze vervolgens thuis “af te

¹⁶² The Lions of Rojava, About, *Facebook*, https://www.facebook.com/pages/The-Lions-Of-Rojava/290140627860127?sk=info&tab=page_info (versie 28 februari 2015).

¹⁶³ Facebook Community Standards, <https://www.facebook.com/communitystandards>.

¹⁶⁴ Conway, ‘Terrorist use’, 16.

¹⁶⁵ *Ibidem*, 16-17.

¹⁶⁶ Rukmini Callimachi, ‘The horror before the beheadings’, *The New York Times*, 25 oktober 2014, http://www.nytimes.com/2014/10/26/world/middleeast/horror-before-the-beheadings-what-isis-hostages-endured-in-syria.html?smprod=nytcore-iphone&smid=nytcore-iphone-share&_r=3 (versie 3 december 2014).

kunnen slachten.”¹⁶⁷ ARTIC zou families aansporen om voorzichtig te zijn bij het online zetten van materiaal en niet zomaar de privacy-instellingen van sociale media te vertrouwen. Daarnaast zou ARTIC aanraden geen details van dagelijkse bezigheden op internet te plaatsen en ook de locatievoorziening van mobiele applicaties uit te zetten.¹⁶⁸

De Nederlandse krijgsmacht ontving die maand een vergelijkbare waarschuwing van het ministerie van Defensie. Zo liet Defensie het voltallige krijgsmachtspersoneel weten dat onder andere Facebookpagina's niet meer openbaar mochten zijn en kregen militairen die voor werk of vakantie in het buitenland zijn het dringende advies om de locatievoorzieningen op mobiele telefoons en tablets uit te schakelen.¹⁶⁹ Het verhoogde veiligheidsbewustzijn en de daarbij behorende maatregelen volgden op een aantal incidenten waarbij leden van de krijgsmacht werden lastiggevallen via internet.¹⁷⁰ Hoewel er geen specifieke informatie naar buiten werd gebracht over het soort incidenten, valt een verband met de gebeurtenissen in Syrië en Irak haast niet te ontkennen.

Naast informatie over hun gijzelaars zijn er bronnen waarin gesteld wordt dat IS tevens veelvuldig informatie heeft weten te verkrijgen over contraterroreismemaatregelen, zoals bleek in de paragraaf over internet als netwerkmiddel. De door Snowden gelekte documenten zouden IS helpen om de Amerikaanse inlichtingendiensten te ontwijken.¹⁷¹ Een aantal documenten bevatte gedetailleerde informatie over hoe de VS Al-Qaeda leden opspoorde en volgde, waaruit onder andere bleek dat Hassan Ghul kon worden gedood door een drone nadat zijn locatie was achterhaald aan de hand van een op het eerste oog onschuldige e-mail die zijn vrouw had verstuurd.¹⁷² Dergelijke informatie zou IS volgens eerder genoemden ertoe bewegen om over te gaan op andere communicatiemiddelen.

Wat betreft handleidingen voor het maken van bommen lijkt IS het internet niet nodig te hebben in de jarenlange door geweld geteisterde regio waarin zij opereren. Het onderscheid dat Conway maakte tussen *data mining* en *information gathering* is hierdoor vrij kunstmatig: beide componenten betreft het vergaren van informatie ter facilitering van het terrorisme, of dat nu is om inlichtingen te kunnen omzeilen of erachter te komen dat een gijzelaar in het leger heeft gediend. Daarnaast vallen er ook vraagtekens te zetten bij het idee dat IS de door Snowden gelekte documenten nodig had om zich er bewust van te worden dat de Amerikaanse inlichtingendiensten telefoons en e-mails zouden afluisteren of onderscheppen. Het gebruik van

¹⁶⁷ Catherine Herridge, 'Army warns US military personnel on ISIS threat to family members', 2 oktober 2014, <http://www.foxnews.com/politics/2014/10/02/army-warns-us-military-personnel-on-isis-threat-to-family-members/> (versie 3 december 2014).

¹⁶⁸ Fred Fleitz, 'The ISIS threat to military families', *Center for Security Policy*, 9 oktober 2014, <http://www.centerforsecuritypolicy.org/2014/10/09/the-isis-threat-to-military-families/> (versie 3 december 2014).

¹⁶⁹ N.N., 'Nederlandse militairen krijgen sociale mediawaarschuwing voor buitenland', *De Volkskrant*, 24 oktober 2014, <http://www.volkskrant.nl/tech/nederlandse-militairen-krijgen-sociale-mediawaarschuwing-voor-buitenland~a3775000/> (versie 3 december 2014).

¹⁷⁰ N.N., 'Nederlandse militairen krijgen sociale mediawaarschuwing voor buitenland'.

¹⁷¹ Scarborough, 'Islamic State using leaked Snowden info to evade U.S. intelligence'.

¹⁷² Greg Miller, Julie Tate en Barton Gellman, 'Documents reveal NSA's extensive involvement in targeted killing program', *The Washington Post*, 16 oktober 2013, http://www.washingtonpost.com/world/national-security/documents-reveal-nsa-extensive-involvement-in-targeted-killing-program/2013/10/16/29775278-3674-11e3-8a0e-4e2cf80831fc_story.html (versie 3 december 2014).

het internet als bron van informatie is vandaag de dag dermate evident dat het overbodig lijkt om dit als apart kerngebruik te identificeren.

Overige gebruiken

IS heeft meermaals individuen opgeroepen tot het plegen van aanslagen in hun thuisland.¹⁷³ Zo zou de voormalige Australische uitsmijter Mohammed Baryalei vanuit het kalifaat Australische sympathisanten hebben opgeroepen tot een “gruwelijke, schokkende en weezinwekkende moord”.¹⁷⁴ De Australische autoriteiten wisten toen te voorkomen dat een lone wolf deze opdracht ook daadwerkelijk uitvoerde. Ook in de VS¹⁷⁵, het Verenigd Koninkrijk¹⁷⁶ en Nederland¹⁷⁷ riepen IS-sympathisanten individuen op tot het begaan van terreurdaden. De man die in december 2014 het vuur opende in het Canadese parlamentsgebouw in Ottawa zou “duidelijk een terroristische ideologie aanhangen”, maar kon niet direct aan IS worden gelinkt.¹⁷⁸ In Algerije werd Fransman Hervé Gourdel ontvoerd en onthoofd door een extremistische groep die zich Jund al-Khalifa fi Ard al-Jazayer (‘Soldaten van het Kalifaat van Algerije’) noemde. In de video ‘Bloedbrief aan de Franse regering’ stelde de groep dat de ontvoering een reactie was op de oproep van IS-woordvoerder Abu Mohammad al-Adnani om burgers aan te vallen uit landen die samen met de VS tegen IS strijden.¹⁷⁹ Ondanks dat in het Westen lone wolf-terrorisme in de naam van IS net als cyberterrorisme vooralsnog een hypothetisch gevaar is, hebben de online oproepen van IS en de reacties hierop van regeringen wel bijgedragen aan een verhoogde *perceived threat* van ‘doe-het-zelf-terroristen’.¹⁸⁰

Het internetgebruik van IS

IS heeft zich succesvol weten aan te passen aan de nieuwe generatie internet, waarbij het op een slimme manier gebruik maakt van de mogelijkheden die sociale media bieden. De casus laat bovenal zien dat de kerngebruiken van Conway niet meer zo eenvoudig van elkaar kunnen worden onderscheiden. Zo slaagt IS er door middel van hun online propagandacampagne (internet als communicatiemedium) in om veel buitenlandse strijders naar Syrië en Irak te trekken (internet als rekruteringsmiddel) tegelijkertijd sympathisanten aan te moedigen om financiële steun te bieden (internet als financieringsmiddel) en om zelf aanslagen te gaan plegen (overige gebruiken). Dat het internet daarbij wordt gebruikt als bron van informatie is dusdanig

¹⁷³ Yara Bayoumy, ‘Isis urges more attacks on Western ‘disbelievers’’, *The Independent*, 22 september 2014, <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-urges-more-attacks-on-western-disbelievers-9749512.html> (versie 3 december 2014).

¹⁷⁴ Garschagen, ‘Van uitsmijter tot jihadist bij IS’.

¹⁷⁵ N.N., ‘ISIS calls for ‘lone wolf’ US supporters to show up at the homes of soldiers and ‘slaughter them’’, *Daily Mail*, 17 september 2014, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2759922/Top-US-security-threats-lone-wolves-Syria-fighters-officials.html> (versie 3 december 2014).

¹⁷⁶ Vasudevan Sridharan, ‘Isis calls for lone wolf attacks in UK for Iraq intervention’, *International Business Times*, 13 oktober 2014, <http://www.ibtimes.co.uk/isis-calls-lone-wolf-attacks-uk-iraq-intervention-1469694> (versie 3 december 2014).

¹⁷⁷ N.N., ‘Justitie onderzoekt oproep jihadist’.

¹⁷⁸ Naina Bajekal, ‘The rise of the lone wolf terrorist’, *TIME*, 23 oktober 2014, <http://time.com/3533581/canada-ottawa-shooting-lone-wolf-terrorism/> (versie 3 december 2014).

¹⁷⁹ N.N., ‘Jund al-Khilafah in Algeria Beheads French Hostage in Video’, *SITE News*, 24 september 2014, <http://news.siteintelgroup.com/blog/index.php/entry/289-jund-al-khilafah-in-algeria-beheads-french-hostage-in-video> (versie 3 december 2014).

¹⁸⁰ N.N., ‘Lone wolves grootste gevaar’.

evident dat het ons weinig leert over het online gedrag van IS. Het zou eerder vreemd zijn als ze geen gebruik maakten van het internet als bron van informatie.

De belangrijkste bevinding is dan ook dat de komst van het web 2.0 vooral laat zien hoezeer het de propagandadimensie van een terroristische groep als IS heeft vergroot, en welke gevolgen dit heeft voor wat er offline gebeurt. De vergrote propagandadimensie draagt niet alleen bij aan de zelfrekrutering van potentiële rekruten, maar creëert –in lijn met de strategie van het terrorisme- ook een gevoel van angst onder veel burgers, die de aanwezigheid van IS in het cyberdomein gelijk stellen aan hun aanwezigheid ‘op de grond’.

III. Casus: Al Shabaab

Introductie

Sinds de val van het regime van Mohammed Siad Barre in 1991 verkeert Somalië in voortdurende staat van anarchie. Door het langdurige gebrek aan een centrale regering en de vele gewelddadige conflicten tussen verschillende clans wordt Somalië als schoolvoorbeeld van een *failed state* gezien. Zo riepen delen van Somalië onafhankelijkheid uit en vormde in Puntland een eigen bestuur. In de afgelopen 23 jaar is er door de internationale gemeenschap veel geld gestoken in het ondersteunen van de verschillende federale overgangsregeringen en de strijd tegen Harakat al-Shabaab al-Mujahideen (doorgaans verkort aangeduid als HSM of Al Shabaab), een militante groep die onder andere door de VS en het Verenigd Koninkrijk als terroristische organisatie is bestempeld.¹⁸¹ Ondanks de vele inspanningen is er weinig meetbaar succes en gaat de strijd tegen Al Shabaab nog altijd door.¹⁸²

De opkomst van Al-Shabaab valt terug te voeren op de vorming van de Islamic Courts Union (ICU) in 2004. Verschillende lokale shariarechtbanken, die eind jaren negentig door heel Somalië waren opgericht in reactie op de permanente wetteloosheid, besloten toen gezamenlijk de strijd aan te gaan tegen de federale overgangsregering die in Kenia was gevormd en de krijgsheren die in de hoofdstad Mogadishu met de scepter zwaaiden. Halverwege 2006 had de ICU de macht in Mogadishu overgenomen en controleerde het grote delen van Somalië, waarna een periode van relatieve rust aanbrak.¹⁸³ Het succes van de ICU werd in buurland Ethiopië, dat een christelijke meerderheid kent, ondertussen met argusogen gevolgd. Toen radicale stemmen binnen de ICU begonnen te spreken over een 'jihad' tegen de Ethiopische 'kruisvaarders' besloot Ethiopië in december 2004 Somalië binnen te vallen. De Ethiopische krijgsmacht maakte direct korte metten met de ICU en nam de macht in Mogadishu over.¹⁸⁴

Terwijl de meeste ICU-leden vluchtten voor de naderende Ethiopiërs, trokken leden van Al Shabaab, de militante vleugel van de ICU, zich terug in het moerassige zuiden van Somalië. Daar begon Al Shabaab een guerrillacampagne tegen het Ethiopische leger en wist het de opmars van de Ethiopiërs naar het zuiden van Somalië te stuiten. Al Shabaab opereerde vanaf toen onafhankelijk van de ICU en wist door hun nationalistische houding aanzienlijke steun te verwerven onder de lokale bevolking.¹⁸⁵ In januari 2009 trokken de Ethiopische troepen zich terug en werden zij vervangen door enkele duizenden vredesbewaarders uit Oeganda en Burundi onder auspiciën van de African Union Mission to Somalia (AMISOM).

In deze periode veranderde de strategie van het tot dan toe nationalistische Al Shabaab en begon de groep met het uitvoeren van zelfmoordaanvallen op zowel AMISOM-

¹⁸¹ U.S. Department of State, Foreign Terrorist Organizations, <http://www.state.gov/j/ct/rls/other/des/123085.htm> (versie 14 januari 2015) en Home Office, Proscribed Terrorist Organisations, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/380939/ProscribedOrganisations.pdf (versie 14 januari 2015).

¹⁸² Rob Wise, 'Al Shabaab', *Aqam Futures Project Case Study Series*, Centre for Strategic & International Studies (2011) 2.

¹⁸³ Wise, 'Al Shabaab', 3.

¹⁸⁴ Ibidem, 3.

¹⁸⁵ Ibidem, 3.

vredesbewaarders als leden van de federale overgangsregering.¹⁸⁶ Ook was er een verandering zichtbaar in de propaganda die Al Shabaab creëerde, waarin de groep Somalië steeds meer neerzette als frontlinie in de strijd tegen de (westerse) bezetters: Al Shabaab verplaatste de strijd tegelijkertijd ook naar het internet, waar de groep zich steeds meer presenteerde als internationale jihadistische organisatie, die deelnam aan de global jihad.¹⁸⁷ Zo werd de strijd in Somalië afgebeeld als een botsing van beschavingen en spraken de leiders van Al Shabaab steeds vaker over de noodzaak van het creëren van een pan-islamitisch kalifaat.¹⁸⁸

De verandering van een nationalistische beweging naar een transnationale jihadistische organisatie werden volgens Rob Wise van het Amerikaanse Centre for Strategic and International Studies ingegeven door de ontwikkeling van nieuwe informatie- en communicatietechnologieën: "ICT technology has, of late, emerged as one of the primary tools for inspiring and interacting with terrorist elements across the globe, a development that al Shabaab has noted and taken advantage of."¹⁸⁹ Zo stelt Wise dat het gebruik van ICT-technologieën heeft geleid tot een radicale wijziging in de rekruteringsstrategie van Al Shabaab. Tussen 2006 en 2008 rekruteerde Al Shabaab vooral onder de lokale bevolking die tegen het Ethiopische leger wilde strijden. Daarna begon de groep echter steeds meer gebruik te maken van het internet om ideologisch gemotiveerde buitenlandse strijders te rekruteren.¹⁹⁰

Deze verandering in de ideologie leidde ertoe dat Al-Shabaab ook aanslagen buiten Somalië ging plegen. In juli 2010 bliezen twee leden van Al-Shabaab zichzelf op in het restaurant van een rugbyclub in Kampala, Oeganda, waar op dat moment de finale van het wereldkampioenschap voetbal werd gekeken. Al Shabaab verklaarde dat de aanslagen een vergelding waren voor de Oegandese bijdrage aan de AMISOM-missie.¹⁹¹ Al Shabaab kreeg buiten Afrika vooral bekendheid na hun aanval op het winkelcentrum Westgate in Nairobi, Kenia, in september 2013. De aanval, die vier dagen duurde en 68 doden tot gevolg had, was eveneens een vergelding voor de aanwezigheid van meer dan vierduizend Keniaanse militairen in Somalië. Op de eerste dag van de gijzeling claimde Al Shabaab via Twitter de verantwoordelijkheid voor de aanslag en werd daarmee de eerste terroristische groep die een aanslag via Twitter opeiste.¹⁹²

Sinds de aanslag op Westgate kregen de westerse media ook steeds meer aandacht voor de online activiteit van Al Shabaab. Volgens *The Independent* liet Al Shabaabs Twitgedrag tijdens de Westgate-aanval zien hoe geraffineerd zij de afgelopen jaren waren geworden in het gebruik van sociale media.¹⁹³ De online activiteit van Al Shabaab was daarnaast vooral opmerkelijk wanneer het werd vergeleken met de webactiviteit van andere dissidente groepen in

¹⁸⁶ Wise, 'Al Shabaab', 4.

¹⁸⁷ Stig Jarle Hansen, *Al Shabaab in Somalia: The History and Ideology of a Militant Islamist Group, 2005-2012* (New York 2013) 59-60.

¹⁸⁸ Jarle Hansen, *Al Shabaab in Somalia*, 60.

¹⁸⁹ Wise, 'Al Shabaab', 8.

¹⁹⁰ Ibidem, 8.

¹⁹¹ Ibidem, 8.

¹⁹² Weimann, 'New terrorism and new media', 8.

¹⁹³ Kim Sengupta, 'Al Shabaab is facing a bloody crisis of its own: after the Westgate atrocity, the terrorists are turning to each other', *The Independent*, 17 november 2013, <http://www.independent.co.uk/news/world/africa/alshabaab-is-facing-a-bloody-crisis-of-its-own-after-the-westgate-atrocity-the-terrorists-are-turning-on-each-other-8944584.html> (versie 14 januari 2015).

Sub-Sahara Afrika, concluderen de Britse onderzoekers Stewart Bertram en Keith Ellison.¹⁹⁴ Bertram en Ellison analyseerden het internetgebruik van 57 terroristische groepen in Sub-Sahara Afrika en signaleerden een duidelijke concentratie van *web presence* in Oost-Afrika, met name in Somalië. Dit is opvallend gezien de zeer lage internetpenetratie in landen in oostelijk Afrika: in Somalië is dit volgens de Wereldbank slechts 1.5%.¹⁹⁵

Desalniettemin bleek de combinatie van het actieve internetgebruik van Al Shabaab en de lage internetpenetratie in Somalië begin 2014 toch te risicovol. Half januari kondigde Al Shabaab aan dat het internet per direct in de ban werd gedaan. De lokale telecomreus Hormuud Telecom werd een ultimatum van vijftien dagen gesteld om hun mobiele internet en glasvezeldiensten te staken.¹⁹⁶ Al Shabaab rechtvaardigde het besluit door te stellen dat het internet verantwoordelijk was voor luchtaanvallen van “de vijand” in de door hen gecontroleerde gebieden. Het internet zou er volgens hen ook toe geleid hebben dat “jihadisten worden opgejaagd en vermoord”.¹⁹⁷ Voor Al Shabaab bleek het gebruik van het internet een mes dat aan twee kanten sneed, waarbij de nadelen van het internetgebruik niet meer opwogen tegen de voordelen. Aan de hand van de vijf kerngebruiken van Conway zal in onderstaande paragrafen worden onderzocht hoe Al Shabaab tot januari 2014 gebruik maakte van het internet en hoe dit de beweging ertoe heeft gebracht het internet binnen Somalië in de ban te doen.

Toetsing kerngebruiken

Internet als communicatiemedium

Al Shabaab begon in 2007 met het hosten van eigen websites. In eerste instantie werd op de websites informatie, geschreven in het Somali, gedeeld over de meest recente aanvallen van Al Shabaab.¹⁹⁸ Halverwege 2007 begon de content op de websites echter te veranderen en nam het een meer wereldwijde focus aan. Zo verschenen er vanaf toen biografieën van Al Shabaab leiders op de websites die als ‘martelaars’ werden aangeduid en werden nieuwsupdates niet meer alleen in het Somali geplaatst, maar ook in het Arabisch en het Engels.¹⁹⁹ Het jaar daarop publiceerde Al Shabaab ook de eerste video’s waarin buitenlandse strijders te zien waren die in hun moedertaal moslims over de hele wereld oproepen om zich aan te sluiten bij de global jihad.²⁰⁰ Deze video’s werden geproduceerd door het een eigen mediacentrum van Al Shabaab, de Al Kata’ib Foundation for Media Productions. Het betrof toen relatief simpele video’s, samengesteld uit

¹⁹⁴ Stewart Bertram en Keith Ellison, ‘Sub Saharan African terrorist groups’ use of the internet’, *Journal of Terrorism Research* 1 (2014) 5-26, 13.

¹⁹⁵ The World Bank, Internet users (per 100 people), <http://data.worldbank.org/indicator/IT.NET.USER.P2> (versie 14 januari 2015).

¹⁹⁶ Hamza Mohamed, ‘Al Shabab bans internet in Somalia’, *Al Jazeera*, 9 januari 2014, <http://www.aljazeera.com/news/africa/2014/01/al-shabab-bans-internet-somalia-20141981213614575.html> (versie 5 maart 2014).

¹⁹⁷ N.N., ‘Al Shabaab sluit Somalische bevolking af van internet.

¹⁹⁸ Jarle Hansen, *Al Shabaab in Somalia*, 60-61.

¹⁹⁹ *Ibidem*, 61.

²⁰⁰ *Ibidem*, 64.

video- en audiomateriaal van lage kwaliteit dat op een minimale manier was bewerkt.²⁰¹ Vanaf 2009 veranderde de kwaliteit en kwantiteit van de propagandavideo's van Al Shabaab. De 48-minuten durende video 'Labbayk Ya Usama' ('Here We Are at Your Service O' Usama') vormde hierin een keerpunt volgens Christopher Anzalone.²⁰² Het was de eerste langdurige video van hoge kwaliteit met eigen 'soundtrack', die gezien de bestandsgrootte van 1GB vooral was bedoeld om buiten Somalië, waar snelle internetverbindingen zijn, te worden gedownload.²⁰³

In juni 2010 kondigde Al Shabaab aan dat de Al Kata'ib Foundation in het licht van het vitale belang van de 'mediaoorlog' werd omgevormd tot het Al-Kata'ib News Channel:

The Media battle waged by the Mujahideen is one of the hardest and most important in our war against the zio-crusaders infidels, which made us [...] to strive hard to develop methods for media combat and to advance weapon [sic] of jihadi media to report the truth to the people as it is from the battlefields. Also this is to transfer the voice of Mujahideen to the whole world and to defend the Muslims with the help of Allah.²⁰⁴

De oprichting van het Al-Kata'ib News Channel betekende het begin van een mediastrategie waarin het bieden van *alternative narratives* voor hun doelgroepen centraal stond.²⁰⁵ De verschillende video's die vanaf toen via het internet naar buiten werden gebracht hadden als doel Al Shabaabs versie van de gebeurtenissen als waarheid te presenteren. Zo bracht Al Kata'ib in december 2011 de video 'The Burundian Bloothbath: Battle of Dayniile' uit. De half uur durende video, in het Engels ondertiteld, toont de strijd tussen de leden van Al Shabaab en de Burundische AMISOM-soldaten in Dayniile, een buitenstad van Mogadishu.²⁰⁶ In tegenstelling tot berichten van de gevestigde media –de video werd door de Afrikaanse Unie als "stunt" afgedaan²⁰⁷ - claimde Al Shabaab in de video de slachting van 'African crusaders and their Western masters.'²⁰⁸

Het was in 2011 dat Al Shabaab de stap zette richting sociale media. Het eerste officiële Twitteraccount van Al Shabaab werd in december 2011 geopend onder de naam HSM Press Office.²⁰⁹ Volgens HSM Press Office, op Twitter actief als @HSMPress, waren de nieuwsberichten in de mainstream media subjectief en manipulatief en geschreven door journalisten die zich hadden gebaseerd op onbetrouwbare bronnen. In een tweet riep HSM Press Office zijn volgers op

²⁰¹ Christopher Anzalone, 'From 'martyrdom' videos to *jidadi* journalism in Somalia', *Juan Cole*, 25 augustus 2010, <http://www.juancole.com/2010/08/anzalone-from-%E2%80%98martyrdom%E2%80%99-videos-to-jihadi-journalism-in-somalia.html> (versie 14 januari 2015).

²⁰² Anzalone, 'From 'martyrdom' videos to *jidadi* journalism in Somalia'

²⁰³ Ibidem.

²⁰⁴ Aaron Y. Zelin, 'New statement from Harakat al-Shabab al-Mujahidin, "Announcement of al-Kataayb Media news channels new logo', *Jihadology*, 27 augustus 2010, <http://jihadology.net/category/al-kataayb-media/> (versie 14 januari 2015).

²⁰⁵ Alexander Meleagrou-Hitchens, Shiraz Maher en James Sheehan 'Lights, Camera, Jihad. Al Shabaab's Western media strategy', *International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence* (2012) 29.

²⁰⁶ Aaron Y. Zelin, 'Al-Kata'ib Media presents a new video message from Harakat al-Shabab al-Mujahidin: "The Brundian Bloodbath: Battle of Dayniile"', *Jihadology*, 11 november 2011, <http://jihadology.net/2011/11/11/al-kataib-media-presents-a-new-video-message-from-%E1%B8%A5arakat-al-shabab-al-mujahidin-the-brundian-bloodbath-battle-of-dayniile/> (versie 14 januari 2015).

²⁰⁷ N.N., 'AU rejects al-Shabab bodies 'stunt' in Somalia', *BBC News*, 21 oktober 2011, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-15401898> (versie 14 januari 2015).

²⁰⁸ Zelin, 'Al-Kata'ib Media presents a new video message'.

²⁰⁹ Pearlman, 'Tweeting to win'.

om de onbetrouwbare berichtgeving van de “Kafir media” over de Mujahideen niet te geloven.²¹⁰ Om een tegenwicht te bieden tegen de in hun ogen onbetrouwbare en subjectieve informatie begon HSM Press Office met het publiceren van eigen persberichten en live verslaggeving bij aanvallen en andere gebeurtenissen. Het HSM Press Office presenteerde zichzelf op deze manier als handhaver van journalistieke integriteit en legitieme informatiebron.²¹¹

Daarnaast gebruikte Al Shabaab het Twitteraccount voor het uitspreken van hun grieven en om discussies aan te gaan met ideologische tegenstanders. Omdat Twitter de mogelijkheid biedt om op tweets te reageren ontstond er wat Pearlman *dynamic propaganda* noemt. Pearlman omschrijft deze dynamic propaganda als “an engagement that serves the dual purposes of challenging a critic and broadcasting a certain belief”.²¹² Als voorbeeld noemt Pearlman een gesprek tussen @HSMPress en gebruiker @DianaNTaylor. @DianaNTaylor liet zich in een tweet kritisch uit tegenover Al Shabaab, waarop HSM Press Office tweette: “@DianaNTaylor what’s beyond abhorrence is the collective Western crusade against Islam of which you seem blasé if not supportive.” In deze reactie trekt HSM Press Office niet alleen de geloofwaardigheid van @DianaNTaylor in twijfel, maar worden ook de volgers van @HSMPress blootgesteld aan het argument dat het Westen in oorlog is met de islam.²¹³

Naast woordenwisselingen met burgers ging het HSM Press Office op Twitter ook de discussie aan met staatsfunctionarissen. Er deden zich met enige regelmaat online aanvaringen voor tussen het HSM Press Office en de Keniaanse strijdkrachten, op Twitter vertegenwoordigd door majoor Emmanuel Chirchir (@MajorEChirchir). Zo stuurde Emmanuel Chirchir in december 2011, enkele dagen na de opening van het HSM Press-account: “@HSMPress...life has more meaning than denying women to wear bras...RT [retweet] in support of Somalia women,” waarop Al Shabaab reageerde: “@MajorEChirchir Like bombing donkeys, you mean! Your eccentric battle strategy has got animal rights groups quite concerned, Major.”²¹⁴ Al Shabaab verwees hiermee naar beweringen van de Keniaanse strijdmachten in november 2014, toen zij stelden dat militanten van Al Shabaab ezels gebruikten voor het transporteren van wapens en dat grote concentraties van de dieren zouden worden beschouwd als “Al Shabaab activiteit” en derhalve aan militaire acties waren onderworpen.²¹⁵

De tweets van HSM Press Office waren vrijwel altijd in het Engels, met uitzondering van enkele tweets waarin de koran werd geciteerd. Omdat slechts 1.5% van de Somalische bevolking toegang heeft tot het internet en het Engels geen officiële taal is in Somalië, valt hieruit op te maken dat Al Shabaab met het Twitteraccount een wereldwijd publiek wilde aanspreken. De Somalische bevolking werd hoofdzakelijk benaderd via de twee radiostations van Al Shabaab, Al-

²¹⁰ Pearlman, ‘Tweeting to win’.

²¹¹ Ibidem.

²¹² Ibidem.

²¹³ Ibidem.

²¹⁴ Muhyadin Ahmed Roble, ‘The Twitter war: a new battleground for Kenya and al-Shabaab’, *Terrorism Monitor* 47 (2011) 6-7, 6.

²¹⁵ N.N., ‘Kenya army warns of al-Shabab donkeys in Somalia’, *BBC News*, 4 november 2011, <http://www.bbc.com/news/world-africa-15591654> (versie 14 januari 2015).

Andalus en Alfurqaan, en hun respectievelijke websites.²¹⁶ Omdat Al Shabaab zich als internationale jihadistische organisatie profileert, tweette HSM Press Office regelmatig over 'de strijd van het Westen tegen de islam' en gaf het veelvuldig buitenlanders de schuld voor het creëren van de problemen in Somalië.²¹⁷

Twitter was echter niet het enige online medium dat Al Shabaab gebruikte voor hun propaganda. In navolging van Al-Qaeda's online tijdschrift *Inspire* kwam ook Al Shabaab in 2012 met een eigen online tijdschrift, *Gaidi Mtaani*, dat zoveel betekent als 'straatterrorist' in het Swahili.²¹⁸ In de verschillende edities die tot nu toe zijn uitgebracht zijn zowel artikelen in het Engels als in het Swahili te vinden. De keuze voor deze twee talen is veelzeggend: beide zijn geen officiële taal van Somalië en impliceren daarom dat het online tijdschrift voor een buitenlands publiek is bedoeld. Swahili wordt veel gesproken in Kenia en Oeganda en het Engels is universeel.

De internationale positionering van het tijdschrift is ook terug te zien in de onderwerpen die in het blad worden behandeld. Terugkerende thema's in de verschillende edities van *Gaidi Mtaani* zijn de lokale strijd tegen de buitenlandse bezetters, de strijd van de moslims tegen het Westen en 'tips', zoals het maken van een Molotovcocktail en het herkennen van een spion.²¹⁹ Daarnaast spelen de auteurs ook in op recente gebeurtenissen. Zo wordt in de vierde uitgave uitgebreid verslag gedaan van de aanslag op het Westgate winkelcentrum in Nairobi en wordt een aantal resultaten hiervan opgesomd. Een van deze resultaten was volgens het tijdschrift de mogelijkheid om de hypocrisie van de Keniaanse media te laten zien: "It is no wonder many newsrooms sought authentic news from the Mujahideen via social media."²²⁰ Hiermee onderschrijft Al Shabaab nogmaals hun eigen, authentieke berichtgeving via Twitter en suggereert het dat ook de traditionele media hen als legitieme bron gebruiken.

Het is echter niet zo dat Al Shabaab continu en ongehinderd propagandistische nieuwsberichten kan verspreiden via sociale media. De verschillende Twitteraccounts van het HSM Press Office werden meermaals door Twitter geblokkeerd. Zo werd @HSMPress in januari 2013 geblokkeerd nadat de groep had aangekondigd de Franse gijzelaar Denis Alex te zullen doden en de volgende dag een foto plaatste waarop het dode lichaam van Alex te zien zou zijn.²²¹ Op dat moment had het account ruim 21.000 volgers die gemiddeld drie berichten per dag ontvingen.²²² In een persbericht in reactie op de blokkering door Twitter stelde de Muslim Youth Center (MYC), een Keniaanse militante groep die aan Al Shabaab is gelieerd:

²¹⁶ United National Security Council, 'Report of the Monitoring Group on Somalia and Eritrea pursuant to Security Council resolution 2060 (2012): Somalia', http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2013/413 (versie 14 januari 2015).

²¹⁷ Pearlman, 'Tweeting to win'.

²¹⁸ Meleagrou-Hitchens, Maher en Sheehan 'Lights, Camera, Jihad', 41.

²¹⁹ Voor PDF-versies van de eerste vier edities van *Gaidi Mtaani* zie: *Gaidi Mtaani, Jihadology*, <http://jihadology.net/category/gaidi-mtaani/> (versie 14 januari 2015).

²²⁰ *Gaidi Mtaani* 4, 'Special Edition #Westgate' (2013) 15, <http://azelin.files.wordpress.com/2013/11/gaidi-mtaani-issue-4.pdf> (versie 14 januari 2015).

²²¹ Mike Pflanz, 'Al Shabaab publishes alleged photograph of dead French commando', *The Telegraph*, 14 januari 2013, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/somalia/9801097/Al-Shabaab-publishes-alleged-photograph-of-dead-French-commando.html> (versie 14 januari 2015).

²²² United National Security Council, 'Report of the Monitoring Group on Somalia and Eritrea pursuant to Security Council resolution 2060 (2012): Somalia'.

It is ironic when the Kuffar claims that a basic tenet of its “democracy” is freedom of information and expression that it cringes up when our brothers in Al-Shabaab expose their lies and fabrications through Twitter. Suspension or not, we urge our brothers in Al-Shabaab to soldier on with their sword of truth in unmasking the Kuffar’s plots to silence Muslims both in Somalia and globally.²²³

MYC speelt hiermee in op de vaak gehoorde dubbele standaard die het Westen elders ter wereld zou hanteren. De inbreuk van Twitter op de vrijheid van meningsuiting van Al Shabaab vormde zo voor de groep een bevestiging van het idee dat de *kuffars* (ongelovigen) inderdaad een complot hebben gevormd om niet alleen moslims in Somalië, maar moslims over de hele wereld het zwijgen op te leggen.

In augustus 2013 werd ook het nieuwe account, @HSMPress1, geblokkeerd nadat via Twitter bedreigingen waren geuit aan het adres van de Somalische president.²²⁴ Amper een maand later werd ook een aantal andere accounts van HSM Press Office geblokkeerd nadat Al Shabaab live tweette over de aanval op Westgate en deze aanslag ook via Twitter opeiste. Zo luidde een van hun tweets tijdens de aanval: “BREAKING: HSM Press has just made contact with the Mujahideen inside #Westgate Mall. They are still fighting and still strong. Stay tuned!”²²⁵ In totaal verstuurde Al Shabaab 258 tweets tussen 21 en 24 september vanaf drie verschillende accounts (@HSMPress_, @HSM-PRESOFFICE2 en @HSM_PR).²²⁶ Over de blokkering door Twitter tweette Al Shabaab (vanaf een nieuw account): “Alshabab has suffered another great casualty: Twitter account loss! #Westgate.”²²⁷

Deze laatste tweet laat zien hoe belangrijk Twitter was voor Al Shabaab als middel voor het verspreiden van informatie en propaganda. Twitter en het Al Kata’ib News Channel vormden samen de twee drijvende krachten achter de internationale mediastrategie van Al Shabaab. Hoewel Al Shabaab hun Twitteractiviteit zeer serieus nam, hebben sommige tweets haast iets komisch, zoals de discussie met Majoor Emmanuel Chirchir die startte met een verbod op het dragen van beha’s en eindigde met het bombarderen van ezels. Ken Menkhaus spreekt ook van de “parmantige toon” van Al Shabaab op de sociale media, die soms meer een mikpunt van spot vormt dan van inspiratie.²²⁸ Ook merkt Menkhaus op dat het creëren van een alternatief narratief niet volledig kan worden toegeschreven aan het actieve internetgebruik van Al Shabaab. Al Shabaab bouwde immers voort op reeds bestaande grieven onder de Somalische bevolking, die de groep in een radicaalislamitisch jasje stak en via sociale media over de hele wereld

²²³ Aaron Y. Zelin, ‘New statement from the Muslim Youth Center: “On the suspension of HSM Press Office Twitter Account”’, *Jihadology*, 27 januari 2013, <http://jihadology.net/2013/01/27/new-statement-from-the-muslim-youth-center-on-the-suspension-of-hsm-press-office-twitter-account/> (versie 14 januari 2015).

²²⁴ N.N., ‘Nairobi shopping mall attacks: Al Shabaab Twitter account suspended’, *The Telegraph*, 21 september 2013, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/kenya/10326044/Nairobi-shopping-mall-attacks-Al-Shabaab-Twitter-account-suspended.html> (versie 14 januari 2015).

²²⁵ N.N., ‘Shabaab claims deadly attack at Westgate Mall in Nairobi, Kenya’, *SITE Jihadist News*, 15 januari 2014, <https://news.siteintelgroup.com/Jihadist-News/shabaab-claims-deadly-attack-at-westgate-mall-in-nairobi-kenya.html> (versie 14 januari 2015).

²²⁶ Tomer Simon, Avishay Goldberg, Limor Aharonson-Daniel, Dmitry Leykin en Bruria Adini, ‘Twitter in the cross fire. The use of social media in the Westgate Mall terror attack in Kenya’, *PLOS ONE* 8 (2014) 1-11, 6.

²²⁷ Simon, Goldberg, Aharonson-Daniel, Leykin en Adini, ‘Twitter in the cross fire’, 6.

²²⁸ Menkhaus, ‘Al-Shabaab and social media: a double-edged sword’.

verspreidde, maar niet creëerde.²²⁹ Desalniettemin hebben de online geplaatste propagandavideo's en Al Shabaabs aanwezigheid op sociale media er wel voor gezorgd dat de groep in de schijnwerpers kwam te staan bij zowel direct als indirect beoogde doelgroepen.

Internet als financieringsmiddel

Al Shabaab leunde in de afgelopen jaren op verschillende bronnen van inkomsten, waaronder financiële steun van Eritrea, donaties uit de diaspora en het heffen van belastingen in door hen gecontroleerde gebieden.²³⁰ De grootste bron van inkomsten voor Al Shabaab bestaat echter uit de illegale export van houtskool via de strategisch gelegen havenstad Kismayo, in het zuiden van Somalië. In 2011 schatte de VN de inkomsten van Al Shabaab uit illegale houtskoolexport op ruim 25 miljoen dollar per jaar.²³¹

Begin 2012 stelde de VN een verbod in op de export van houtskool uit Somalië, mede om te voorkomen dat Al Shabaab hun terroristische activiteiten door deze inkomsten zou kunnen financieren.²³² In september 2012 vielen Keniaanse soldaten en Somalische regeringstroepen gezamenlijk Kismayo binnen en brachten zij het Al Shabaab bolwerk aan het wankelen. Een dag later verklaarde Al Shabaab zich "als onderdeel van een bredere militaire tactiek" te hebben teruggetrokken uit de havenstad.²³³ De terugtrekking van Al Shabaab uit Kismayo betekende echter niet dat de belangrijkste financiële ader van Al Shabaab definitief was afgesloten. De VN stelde in 2013 vast dat de illegale export vanuit Kismayo zelfs groeit en dat ten minste 32% hiervan nog steeds wordt gecontroleerd door Al Shabaab.²³⁴ Het verbod wordt dus systematisch geschonden en Al Shabaab profiteert hiervan. Per maand zou Al Shabaab alleen al met het checkpoint in Buulo Xaaji tussen de \$675,000 en 1.5 miljoen dollar verdienen.²³⁵

De miljoenen die Al Shabaab weet te verdienen met het verhandelen van illegale houtskool in de door hen gecontroleerde gebieden heeft hen er echter niet van weerhouden om ook buiten Somalië op zoek te gaan naar bronnen van inkomsten. Volgens Wise hebben ICT-technologieën hier een belangrijke rol bij gespeeld.²³⁶ Sinds 2008 is Al Shabaab zich volgens Wise steeds meer gaan richten op donaties van de Somalische diaspora en buitenlandse Al-Qaeda sympathisanten om hun operaties te kunnen financieren.²³⁷ Via het internet zou Al Shabaab

²²⁹ Menkhaus, 'Al-Shabaab and social media: a double-edged sword'..

²³⁰ Geoffrey Kambere, 'Financing Al Shabaab: the vital port of Kismayo', *CTX Journal* 3 (2012), <https://globalecco.org/nl/financing-al-shabaab-the-vital-port-of-kismayo#11> (versie 15 januari 2015).

²³¹ United National Security Council, 'Report of the Monitoring Group on Somalia and Eritrea pursuant to Security Council resolution 2002 (2011)', <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Somalia%20S%202012%20544.pdf> (versie 14 januari 2015).

²³² Raad Algemene Zaken en Raad Buitenlandse Zaken, Nr. 1277, 'Verslag van schriftelijk overleg', 19 juli 2013, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/dossier/21501-02/kst-21501-02-1277?resultIndex=45&sorttype=1&sortorder=4> (versie 14 januari 2015).

²³³ N.N., 'Al-Shabab rebels pull out of key Somali town', *Al Jazeera*, 29 september 2012, <http://www.aljazeera.com/news/africa/2012/09/20129295415328148.html> (versie 14 januari 2015).

²³⁴ United National Security Council, 'Report of the Monitoring Group on Somalia and Eritrea pursuant to Security Council resolution 2060 (2012): Somalia'.

²³⁵ United National Security Council, 'Report of the Monitoring Group on Somalia and Eritrea pursuant to Security Council resolution 2060 (2012): Somalia'.

²³⁶ Wise, 'Al Shabaab', 9.

²³⁷ Ibidem, 9.

vermogende Arabische donoren weten te bereiken die bereid zijn Al-Qaeda's internationale strijd financieel te ondersteunen, hoewel de omvang van deze donaties onbekend is.²³⁸ Wise wijdt er niet over uit welke ICT-technologieën hij bedoelt en hoe deze donoren precies worden benaderd. Maar, stelt Wise: "Whatever the actual numbers, since 2008 Al Shabaab has increasingly utilized the internet to collect donations to fund its continued activities."

Over donaties uit de diaspora is meer bekend. De Somalische diaspora is groot: meer dan een miljoen Somaliërs wonen buiten de grenzen van hun geboorteland.²³⁹ Per jaar wordt er volgens Oxfam Novib ruim honderd miljoen dollar vanuit de VS naar Somalië verstuurd via het hawalasysteem²⁴⁰, een informeel en simpel banksysteem dat in veel opzichten lijkt op 'gewoon' bankieren.²⁴¹ Het verschil met gewoon bankieren is dat er weinig op papier wordt gezet en de transacties daardoor lastig traceerbaar zijn: de reden waarom hawala-bankieren ook bij criminelen populair is.²⁴² Hierdoor ontstond in de VS de angst dat geld dat door de Somalische diaspora via het hawalasysteem naar familieleden in Somalië werd gestuurd, terecht zou komen bij Al Shabaab. Om die reden besloten de Sunrise Community Banks in Minnesota, waar veel Somaliërs wonen, eind 2012 te stoppen met banktransacties naar Somalië. De bank verklaarde dat zij dreigde wetten te overtreden die waren bedoeld om de financiering van terroristische groepen te blokkeren.²⁴³

Naast de financiering die Al Shabaab mogelijk zou verkrijgen via het hawalasysteem is er een aantal bronnen dat spreekt over Somaliërs in de VS die rechtstreeks geld inzamelden voor Al Shabaab. Zo werd er eind 2010 een Somalische vrouw opgepakt in San Diego die werd beschuldigd van het verstrekken van financiële bijstand aan terroristen door het versturen van \$1,450 naar Al Shabaab leden.²⁴⁴ Een taxichauffeur uit St. Louis kreeg elf jaar gevangenisstraf voor het ophalen van \$6,000 voor Al Shabaab.²⁴⁵ Ook twee vrouwen uit Minnesota werden opgepakt voor het organiseren van een teleconferentie met leden van Al Shabaab, waarin zij \$2,100 toegezegd kregen.²⁴⁶ In deze gevallen is het niet duidelijk hoe ICT-technologieën, zoals Wise betoogde, hebben bijgedragen aan het verkrijgen van deze donaties. Alleen in het laatste

²³⁸ Wise, 'Al Shabaab', 9.

²³⁹ United Nations Development Programme Somalia, 'Somalia's missing million. The Somali diaspora and its role in development 2009', http://www.so.undp.org/content/dam/somalia/docs/Project_Documents/Poverty_Reduction/Somalia%20Missing%20Millions.pdf (versie 14 januari 2015).

²⁴⁰ American Refugee Committee en Oxfam America, 'Urgent action is needed before major US remittance lifeline is cut to famine-stricken Somalia', 22 december 2011, http://www.arcrelief.org/site/DocServer/Somali_Remittances_to_End_Dec_30.pdf?docID=2182 (versie 14 januari 2015).

²⁴¹ Om een betaling te doen via het hawala-systeem meldt de klant zich bij een lokaal hawala-kantoor met de opdracht om geld over te maken, dat hij cash betaalt. Een dag later kan de begunstigde waar dan ook ter wereld het geld cash ophalen door het afgeven van een geheime code.

²⁴² Joris Luyendijk, 'Hawala snel en goedkoop, maar nu ook verdacht', *NRC*, 22 oktober 2001, <http://vorige.nrc.nl/krant/article1576143.ece> (versie 14 januari 2015).

²⁴³ Mark Tran, 'Aid groups lobby US not to shut off remittances to Somalia', *The Guardian*, 4 januari 2012, <http://www.theguardian.com/global-development/2012/jan/04/aid-us-remittance-money-somalia> (versie 14 januari 2015).

²⁴⁴ Federal Bureau of Investigation, 'San Diego woman sentenced for providing support to foreign terrorists', 11 december 2012, <http://www.fbi.gov/sandiego/press-releases/2012/san-diego-woman-sentenced-for-providing-support-to-foreign-terrorists> (versie 14 januari 2015).

²⁴⁵ Robert Patrick, 'St. Louis cabbie gets 11+ years for sending money to terrorist group', *St. Louis Today*, 19 juni 2012, http://www.stltoday.com/news/local/metro/%20st-louis-cabbie-gets-years-for-sending-money-to-terrorist%20article_2a272094-ba3e-11e1-b919-0019bb30f31a.html/ (versie 14 januari 2015).

²⁴⁶ Faith Karimi, '2 Minnesota women sentenced for funding Somali militants', *CNN*, 17 mei 2013, <http://edition.cnn.com/2013/05/17/us/minnesota-somalis-sentenced/index.html> (versie 14 januari 2015).

geval speelde het internet mogelijk een rol bij het verschaffen van een verbinding voor de teleconferentie, hoewel er ook teleconferenties mogelijk zijn zonder internetverbinding.

De enige bron waarin wordt gesproken van online fundraising door Al Shabaab is een rapport van de VN uit 2010.²⁴⁷ Daarin valt te lezen dat Al Shabaab in 2009 een twee weken durend online fundraising evenement startte op een van hun fora om geld op te halen voor strijders in de regio's Hiraan, Bay/Bakool en Gedo.²⁴⁸ De aan de University of Oxford verbonden onderzoeker Daniel Egiegba Agbiboa schrijft dat Al Shabaab hier duizenden dollars mee verdiende: "Al-Shabab launched an online fundraising forum that raised 40,000 USD from members of the Somali Diaspora for the transnational jihadist cause."²⁴⁹ Het woord *raised* is hier belangrijk, omdat het insinueert dat Al Shabaab dit geld ook daadwerkelijk heeft ontvangen. Wanneer er echter naar het VN-rapport wordt gekeken, staat hier iets anders: "The forum participants made pledges totalling over \$40,000."²⁵⁰ Dit betekent in feite alleen dat de virtuele bezoekers van het forum in een bericht hebben beloofd een bepaald bedrag te doneren, maar niet dat dit ook daadwerkelijk bij Al Shabaab is terechtgekomen. Het betrof immers een online, openlijk evenement, dat ook voor overheden zichtbaar was en mogelijke donaties makkelijker traceerbaar maakte.

De rol die het internet speelt voor de financiering van Al Shabaab lijkt dus zeer minimaal te zijn. Het feit dat internet de wereldwijde communicatielijnen heeft verkort maakt het mogelijk dat Al Shabaab makkelijker potentiële donateurs bereikt. Desalniettemin is hier weinig hard bewijs voor te vinden en is het niet zo dat donateurs afhankelijk zijn van het internet voor het doneren van geld. Het internet wordt mogelijk ingezet als financieringsmiddel door sympathisanten van Al Shabaab, maar lijkt niet direct door Al Shabaab zelf te worden benut voor het verkrijgen van inkomsten.

Internet als netwerkmiddel

De overvloed aan bronnen over de externe communicatie van Al Shabaab via sociale media staat in schril contrast met wat er te vinden is over hoe Al Shabaab intern met elkaar communiceert. Er lijkt sprake te zijn van een schizofrene relatie tussen Al Shabaab en moderne communicatiemiddelen: enerzijds leunden zij lange tijd op sociale media voor het verspreiden van propaganda en nieuwsberichten, anderzijds probeert Al Shabaab binnen Somalië moderne communicatietechnologieën strikt te controleren en aan banden te leggen.

²⁴⁷ United Nations Security Council, 'Report of the Monitoring Group on Somalia pursuant to Security Council resolution 1853 (2008)', <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Somalia%20S%202010%2091.pdf>, 30 (versie 14 januari 2015).

²⁴⁸ United Nations Security Council, 'Report of the Monitoring Group on Somalia pursuant to Security Council resolution 1853 (2008)', 30.

²⁴⁹ Daniel Egiegba Agbiboa, 'Terrorism without Borders: Al Shabaab and the global jihad', *Journal of Terrorism Research* 1 (2014) 27-34, 30.

²⁵⁰ United Nations Security Council, 'Report of the Monitoring Group on Somalia pursuant to Security Council resolution 1853 (2008)', 30.

In oktober 2013 riep Al Shabaab de inwoners van de kuststad Barawe op hun televisies en satellietshotels bij hen in te leveren.²⁵¹ Het kijken van televisie zou in strijd zijn met de islamitische normen en waarden en werd daarom verboden, maar volgens lokale bewoners was het een voorwendsel om te voorkomen dat mensen op de hoogte bleven van nieuws en actualiteiten via onafhankelijke televisiestations.²⁵² Het verbod volgde enkele weken nadat US Navy Seals een huis binnenvielen in Barawe waar Al Shabaab commandant Abdulkadir Mohamed Abdulkadir zich zou ophouden. De operatie mislukte, maar maakte Al Shabaab wel nerveus.²⁵³

Diezelfde maand begon Al Shabaab in de regio rond Barawe een campagne tegen het gebruik van smartphones en mochten ook kopstukken van Al Shabaab zelf geen smartphone meer gebruiken.²⁵⁴ Ook dit zou een direct gevolg zijn van de mislukte operatie van de Navy Seals, die Abdulkadir zouden hebben opgespoord door het gebruik van zijn smartphone.²⁵⁵ Een lokale inwoner vertelde aan de Somalische nieuwswebsite Sabahi:

About four young men came into my pharmacy and saw my Samsung Galaxy phone while it was charging. They ordered me to hand over the phone and immediately began searching my text messages, while asking me unnecessary questions about how I acquired the phone or if I send text messages abroad. I answered them with the answer they liked and told them I do not communicate with anyone outside the country. When I asked them why I was being ordered to stop using it, they told me that smartphones are used to spy on Muslim people.²⁵⁶

Uit angst voor opsporing werd het gebruik van smartphones voor zowel inwoners als kopstukken van Al Shabaab zelf verboden, maar dit bleek voor Al Shabaab niet genoeg garantie om opsporing te voorkomen.

In januari 2014 stelde Al Shabaab een verbod in op mobiel internet en internet via glasvezelkabels.²⁵⁷ "Any individual or company that is found not following the order will be considered to be working with the enemy and they will be dealt with in accordance [sic] Sharia law," stelde Al Shabaab in een verklaring op de Facebook-pagina van hun radiostation Al-Andalus.²⁵⁸ Kort daarna leidden de successen van AMISOM in Somalië ertoe dat Al Shabaab twee maanden later ook het gebruik van mobiele telefoons met camera verbood in Barawe.²⁵⁹ Volgens

²⁵¹ Dahir Jibril, 'Al-Shabaab uses Islam to justify television ban in Barawe', *Sabahi Online*, 6 november 2013, http://sabahionline.com/en_GB/articles/hoa/articles/features/2013/11/06/feature-01 (versie 14 januari 2015).

²⁵² Jibril, 'Al-Shabaab uses Islam to justify television ban in Barawe'.

²⁵³ Abdalle Ahmed, 'How the US raid on al-Shabab in Somalia went wrong', *The Guardian*, 9 oktober 2013, <http://www.theguardian.com/world/2013/oct/09/us-raid-al-shabaab-somalia-navy-seals> (versie 14 januari 2015).

²⁵⁴ N.N., 'Al Shabaab orders number changes, as Kenya tops Africa in requesting users' data from Google', *Mail & Guardian Africa*, 17 juli 2014, <http://mgafrica.com/article/2014-07-17-al-shabaab-orders-number-changes-as-kenya-tops-african-in-requesting-users-data-from-google-2> (versie 14 januari 2015).

²⁵⁵ Rijksoverheid, 'Ambtsbericht Somalië'.

²⁵⁶ Dahir Jibril, 'Al-Shabaab says smartphones used to spy on Muslim people', *Sabahi Online*, 14 november 2013, http://sabahionline.com/en_GB/articles/hoa/articles/features/2013/11/14/feature-01 (versie 14 januari 2015).

²⁵⁷ Jibril, 'Al-Shabaab uses Islam to justify television ban in Barawe'.

²⁵⁸ N.N., 'Somalia's al-Shabab militants issue internet ban', *BBC News*, 9 januari 2014, <http://www.bbc.com/news/world-africa-25666470> (versie 14 januari 2015).

²⁵⁹ Osman Mohamud, 'Al-Shabaab confiscates camera-equipped mobile phones in Barawe', *Sabahi Online*, 18 maart 2014, http://sabahionline.com/en_GB/articles/hoa/articles/features/2014/03/18/feature-01 (versie 14 januari 2015).

lokale bewoners zou Al Shabaab “extremely fearful” zijn geworden door de vorderende troepen van de missie van de Afrikaanse Unie.²⁶⁰ In oktober werd Barawe bevrijd en konden bewoners weer in alle vrijheid gebruik maken van hun smartphones en opnieuw aanschafte televisies.²⁶¹

Hoewel het duidelijk is dat Al Shabaab inwoners van de door hen gecontroleerde gebieden niet met de buitenwereld wil laten communiceren, blijkt het onduidelijk hoe Al Shabaab intern communiceert en of ze hiervoor gebruik maken van het internet. Volgens de VN maken enkele leiders van Al Shabaab gebruik maken van persoonlijke communicatienetwerken, die zouden worden aangeboden door lokale managers van de Somalische telecomgigant Hormuud Telecom.²⁶² In februari 2012 werd een van de grootste aandeelhouders van Hormuud Telecom, de Djiboutiaan Ali Ahmed Nur Jim'ale, nog op de sanctielijst van de VN geplaatst. Via Hormuud Telecom zou Jim'ale honderdduizenden dollars doorsturen naar Al Shabaab, wat Hormuud Telecom een van de grootste financiers van de jihadistische groep zou maken.²⁶³ De relatie tussen Al Shabaab Hormuud Telecom lijkt echter te worden tegengesproken door nieuwsberichten waarin wordt gesproken over het binnenvallen van een Hormuud-kantoor door Al Shabaab strijders net na het verbod op internet begin 2014.²⁶⁴ Al Shabaab zou de actie hebben genomen nadat Hormuud Telecom weigerde om \$50,000 te betalen aan de groep ter financiering van de jihad.²⁶⁵

De meest recente bronnen die spreken over de interne communicatie van Al Shabaab dateren van juni 2014, toen strijders van Al Shabaab uit angst voor spionage werden verplicht hun nummers van hun mobiele telefoons te wijzigen.²⁶⁶ Dit wijst erop dat Al Shabaab voor de onderlinge communicatie gebruik maakt van mobiele telefoons. Het gaat dan waarschijnlijk om een simpel model zonder mobiel internet, want die mogelijkheid hebben zij immers zelf verboden. Daarnaast zijn er ook bronnen te vinden waarin wordt gesteld dat Al Shabaab in sommige regio's helemaal geen gebruik maakt van (moderne) communicatiemiddelen. Zo zei de Amerikaanse Al Shabaab-strijder Abu Mansur Al-Amriki in een audioboodschap over het leven als westerling in Somalië: “Most of the Mujahideen, even seeing television or you know phones, it becomes a rarity for many of us.”²⁶⁷ Ook hieruit blijkt dat Al Shabaab binnen Somalië uit -angst voor opsporing of vanwege technologische beperkingen- zo min mogelijk digitale en mobiele sporen wil achterlaten: een strategie waar het internet niet in past.

²⁶⁰ Mohamud, 'Al-Shabaab confiscates camera-equipped mobile phones in Barawe'.

²⁶¹ Fuad Ahmed, 'Barawe residents hail end of al-Shabaab's reign of terror', *Sabahi Online*, 17 oktober 2014, http://sabahionline.com/en_GB/articles/hoa/articles/features/2014/10/17/feature-01 (versie 14 januari 2015).

²⁶² United Nations Security Council, 'Security Council Committee on Somalia and Eritrea adds on individual to list of individuals and entities', 17 februari 2012, <http://www.un.org/press/en/2012/sc10545.doc.htm> (versie 14 januari 2015).

²⁶³ United Nations Security Council, 'Security Council Committee on Somalia and Eritrea adds on individual to list of individuals and entities'.

²⁶⁴ N.N., 'Al Shabaab closes Hormud Telecom in Jilib', *Sabahi Online*, 3 februari 2014, http://sabahionline.com/en_GB/articles/hoa/articles/newsbriefs/2014/02/03/newsbrief-02 (versie 14 januari 2015).

²⁶⁵ N.N., 'Al Shabaab closes Hormud Telecom in Jilib'.

²⁶⁶ Rijksoverheid, 'Ambtsbericht Somalië', 21.

²⁶⁷ Omar Hammami, 'Lessons Learned', transcript van *Kavkaz Center*, 20 oktober 2011, <http://www.kavkazcenter.com/eng/content/2011/10/20/15388.shtml> (versie 14 januari 2015).

Internet als rekruteringsmiddel

Nieuwe ICT-technologieën hebben volgens Wise er niet alleen toe geleid dat Al Shabaab buitenlandse donoren en financierders heeft kunnen bereiken, maar ook rekruten.²⁶⁸ Wise neemt een “radicale verandering” waar in de rekruteringsstrategie van Al Shabaab na 2008, toen de groep zich steeds meer tot het internet wendde om ideologisch gemotiveerde buitenlandse strijders te werven.²⁶⁹ Sinds 2008 bracht de Al Kata’ib Foundation een aantal online video’s uit die een buitenlands publiek moesten aanspreken, zoals ‘Ambush at Bardale’, ‘At your service, Oh Osama’ en ‘No Peace Without Islam’.²⁷⁰ In de video ‘Ambush at Bardale’ worden beelden getoond van Al Shabaab strijders die onderweg zijn, afgewisseld met verzen uit de Koran. Op de achtergrond is een Engelse rap te horen, waarin de zin “sooner or later you’re gonna see, to the believers belongs victory” meermaals wordt herhaald.²⁷¹

Een prominente strijder in de video’s is Omar Hammami, een uit Alabama afkomstige twintiger met Syrische wortels die zich in 2007 aansloot bij Al Shabaab. Onder de *nom de guerre* Abu Mansur Al-Amriki werd hij de “unofficial poster-boy” van Al Shabaab, terwijl hij opklom naar hoge rangen binnen de groep.²⁷² Hammami verscheen in meerdere video’s en nam ook een langdurige audioboodschap op die in oktober 2011 door Al Kata’ib op YouTube en verschillende fora werd gepubliceerd. In de audioboodschap, getiteld ‘Lessons Learned’, reflecteert Hammami op de afgelopen vijf jaar die hij in Somalië heeft doorgebracht en de bijdrage die hij heeft geleverd aan de wereldwijde jihad.²⁷³ In zijn boodschap richt hij zich op jonge moslims die zich mogelijk willen aansluiten bij de jihad: “I thought that maybe my transition in thinking - from pre-Jihad and Hijrah days to post-Jihad and Hijrah - was something worth discussing for those who haven't gone through a similar experience.”²⁷⁴

In zijn audiobericht presenteert Hammami de jihad als een botsing van beschavingen. “This is a war of civilizations; it's not a war of individuals. (...) So what it comes down to is that (...) we have to choose a side,” stelt Hammami.²⁷⁵ Daarnaast ontkracht Hammami ook het rooskleurige beeld dat sommigen hebben van de jihad: “The first thing you need to do is you need to get yourself a hobby. Because fighting the enemy - often times it's a rare occasion actually - it comes maybe once a month or so.”²⁷⁶ Toch zou dit potentiële strijders er niet van moeten weerhouden om zich bij de jihad te voegen: “It's a bit like a Slim-Fast commercial, you know. If I can do it, you can do it too!”²⁷⁷ De openhartige, luchtige en soms zelfs grappige manier waarop Hammami vertelt over zijn ervaringen en overpeinzingen als jihadstrijder maakt hem tot iemand waarmee vele potentiële strijders zich kunnen identificeren.

²⁶⁸ Wise, ‘Al Shabaab’, 8.

²⁶⁹ Wise, ‘Al Shabaab’, 8.

²⁷⁰ Ibidem, 8.

²⁷¹ ‘Ambush at Bardale’, *YouTube*, gepubliceerd 22 februari 2012, <https://www.youtube.com/watch?v=ykx6Xna90YQ> (versie 14 januari 2015).

²⁷² Raffaello Pantucci en A.R. Sayyid, ‘Foreign fighters in Somalia and al-Shabaab’s internal purge’, *Terrorism Monitor* 22 (2013), http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=41705#.VKZ9CzHF_To (versie 14 januari 2015).

²⁷³ al-Amriki, ‘Lessons Learned’, transcript van *Kavkaz Center*.

²⁷⁴ Ibidem.

²⁷⁵ Ibidem.

²⁷⁶ Ibidem.

²⁷⁷ Ibidem.

De manier waarop Hammami zichzelf presenteerde en de kritiek die hij tevens uitte op het leiderschap van Al Shabaab zorgde er echter voor dat hij langzamerhand uit de gratie raakte bij de groep. In maart 2012 publiceerde hij een video op YouTube waarin hij stelde dat zijn leven in gevaar was.²⁷⁸ Twee maanden later maakte hij een Twitteraccount aan onder de naam @abumamerican, waarop hij zich kritisch uitte over Al Shabaabs leider Godane en de “shabab cult.”²⁷⁹ Ondanks de openlijke onenigheid tussen Hammami en de leiders van Al Shabaab publiceerde hij in mei 2012 online zijn memoires in een 127-pagina tellende autobiografie, ‘The Story of an American Jihadi: Part One’, waarin hij vertelt over zijn jeugd in Alabama en hoe hij zich bekeerde tot de islam en aansloot bij Al Shabaab.²⁸⁰

In december 2012 postte Al Shabaab op Twitter een persbericht waarin zij afstand nemen van Hammami en hem beschuldigen van een “narcistisch streven naar roem.”²⁸¹ Er ontstond een opmerkelijke situatie toen Hammami in april 2013 foto’s van zichzelf op Twitter postte met een schotwond in zijn nek, het resultaat van wat een mislukte moordpoging zou zijn geweest van Al Shabaab. Volgens het VN rapport van de Monitoring Group Somalia was de live verslaggeving van het falen van Al Shabaab een “a set-back for Al-Shabaab’s image among the international jihad community.”²⁸² Hammami werd in september 2013 alsnog vermoord door Al Shabaab.

Ondanks deze publiekelijke strijd in het cyberdomein tussen Al Shabaab en een populaire en prominente buitenlandse strijder betekende dit niet het einde van de online rekrutering van buitenlanders door Al Shabaab. In oktober 2013 bracht Al Kata’ib een nieuwe 58-minuten lange video uit getiteld ‘The Woolwich Attack: It’s an Eye for an Eye’, verwijzend naar de woorden die Michael Adebolajo na het doden van de Britse soldaat Lee Rigby in Woolwich tegen de camera zei.²⁸³ De gehele video is in het Engels en duidelijk gericht aan Britse moslims. Een Britse Al Shabaab strijder richt zich in de video tot zijn landgenoten: “I call upon you today, all the Muslim men in Britain, especially the people of Tower Hamlets who are in the city I was born in ... I call upon you to come to jihad, and raise the banner, humiliate the disbelievers, cut the necks of the disbelievers.”²⁸⁴

Al Kata’ib produceert sinds 2014 ook een eigen videoserie, ‘Mujahideen Moments’, waarin buitenlandse strijders worden opgeroepen naar Allah te luisteren en te vechten tegen de ongelovigen. Er komen veel buitenlandse strijders aan het woord in de videoserie, die tot nu toe uit zes delen bestaat. In Mujahideen Moments 5 richt Al Shabaab zich specifiek op de Somalische

²⁷⁸ ‘urgentmessage’, *YouTube*, gepubliceerd op 16 maart 2012, <https://www.youtube.com/watch?v=GAR2srINqks> (versie 14 januari 2015).

²⁷⁹ @Abumamerican, tweet van 23 februari 2013, <https://twitter.com/abumamerican> (versie 14 januari 2015).

²⁸⁰ Andrea Elliott, ‘An American jihadist now has a memoir out’, *The New York Times*, 23 mei 2012, <http://6thfloor.blogs.nytimes.com/2012/05/23/an-american-jihadist-now-has-a-memoir-out/> (versie 14 januari 2015).

²⁸¹ Bill Roggio, ‘Shabaab rebukes American commander Omar Hammami’, *The Long War Journal*, 18 december 2012, http://www.longwarjournal.org/archives/2012/12/shabaab_rebukes_amer.php (versie 14 januari 2015).

²⁸² United National Security Council, ‘Report of the Monitoring Group on Somalia and Eritrea pursuant to Security Council resolution 2060 (2012): Somalia’.

²⁸³ Aaron Y. Zelin, ‘Al-Kata’ib Media presents a new video message from Harakat al-Shabab al-Mujahidin: “The Woolwich Attack: It’s an eye for an eye”’, *Jihadology*, 15 oktober 2013, <http://jihadology.net/2013/10/15/al-kataib-media-presents-a-new-video-message-from-%E1%B8%A5arakat-al-shabab-al-mujahidin-the-woolwich-attack-its-an-eye-for-an-eye/> (versie 14 januari 2015).

²⁸⁴ Zelin, ‘Al-Kata’ib Media presents a new video message from Harakat al-Shabab al-Mujahidin’.

diaspora in Minneapolis.²⁸⁵ Nadat Al Shabaab strijders in een rap zingen “Next flight to Mogadishu, the only one missing is you” verschijnt er een nagmaakte instapkaart in beeld van ‘Al Kata’ib Airlines.’ De naam van de passagier is ‘you’ en als vertrekplaats en plaats van bestemming is er Minneapolis en Mogadishu ingevuld.²⁸⁶ Mujahideen Moments 6 richt zich op de moslims in India en Pakistan. “This is the place to be,” zegt een buitenlandse strijder in Mujahideen Moments 6. “I hereby invite all Muslims, especially those in India and Pakistan, to make Hijra to the lands of Jihad and Somalia” De video eindigt met de woorden ‘Muslims, come to Jihad’ groot in beeld.²⁸⁷

De ‘wervingscampagne’ van Al Shabaab bestaat dus in de hoofdzaak uit propagandavideo’s, waarin moslims vaak door buitenlandse strijders worden opgeroepen zich bij de strijd te voegen. Hoewel de jihad als keuze wordt voorgelegd, wordt wel verwezen naar de religieuze plicht van iedere moslim en de superieure autoriteit van Allah. De video’s zijn soms ‘op maat gemaakt’ voor een specifiek publiek, zoals de video die inhaakte op de Woolwich-aanval en de boardingkaart uit Minneapolis. Alle hierboven genoemde video’s zijn relatief eenvoudig via Google te vinden wanneer de titels worden ingevuld als zoekterm. De hele Mujahideen Moments-serie is zelfs nog op YouTube te vinden.²⁸⁸ Hoewel er geen bronnen zijn te vinden waarin wordt gesproken over directe één-op-één rekrutering door Al Shabaab via het internet, leveren deze propagandavideo’s een grote bijdrage aan de radicalisering en zelfrekrutering van individuen. Ondanks het feit dat het democratische karakter van social media ook tegenstellingen en onenigheden binnen de groep blootlegt, speelt het internet een belangrijke rol voor de verspreiding en het bereik van deze video’s, die uiteindelijk moeten leiden tot meer rekruten. Het verbod op internet in eigen land wordt voor dit hogere doel daarom door Al Shabaab in de wind geslagen.

Internet als bron van informatie

In het geval van Al Shabaab lijken de rollen omgedraaid als het gaat om het gebruik van het internet als bron van informatie. Uit hun bijna paranoïde omgang met mobiele telefonie en internet blijkt dat de strijders van Al Shabaab het internet vooral zien als bron van informatie voor inlichtingendiensten en niet voor zichzelf. Volgens Mohamed Yusuf, een hoogleraar uit Mogadishu, zou het internetverbod dat Al Shabaab oplegde voortkomen uit de onthullingen van Snowden over de surveillanceprogramma’s van de VS binnen en buiten Somalië.²⁸⁹

Online zijn geen bronnen te vinden die ervan spreken dat Al Shabaab gebruik maakt van het internet voor de door Conway onderscheiden gebruiken van *data mining* noch *information*

²⁸⁵ ‘Mujahideen Moments 5’, *YouTube*, gepubliceerd 6 december 2014, https://www.youtube.com/watch?v=xN0Y5hif3_o (versie 14 januari 2015).

²⁸⁶ ‘Mujahideen Moments 5’, *YouTube*.

²⁸⁷ ‘Mujahideen Moments (6)’, *YouTube*, gepubliceerd 29 november 2014, <https://www.youtube.com/watch?v=hpvBSrdwFAs> (versie 14 januari 2015).

²⁸⁸ ‘Mujahideen moments’ Query, *YouTube*, https://www.youtube.com/results?search_query=mujahideen+moments (versie 6 januari 2015).

²⁸⁹ Ahmed Osman, ‘Somalia powerless to stop Al-Shabaab mobile internet shutdown’, *IPS*, 16 februari 2014, <http://www.ipsnews.net/2014/02/somalia-powerless-stop-al-shabaab-mobile-internet-shutdown/> (versie 14 januari 2015).

gathering. Er is één artikel te vinden op de Somalische nieuwswebsite Sabahi Online waarin wordt gesproken over informatieverzameling door Al Shabaab.²⁹⁰ In het artikel wordt gesproken over een Al Shabaab-sympathisant, Hassan Muhiyadin Hassan, die als infiltrant in het presidentieel paleis werkte en daar informatie verzamelde over potentiële doelwitten, waar later ook daadwerkelijk aanslagen werden gepleegd. Hassan werd gerekruteerd door zijn zwager en rapporteerde sporadisch aan hem via de telefoon.²⁹¹ Het ging in dit geval dus puur om het 'op de grond' verzamelen van informatie, waar het internet geen rol bij speelde.

Hoewel het internet voor sommige terroristische groepen een potentiële goudmijn zou zijn voor het verzamelen informatie over doelwitten, is het in het geval van Al Shabaab niet verrassend dat dit niet zo is. Somalië is een van de landen met het laagste aantal internetgebruikers per honderd inwoners.²⁹² Dat betekent niet alleen dat weinig mensen toegang hebben tot internet, maar ook dat er simpelweg veel minder Somalische websites zijn waar voor terroristen interessante informatie op zou kunnen staan. Een Google-zoekopdracht levert bijvoorbeeld geen resultaat op voor twee hotels waar door Al Shabaab aanslagen zijn gepleegd.²⁹³ Een rapport van InfoAsAid over het medialandschap in Somalië stelt ook dat de meeste websites in Somalië zeer eenvoudig zijn en maar weinig worden geüpdate.²⁹⁴ Er valt voor Al Shabaab dus maar weinig voor hen relevante informatie in te winnen via het internet, hoewel dat niet wil zeggen dat Al Shabaab internet helemaal niet gebruikt als bron van informatie. Zoals in de casus van IS ook al naar voren kwam is het gebruik van internet als informatiebron evident en van toepassing op iedere internetgebruiker, ongeacht of de internetgebruiker de informatie vindt waar hij of zij naar op zoek was.

Overige gebruiken

In de video 'The Woolwich Attack: It's an Eye for an Eye' wordt de lone wolf aanval van Michael Adebolajo door Al Shabaab gepresenteerd als een onvermijdelijke gebeurtenis: "They were the direct result of the invasion of Muslim lands, and the slaughter of hundreds of innocent Muslims by the Western crusaders," stelt een gemaskeerde strijder.²⁹⁵ Hoewel de aanslag in Woolwich niet werd gepleegd in de naam van Al Shabaab, werd Adebolajo er wel van verdacht zich in 2010 bij Al Shabaab te hebben willen aansluiten.²⁹⁶ In de video Mujahideen Moments 5 worden lone wolf aanvallen wel aangemoedigd.²⁹⁷ Een gemaskeerde strijder noemt in de video een aantal manieren waarop jonge moslims in het Westen kunnen bijdragen aan de jihad, waar een lone wolf aanval een van is: "Allah is full of struggle, complete the test. So choose the following

²⁹⁰ Fuad Ahmed, 'Al-Shabaab infiltration of Somali government raises new security alarm', *Sabahi Online*, 15 juni 2014, http://sabahionline.com/en_GB/articles/hoa/articles/features/2014/07/15/feature-01 (versie 14 januari 2015).

²⁹¹ Ahmed, 'Al-Shabaab infiltration of Somali government raises new security alarm'.

²⁹² The World Bank, Internet users (per 100 people).

²⁹³ Ahmed, 'Al-Shabaab infiltration of Somali government raises new security alarm'.

²⁹⁴ Infoasaid, 'Somalia media and telecoms landscape guide', januari 2012, https://internews.org/sites/default/files/resources/InfoAsAid_Somalia_MediaGuide.pdf (versie 14 januari 2015).

²⁹⁵ Zelin, 'Al-Katai'b Media presents a new video message from Harakat al-Shabab al-Mujahidin'.

²⁹⁶ Jessica Hatcher, 'Woolwich attack suspect arrested for alleged attempt to join al-Shabaab', *The Guardian*, 26 mei 2013, <http://www.theguardian.com/uk/2013/may/26/woolwich-attack-suspect-arrest-kenya-al-shabaab> (versie 14 januari 2015).

²⁹⁷ 'Mujahideen Moments 5', *YouTube*.

options, which is the best: You put your trust in Allah and take your Istishhadi vest. A lone-wolf mission, you know the rest.”²⁹⁸

Tot nu toe lijkt er nog geen gehoor te zijn gegeven aan de oproep van Al Shabaab. Desalniettemin worden aanvallen zoals die in Woolwich en tijdens de marathon in Boston wel door Al Shabaab toegejuicht en gesteund. Zo tweette @HSMPress1 op 16 april 2013: “The #BostonBombings are just a tiny fraction of what US soldiers inflict upon millions of innocent Muslims across the globe on a daily basis.”²⁹⁹ Naast dat het internet kan worden gebruikt voor het aanzetten van individuen voor het plegen van aanslagen, is het ook een medium waarop Al Shabaab goedkeuring en waardering uit voor de daden van gelijkgestemde individuen.

Het internetgebruik van Al Shabaab

De relatie tussen Al Shabaab en het internet is op zijn minst paradoxaal te noemen. Tot Al Shabaab het internet in Somalië grotendeels verbood, was de groep zeer actief op Twitter waar de groep zich presenteerde als een legitieme bron van informatie voor iedereen binnen Somalië en daarbuiten (internet als communicatiemedium). Hoewel de groep veel volgers had en zelfs online kritiek door middel van dynamic propaganda naar hun hand wist te zetten, won de angst voor opsporing het van de voordelen van het gebruik van het internet en verbood Al Shabaab het mobiele internet binnen Somalië. Interne communicatie via het internet (internet als netwerkmiddel) werd door Al Shabaab vooral gezien als bron van informatie voor inlichtingendiensten in plaats van een informatiebron voor de groep zelf (internet als bron van informatie). Het verbod op internet betekende echter niet dat Al Shabaab voorgoed verdween uit het virtuele domein. Voor het hogere doel van het bereiken van potentiële rekruten (internet als rekruteringsmiddel) en andere sympathisanten bleef Al Shabaab video's en online tijdschriften produceren. Deze sympathisanten lijken de enige te zijn die - op minimale wijze - gebruik maken van het internet voor het financieren van de strijd van Al Shabaab (internet als financieringsmiddel).

Of het internetgebruik van Al Shabaab nu als pragmatisch, opportunistisch of paradoxaal wordt omschreven: ook deze casus laat zien dat de kerngebruiken van Conway onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn en dat het onderscheid hiertussen vandaag de dag vrij kunstmatig is. Daarnaast laat de casus zien dat het gebruik van het internet door een terroristische groep niet altijd logisch of coherent is en dat het lastig is om op basis hiervan eenduidige conclusies te trekken.

²⁹⁸ Mujahideen Moments 5', *YouTube*.

²⁹⁹ Harold Maas, 'The Boston Marathon bombing: reactions from around the world', *Yahoo News*, 16 april 2013, <http://news.yahoo.com/boston-marathon-bombing-reactions-around-world-104500376.html> (versie 14 januari 2015).

IV. Analyse

Een succesvolle aanpassing: terroristen 2.0

Internet als communicatiemedium

Conway stelde in 2006 dat het internet terroristen een “unprecedented level of direct control over the content of their message(s)” gaf.³⁰⁰ Vandaag de dag is deze controle nog groter geworden, nu het door sociale media mogelijk is te communiceren met de beoogde doelgroep zonder tussenkomst van een derde partij. Uit de casussen blijkt dat de democratisering van het internet voor zowel IS als Al Shabaab sterk faciliterend werkt. Beide groepen maken fervent gebruik van het internet voor het uploaden van propagandavideo's en het verspreiden van informatie. IS en Al Shabaab hebben beide een media-arm en persbureau opgezet, waar vanuit zij zich presenteren als legitieme bron van informatie. Beide terroristische groepen richten zich daarbij vooral op jongeren, die zij weten aan te spreken door hun aanwezigheid op bij hen populaire communicatiekanalen en het produceren van gelikte video's die soms bijna niet meer onderdoen voor Hollywoodfilms en populaire games.

Desondanks is het internet, en vooral ook sociale media, het domein waarin de groepen de meeste tegenspraak krijgen. Het plaatsen van content in het Web 2.0 tijdperk betekent immers dat er niet langer sprake is van eenrichtingsverkeer, maar dat er interactie is tussen de zender van de boodschap en de ontvanger. Toch weegt dit nadeel niet op tegen de voordelen die het internet biedt en zetten de terroristische groepen tegenspraak naar hun hand door wat Pearlman *dynamic propaganda* noemt. Bij deze dynamische propaganda weten terroristische groepen online kritiek op hun handelen middels interactie om te buigen naar propaganda. Toen Al Shabaab reageerde op een kritische Twittergebruiker ontkrachtten zij niet alleen haar argument, maar bevestigden zij op die manier ook hun eigen wereldbeeld. Zo werd in eenzelfde bericht op Twitter niet alleen kritiek op de groep ontkracht, maar diende het tegelijkertijd ook als propaganda. Dit is een fenomeen dat voor de komst van sociale media niet mogelijk was geweest.

Door overheden en bedrijven als Twitter en YouTube is in beide gevallen getracht om sociale media accounts van de groep te blokkeren en te verwijderen. Hoewel dit technisch gezien mogelijk is, bleek dit al snel een onbegonnen spelletje *whack-a-mole*. Niet alleen omdat de groepen zelf binnen een minuut weer een nieuw account had geopend, maar ook door de vele sympathisanten die via hun accounts zorgden voor een constante, vrijwel onmogelijk te stoppen circulatie van de propaganda. Ook dit vergrote en bijna niet te controleren bereik van propaganda valt toe te schrijven aan de komst van sociale media. Het gebruik van het internet als communicatiemedium is door de komst van applicaties als Twitter en YouTube dus erg belangrijk geworden voor terroristische groepen en werkt in grote mate faciliterend in de *war of ideas* in het cyberdomein.

Internet als financieringsmiddel

³⁰⁰ Conway, 'Terrorist use', 12.

Het beeld dat beide casussen laten zien bij het gebruik van internet als financieringsmiddel is heel anders. Beide groepen halen het grootste gedeelte van hun inkomsten uit het exploiteren van grondstoffen, het heffen van belasting en uit donaties van staten en individuen. Alleen in het laatste geval kan het internet worden gebruikt om donaties te werven, maar uit de casussen blijkt dat dit maar beperkt het geval is. Door de verkorte communicatielijnen kunnen via het internet wel makkelijker sympathisanten worden bereikt, maar dit is slechts een indirecte vorm van internet als middel voor financiering.

Het gebruik van het internet als financieringsmiddel is dus lastig vast te stellen, mede door de brede omschrijving die Conway hanteert van dit kerngebruik. Als voorbeelden van het gebruik van internet als financieringsmiddel noemde Conway directe donaties via terroristische websites en online creditcardfraude.³⁰¹ Het is in dit onderzoek echter niet gelukt om te achterhalen in hoeverre IS of Al Shabaab online gefraudeerd heeft met creditcards of via bepaalde websites hebben opgeroepen tot online donaties, waardoor het lastig is te bepalen in hoeverre dit kerngebruik anno 2015 nog steeds relevant is voor het onderzoeken van het gebruik van het internet door terroristische groepen.

Internet als netwerkmiddel

Het internet als netwerkmiddel is een ogenschijnlijk nuttige manier voor terroristische groepen om met elkaar in contact te blijven. Het is goedkoop, eenvoudig en snel en kent geen geografische beperkingen. Toch zijn zowel Al Shabaab als IS zich bewust van de nadelen die verbonden zijn aan het gebruik van internet voor de interne communicatie. Zo blijkt communicatie via het internet voor inlichtingendiensten makkelijker te traceren dan wanneer er gebruik wordt gemaakt van menselijke koeriers. In het geval van Al Shabaab leidde dit tot zo veel paranoia dat het gebruik van mobiel internet werd verboden en zelfs telefoons met een camera niet meer mochten worden gebruikt. IS heeft zijn strijders niet verboden het internet te gebruiken, maar gaf wel een waarschuwing over de gevaren van het gebruik van het internet en hoe de opsporingsrisico's konden worden beperkt.

In hoeverre beide groepen het internet daadwerkelijk gebruiken voor de interne communicatie blijft echter de vraag. Veel bronnen spreken elkaar tegen en daarnaast speelt ook de geheimhouding van inlichtingendiensten mee. Het is waarschijnlijk dat bij inlichtingendiensten wel bekend is hoe Al Shabaab en IS onderling met elkaar communiceren en of zij hiervoor gebruik maken van het internet, maar dat dit simpelweg geheime informatie is. Dat zou immers betekenen dat de kennis van inlichtingendiensten over een object ook bekend is bij het object zelf. Dat dit grote gevolgen kan hebben werd duidelijk toen Edward Snowden geheime documenten van de NSA lekte.

Daarnaast is het ook bij dit kerngebruik lastig om te spreken over inter- en intragroepcommunicatie als het niet duidelijk is wie er precies bij IS of Al Shabaab hoort. Er is geen 'ledenlijst' beschikbaar die als leidraad kan dienen voor het bepalen van wat onder interne

³⁰¹ Conway, "Terrorist 'use'", 12-13.

en wat onder externe communicatie valt. Hierdoor kan worden beargumenteerd dat de many-to-many communicatie die ontstaat door het uitwisselen en verspreiden van propaganda op sociale media kan worden gerekend tot het gebruik van internet als netwerkmiddel. Het is immers een kenmerk van sociale media dat er continu interactie plaatsvindt en de grens tussen zender en ontvanger is vervaagd. De grens tussen interne en externe communicatie vervaagt hierdoor ook, waardoor het kerngebruik 'internet als netwerkmiddel' is in de web 2.0 periode slechts beperkt relevant is.

Internet als rekruteringsmiddel

Uit de casussen is duidelijk geworden dat het internet niet dient als middel voor directe één-op-één werving door een terroristische groep. Potentiële strijders worden in de eerste plaats geïnspireerd door de propaganda, waarna zij zelf de keuze maken om af te reizen naar het gebied waar de strijd zich afspeelt. Dit betekent niet dat het internet hierbij geen rol speelt, maar dat dit vooral moet worden bekeken in het licht van de propagandastrijd. IS en Al Shabaab spelen namelijk in op de werkelijkheden van verschillende doelgroepen in hun poging om nieuwe strijders te rekruteren. Zo produceert IS propagandamateriaal voor zowel gematigde als meer radicale moslims en creëerde Al Shabaab verschillende video's voor Britse moslims, Somaliërs in Minneapolis en gelovigen in India en Pakistan. Wat alle video's met elkaar gemeen hebben, is dat het meevechten in de jihad door zowel Al Shabaab als IS wordt gepresenteerd als een keuze, hoewel direct duidelijk wordt gemaakt wat de juiste keus is.

Opmerkelijk is dat beide groepen gebruik maken van testimonials, getuigenissen van tevreden klanten die veel in de reclamewereld worden gebruikt voor het aanprijzen van een bepaalde dienst of product. Arabist Maurice Bessing merkte dan ook op dat IS niet gezien moet worden als een religieuze beweging, maar als een moderne multinational die geen product, maar een ideaal probeert te slijten aan de gefrustreerde moslim.³⁰² In de IS-video 'Eid Greetings from the Land of Khilafah' vertellen bijvoorbeeld enkele internationale strijders over het gelukkige leven dat zij nu leiden in het kalifaat en zegt de Amerikaanse Al Shabaab Omar Hammami in zijn audioboodschap tegen de luisteraar: "If I can do it, you can do it too!" Deze testimonials zijn vaak succesvol omdat de beoogde afnemer, in dit geval een potentiële strijder, zich kan identificeren met degene die het product of de dienst aanbiedt en daardoor sneller geneigd is de keuze van die persoon te volgen.³⁰³ Testimonials van inwoners van het kalifaat of buitenlandse strijders van IS of Al Shabaab vormen zo een effectief middel om anderen over te halen zich aan te sluiten.

Net het internet speelt dus een belangrijke rol bij de rekrutering van nieuwe strijders. Het onderscheid tussen internet als communicatiemiddel en internet als rekruteringsmiddel is anno 2015 echter niet meer duidelijk te maken. Het gedachtegoed dat de terroristische groepen via het internet verspreiden, inspireert potentiële strijders en leidt tot zelfrekrutering. Externe communicatie en rekrutering zijn volledig met elkaar verweven en kunnen niet meer als twee aparte kerngebruiken worden gezien.

³⁰² Bessing, 'Marketingjihad'.

³⁰³ Robert Cialdini, *Influence. Science and Practice* (Boston 2009) 139.

Internet als bron van informatie

Internet als bron van informatie is tevens een kerngebruik dat lastig te definiëren valt. Conway sprak in 2006 over *data mining*, zoals het verzamelen van informatie over doelgroepen, en *information sharing*, zoals het maken van bommen, als voorbeelden van manieren waarop het internet wordt gebruikt als informatiebron voor terroristen. Dit onderscheid is echter vrij kunstmatig gebleken en vertelt ons weinig over het gedrag van terroristen op internet. Internet als bron van informatie is daarom een vaag kerngebruik en meer een beschrijving van wat het internet is.

Het is evident dat terroristen, net als ieder ander, gebruik maken van het internet als bron van informatie. Zij gaan daarbij, net als ieder ander, op zoek naar antwoorden op hun vragen. Vragen als “Hoe maak ik een bom?” zijn wellicht voor westerlingen een raadsel, maar voor terroristen in door oorlog geteisterde landen als Irak en Somalië een minder groot mysterie. Wat voor IS interessant is gebleken, is informatie over de door hen gegijzelde terroristen, of namen en adressen van soldaten. Het feit dat deze informatie inderdaad via het internet te achterhalen was leidde direct tot voorzorgsmaatregelen binnen verschillende krijgsmachten. Door de minimale internetpenetratie in Somalië is het internet voor Al Shabaab echter een veel minder interessante bron van informatie wanneer zij informatie willen opzoeken over bijvoorbeeld doelwitten in Somalië. Op het internet is er dus geen sprake van een één op één relatie tussen vraag en aanbod.

Een laatste interessante bevinding is dat enkele experts hebben gesteld dat de door Snowden gelekte documenten op internet ertoe hebben geleid dat groepen als IS en Al Shabaab inlichtingendiensten steeds beter weten te vermijden. Dit is inderdaad mogelijk, maar het lijkt onwaarschijnlijk dat de terroristische groepen deze documenten nodig hadden om zich bewust te worden van de risico's om afgeluisterd of opgespoord te worden. Mogelijk waren deze documenten een bevestiging van hun vermoedens, maar het lijkt niet plausibel dat dit bewustzijn volledig aan de door Snowden gelekte documenten toe te schrijven valt.

Samenvattend kan worden gesteld dat het gebruik van het internet als bron van informatie tamelijk evident en daardoor nietszeggend is. Dit heeft niet zozeer te maken met een verandering in de manier waarop terroristen het internet gebruiken, maar meer met hoe wij het internet benaderen en het internet steeds meer is geïntegreerd in ons dagelijks leven.

Overige gebruiken

Een gebruik van het internet door IS en Al Shabaab dat nog niet door Conway werd geïdentificeerd in 2006, is het oproepen van individuen om aanslagen te plegen in hun thuisland. Het is echter de vraag in hoeverre dit tot lone wolf terrorisme kan worden gerekend. De definitie van Burton en Steward luidde immers dat deze persoon handelt “without orders from—or even connections to— an organization.” Wanneer een individu handelt in de naam van een terroristische groep is hij of zij op basis van deze definitie geen lone wolf meer. Het internet zorgt er dan niet voor dat er een stijging is in het aantal lone wolf aanvallen, zoals Weimann

suggereerde, maar laat wel zien dat geografische grenzen geen belemmering meer vormen voor groepen om leden of sympathisanten aan te zetten tot het plegen van aanvallen in hun naam. Het wegvallen van deze geografische grenzen door de technologische ontwikkelingen van de laatste jaren faciliteert de vorming van steeds lossere internationale netwerken en kan grote gevolgen hebben in de toekomst. De recentelijke aanslagen in Parijs, die deels door Al Qaeda werden opgeëist en door IS en Al Shabaab werden geprezen zijn hier een voorbeeld van.³⁰⁴

Het oproepen van individuen tot het plegen van aanslagen in hun thuisland moet daarom worden gezien als een logisch gevolg van het samensmelten van het gebruik van het internet als communicatiemedium en als rekruteringsmiddel in een globaliserende wereld, waarin terroristen meer op 'freelance' basis opereren en niet langer locatiegebonden zijn voor het ontvangen van training of instructies.

Gevolgen: ingebeeld en echt gevaar

De casussen laten zien dat kerngebruiken die Conway in 2006 onderscheidde vandaag de dag dus niet meer zo gemakkelijk te differentiëren zijn. Dit heeft niet alleen te maken met de technologische veranderingen die het internet heeft doorgemaakt in de overgang van Web 1.0 naar Web 2.0, maar bovenal ook met de veranderende rol die het internet is gaan spelen in ons dagelijks leven. De overgang van Web 1.0 naar Web 2.0 moet niet alleen bekeken worden in het licht van de technologische ontwikkelingen, zoals de opkomst van sociale media, maar ook hoe het internet steeds meer is geïntegreerd in ons leven. Zo sprak de Consumentenbond in 2001 over de onnodig hoge extra kosten die de banken hanteerden voor "pc-bankieren."³⁰⁵ Bijna vijftien jaar later klinkt deze term al erg ouderwets en kunnen nieuwe generaties zich bijna niet meer voorstellen hoe het ooit mogelijk was om zonder internet te bankieren. Dit voorbeeld illustreert hoe snel wij ons vandaag de dag aanpassen aan technologische ontwikkelingen en deze in ons leven integreren.

Hetzelfde is met terroristen het geval: ook zij passen zich aan een veranderende omgeving aan. Dat terroristen bijvoorbeeld gebruik maken van moderne communicatiemiddelen is niets nieuws. Zo bood de komst van betrouwbaar postverkeer in de achttiende eeuw voor anarchisten, de terroristen van die tijd, de mogelijkheid om over staatsgrenzen te corresponderen, te rekruteren en aanvallen te coördineren. Daarnaast vormde het postverkeer een nieuw wapen in de vorm van bombrieven. Het feit dat anarchisten gebruik maakten van brieven om met elkaar te communiceren en aanvallen ook via de post gepland werden, zorgde er echter ook voor dat de politie hen kon opsporen door het volgen van hun correspondentie.³⁰⁶

³⁰⁴ Mursal, 'Somalia's Al-Shabaab, Islamic State praise attack on France's Charlie Hebdo', *Harar24 News*, 10 januari 2015, <http://harar24.com/?p=14526> (versie 15 januari 2015) en Casper van der Veen, Al-Qaedaleider Jemen claimt aanslag Parijs', *NRC*, 14 januari 2015, <http://www.nrc.nl/nieuws/2015/01/11/aanslagpleger-zweert-in-video-trouw-aan-is/> (versie 15 januari 2015).

³⁰⁵ Gert-Jan Astra, 'Consumentenbond: Pc-bankieren is te duur', *FOK.nl*, 13 juni 2001, <http://frontpage.fok.nl/nieuws/142281/1/1/50/consumentenbond-pc-bankieren-is-te-duur.html> (versie 15 januari 2014).

³⁰⁶ Singer en Friedman, *Cybersecurity and cyberwar*, 103.

Het feit dat er historisch gezien sprake is van continuïteit wil echter niet zeggen dat de huidige manier waarop terroristen gebruik maken van het internet geen risico's vormt voor de nationale veiligheid. Het bereik van propaganda van terroristische groepen is door de komst van sociale media explosief gestegen. Dit is een belangrijke ontwikkeling als wordt gedacht aan de beroemde uitspraak van Jenkins: "Terrorists want a lot of people watching and a lot of people listening, and not a lot of people dead."³⁰⁷ Hoewel Jenkins in 2006 terugkwam op zijn uitspraak en stelde dat "many of today's terrorists want a lot of people watching *and* a lot of people dead,"³⁰⁸ is het doel van terroristen nog altijd om zoveel mogelijk publieke aandacht te genereren voor hun daden. Applicaties als Facebook, Twitter en YouTube zijn hier zeer effectieve middelen voor gebleken die terroristen dan ook hebben omarmd.

Het gevolg van deze vergrote propagandadimensie is op meerdere niveaus waar te nemen. Uit de casussen, met name die van IS, blijkt dat de grote hoeveelheid van terroristische propaganda op internet 'de gewone burger', de potentiële rekrut en het gedrag van staten beïnvloedt. Anders dan in het Web 1.0 tijdperk is sinds de komst van sociale media bijna alles online zichtbaar, ook zaken waar veel burgers misschien liever de ogen voor zouden sluiten. Vóór de komst van sociale media was dit makkelijker, want om bepaalde informatie online te vinden moest eerst een gerichte zoekopdracht worden ingevoerd. Wanneer iemand nu inlogt op Twitter of op Facebook, wordt diegene echter direct geconfronteerd met video's van onthoofdingen omdat deze nu eenmaal trending topic zijn en niet omdat de gebruiker heeft aangegeven geïnteresseerd te zijn of op zoek te zijn naar deze informatie. Dit valt niet geheel op het conto van terroristen te schrijven, maar ontstaat omdat de grens tussen vraag en aanbod van informatie op het internet door de komst van sociale media is vervaagd. Terroristen weten hier slechts gebruik van te maken.

Het vergrote bereik van terroristische propaganda en de vervaging van de grens tussen vraag en aanbod leidt ertoe dat het onze perceptie van dreiging beïnvloedt. De prominente aanwezigheid van IS in het cyberdomein heeft de indruk gewekt dat IS niet alleen online, maar ook op de grond een beweging van grote getale is.³⁰⁹ Relativering van deze ingebeelde dreiging is lastig, omdat het bagatelliseren van een beweging als IS rechtstreeks in gaat tegen de ervaring die veel mensen hebben opgedaan: namelijk het zien van de gruwelijke beelden van de beweging op internet. Dit is wat in de psychologie beschikbaarheidsheuristiek wordt genoemd. Volgens de Israëliische psycholoog Daniel Kahneman beoordelen mensen het relatieve belang van kwesties op de grond van het gemak waarmee ze uit het geheugen kunnen worden teruggehaald, wat in de hoofdzaak bepaald wordt door de aandacht voor deze kwesties in de media.³¹⁰ Zo zijn veel mensen in een vliegtuig bang dat het vliegtuig gaat neerstorten, terwijl vliegtuigcrashes statistisch gezien zelden voorkomen. Vliegtuigrampen die in de media veelvuldig en uitvoerig worden behandeld maken echter vaak een dusdanige indruk op mensen dat zij de beelden

³⁰⁷ Brian Michael Jenkins, "International terrorism: a new mode of conflict" in: David Carlton en Carlo Schaerf (eds.), *International Terrorism and World Security* (Londen 1975) 15.

³⁰⁸ Brian Michael Jenkins, 'The new age of terrorism' in: David G. Kamien (ed.), *The McGraw-Hill homeland security handbook* (2006) 117-130, 119.

³⁰⁹ Ali, 'Islamic State's soft weapon of choice: social media'.

³¹⁰ Daniel Kahneman, *Ons feilbare denken*, Introductie.

makkelijk voor de geest kunnen halen. De bezorgdheid van mensen zorgt dan voor een verhoogde beschikbaarheid van de kwestie, wat leidt tot een toegenomen ingebeelde waarschijnlijkheid, ofwel perceived threat.³¹¹

Het gevaar van dit soort menselijke denkfouten is niet alleen dat onze perceptie niet klopt, maar ook dat dit de basis vormt voor ons handelen. Uit een enquête van *The Washington Post* en *ABC News* bleek bijvoorbeeld dat ruim negentig procent van de Amerikanen IS als een serieuze dreiging zag.³¹² De groeiende perceptie van dreiging van IS ging gelijk op met de steun voor militaire actie tegen de groep.³¹³ Zack Beauchamp sprak op Vox.com over “another national freakout about terrorism” die niet alleen fout, maar ook gevaarlijk was: “The more freaked out everyone gets about Isis, the more open they become to further military escalation.”³¹⁴ Deze discrepantie tussen de ingebeelde dreiging en de reële dreiging werd in Nederland ook zichtbaar na de aanslagen op de redactie van het tijdschrift Charlie Hebdo in Parijs. Nadat een oproep op sociale media verscheen waarin individuen werden opgeroepen tot het plegen van aanslagen in onder andere Amsterdam, kopte *De Telegraaf* “Amsterdam in vizier terroristen.”³¹⁵ Met de aanval van Parijs vers is het geheugen leek dit voor veel Nederlanders een reële dreiging. De Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV) besloot het dreigingsniveau echter niet te verhogen, omdat de oproep volgens de NCTV past in een patroon waarbij wordt getracht angst en onrust te zaaien.³¹⁶

Wat de door sociale media gevoede perceived threat van veel mensen met betrekking tot terrorisme complex maakt, is dat er ook een reëel gevaar voortvloeit uit de vergrote propagandadimensie van terroristische groepen: hun aantrekkingskracht op potentiële rekruten en het ontstaan van virtuele netwerken van gelijkgestemden wiens extremistische wereldbeelden de basis vormen voor hun handelen in de ‘echte’ wereld. George Michael noemt dit *exhortatory terrorism*, waarbij sympathisanten van een terroristische groep op eigen initiatief aanslagen plegen³¹⁷, een ontwikkeling die Marc Sageman in de context van het islamitisch geïnspireerde terrorisme in 2008 al omschreef als de *leaderless jihad*.³¹⁸ Voor de destructieve potentie van aanslagen door (een groep) individuen maakt het echter geen verschil of die persoon ‘officieel’ lid is van een terroristische groep, zich zo voordoet of er alleen door geïnspireerd is geraakt. Dat wat gevaarlijk is, is het idee dat iemand heeft en daar naar handelt.

³¹¹ Amos Tversky en Daniel Kahneman, ‘Availability. A heuristic for judging frequency and probability’ in: *Cognitive Psychology* 4 (1973) 163-178, 178.

³¹² Dan Balz en Peyton M. Craighill, ‘Poll: Public supports strikes in Iraq, Syria; Obama’s ratings hover near his all-time lows’, *The Washington Post*, 9 september 2014, http://www.washingtonpost.com/politics/poll-public-supports-strikes-in-iraq-syria-obamas-ratings-hover-near-his-all-time-lows/2014/09/08/69c164d8-3789-11e4-8601-97ba88884ffd_story.html (versie 15 januari 2015).

³¹³ Jeffrey M. Jones en Frank Newport, ‘Slightly fewer back ISIS military action vs. past actions’, *Gallup*, 23 september 2014, <http://www.gallup.com/poll/177263/slightly-fewer-back-isis-military-action-past-actions.aspx> (versie 15 januari 2015).

³¹⁴ Zack Beauchamp, ‘American overreaction about ISIS isn’t just wrong –it’s dangerous’, *Vox.com*, 1 oktober 2014, <http://www.vox.com/2014/10/1/6869589/isis-terrorism-us-homeland> (versie 15 januari 2015).

³¹⁵ N.N., ‘Amsterdam in vizier terroristen’, *De Telegraaf*, voorpagina, 13 januari 2015.

³¹⁶ N.N., ‘Het dreigingsniveau blijft gewoon ‘substantieel’’, *Trouw*, 13 januari 2015, <http://www.trouw.nl/tr/nl/33627/Aanslag-Charlie-Hebdo/article/detail/3828867/2015/01/13/Het-dreigingsniveau-blijft-gewoon-substantieel.dhtml> (versie 15 januari 2015).

³¹⁷ George Michael, ‘The new media and the rise of exhortatory terrorism’, *Strategic Studies Quarterly* (2013) 40-68.

³¹⁸ Marc Sageman, *Leaderless Jihad. Terror networks in the twenty-first century* (Philadelphia 2008).

De moeiteloze aanpassing van terroristen aan de Web 2.0-reëteit gecombineerd met het slim gebruik maken van de mogelijkheden en gevolgen van informatievoorziening en-verspreiding via sociale media, leidt er uiteindelijk toe dat het cyberdomein een terrein is geworden dat de strategie van het terrorisme faciliteert. Niet alleen kunnen terroristische groepen hun ideeën aan veel potentiële leden of sympathisanten kwijt, maar de openbaarheid hiervan leidt ook tot veel angst en onrust onder de bevolking. Saltman en Winter concluderen in hun rapport dan ook terecht: "The new online frontline of the current crisis needs to be better defended. Censoring unwanted extremist content and propaganda materials is not only ineffective, but often counterproductive, it attacks a symptom, but not the root cause. The online space must be better contested."³¹⁹ Hier signaleren Saltman en Winter dus een belangrijke taak voor overheden, die niet alleen het cyberdomein beter moeten verdedigen, maar er bovenal ook extremistische propaganda moeten aanvechten. Het censureren van online content is daarbij slechts symptoombestrijding en pakt het probleem niet bij de wortel aan. Hier ligt dus in de eerste plaats een belangrijke taak voor overheden, en niet voor bedrijven als Twitter en YouTube.

Een moeizame aanpassing: overheden 1.5

Dit is een belangrijke conclusie van Saltman en Winter, omdat in tegenstelling tot terroristische groepen overheden zich veel minder goed hebben aangepast aan de maatschappelijke en online realiteit van Web 2.0.. Zo schrijft Amble:

The past decade and a half has seen the internet pervade virtually all aspects of society. During this same period, terrorism has developed into arguably the most visible security priority for governments. As such, security agencies were eager to harness emerging internet technology to combat the threat of terrorism. But while terrorist groups would undertake a wide range of activities online, Western militaries and intelligence organizations would apply new technologies much more narrowly.³²⁰

Amble signaleert hier dus een discrepantie tussen het gebruik van het internet door terroristische groepen en door staten. Terroristen hebben zich, zoals ook uit de casussen bleek, volledig aangepast aan de integratie van het internet in ons dagelijks leven, terwijl staten hier maar heel beperkt in zijn meegegaan. Zo stelde Chris Battle, voormalig veiligheidsadviseur van de Amerikaanse regering, in 2009:

...those who continue to dismiss the power of New Media sources to enhance planning and coordination – not to mention its most powerful capability, which is to magnify

³¹⁹ Saltman & Winter, 'Islamic State: The Changing Face of Modern Jihadism', 52.

³²⁰ Amble, 'Combating terrorism', 344.

public attention to their cause – are either delusional or compensating for their own failure to stay ahead of the curve.³²¹

Volgens Battle leven degenen die de kracht van nieuwe media wegwuiven ofwel in een waanbeeld ofwel proberen zij hiermee hun eigen tekortschietsing op dit gebied te compenseren.

Het verschil tussen het gebruik van internet door terroristische groepen en door staten blijkt ook uit de reacties van beleidsmakers op het gebruik van internet door terroristische groepen in de afgelopen jaren. De Amerikaanse terrorisme-expert Evan Kohlmann stelde bijvoorbeeld in een getuigenis voor de House Committee on Homeland Security in 2011: "It is unclear why official terrorist recruitment material is any less of an odious concern for YouTube or Facebook than pornography."³²² Ook Michael Mullen, voormalig admiraal van de Amerikaanse marine zei in 2011: "The single biggest existential threat that's out there, I think, is cyber."³²³

Dergelijke uitspraken lijken vaak meer te zeggen over het gebrek aan kennis van de beleidsmakers dan over wie of wat de dreiging veroorzaakt. De opmerkingen getuigen van enige naïviteit en onwetendheid van politici over de mogelijkheden en de onmogelijkheden van het internet. Het blokkeren van terroristisch materiaal op YouTube is onbegonnen werk en het internet doen voorkomen als existentiële dreiging voor de nationale veiligheid is overdreven en leidt niet tot constructief debat.

De discrepantie tussen terroristen en staten als het gaat om het gebruik van het internet kan volgens Singer en Friedman deels verklaard worden door een tweede tegenstelling: namelijk de kenniskloof tussen veel beleidsmakers en een groot deel van de bevolking als het gaat om technologische ontwikkelingen.³²⁴ Zo stellen Singer en Friedman:

Today's youth are digital natives, having grown up in a world where computers have always existed and seem a natural future. But the world is still mostly led by digital immigrants, older generations for whom computers and all the issues the internet age presents remain unnatural and often confusing.³²⁵

Terwijl de jongeren die grofweg na 1980 zijn geboren zijn opgegroeid met computers en het internet, moesten de meer ervaren leiders van nu tijdens hun carrière leren omgaan met computers en het web. Dat de nieuwe technologische ontwikkelingen niet altijd even gauw werden opgepakt door beleidsmakers blijkt onder andere uit het feit dat de directeur van de FBI in 2001 nog geen computer in zijn kantoor had en zijn assistent binnenkomende e-mails voor

³²¹ Chris Battle, 'New media's moment in Mumbai', *Foreign Policy Journal*, 15 januari 2009, <http://www.foreignpolicyjournal.com/2009/01/15/new-media%E2%80%99s-moment-in-mumbai/> (versie 5 maart 2015).

³²² Evan F. Kohlmann, 'The antisocial network: countering the use of social networking technologies by foreign terrorist organizations', testimony before the House Committee on Homeland Security, 6 december 2011, <http://homeland.house.gov/sites/homeland.house.gov/files/Testimony%20Kohlmann%5B1%5D.pdf> (versie 15 januari 2015).

³²³ Marcus Weisgerber, 'DoD to release public version of cyber strategy', *DefenseNews*, 8 juli 2011, <http://archive.defensenews.com/article/20110708/DEFSECT04/107080303/DoD-Release-Public-Version-Cyber-Strategy> (versie 15 januari 2015).

³²⁴ Singer en Friedman, *Cybersecurity and cyberwar*, 4.

³²⁵ *Ibidem*, 5.

hem printte, waarna hij met pen een antwoord terug schreef dat zijn assistent vervolgens in de computer kon intypen.³²⁶

Hoewel dit bijna vijftien jaar afspeelde, verbaasde ook Janet Napolitano, Secretary of Homeland Security en verantwoordelijk voor de bescherming van de VS tegen cyberdreigingen, in 2012 nog de bezoekers van een conferentie: “Don’t laugh, but I don’t use e-mail at all,” vertelde ze daar.³²⁷ Dat de digitale veiligheid van een staat in handen is van iemand die geen e-mail gebruikt en hier openlijk voor uit komt klinkt inderdaad bijna als een grap. De digitale desinteresse en onwetendheid van politici beperkt zich niet alleen tot de VS en komt ook in Nederland voor. “Ambtenaren snappen social media niet”, schreef *Intermediair* in 2013.³²⁸ Zo bleek een Utrechtse politicus fan van porno op Twitter nadat hij enkele seksueel getinte tweets had voorzien van het label ‘Favoriet’. Hij was zich er niet van bewust dat het label ‘Favoriet’ op Twitter openbaar is en dat al zijn volgers dit konden zien.³²⁹

Naast dergelijke digitale missers op persoonlijk niveau valt er echter ook op nationaal niveau een dwalende digitale tendens waar te nemen. In oktober 2014 concludeerde de Commissie-Elias dat de overheid structureel faalt op het gebied van ICT.³³⁰ Een bedrijfsjuridisch adviseur van het ministerie van Veiligheid en Justitie verklaarde tegenover het *Financieel Dagblad*: “De realiteit is dat de overheid binnen het IT-bedrijfsleven toch echt het imago heeft van een opdrachtgever die uiteindelijk altijd betaalt (...) en bij wie je zelfs als de hele boel mislukt, toch altijd nog met een tamelijk goed gevulde portefeuille het pand weer kunt verlaten.” De Tweede Kamer zou ook falen in zijn controlerende taak “door een gebrek aan interesse voor ICT en een gebrek aan deskundigheid.”³³¹ Ook de hack van het Twitter en YouTube-account van de Amerikaanse legerleiding (CentCom) door sympathisanten van IS in januari dit jaar deed weinig goeds voor het imago van de Amerikaanse regering als het gaat om het beveiligen van het digitale domein. Hoewel de hack geen direct gevaar voor de staatsveiligheid met zich meebracht, noemde een regeringsofficial de hack “clearly embarrassing.”³³²

De crux van de slechte aanpassing van overheden aan de digitaliserende wereld is dat overheden hierdoor slecht aansluiten bij de belevingswereld van *digital natives*. De Arabische opstanden die in 2011 in Tunesië begonnen zijn hier een indirect gevolg van. In het Midden-Oosten ontstond een nieuwe generatie die door de komst van het internet dingen wist die de staat niet wist. Het internet gaf hen toegang tot kennis. Volgens de Egyptische politicoloog Hamed

³²⁶ Singer en Friedman, *Cybersecurity and cyberwar*, 5.

³²⁷ *Ibidem*, 5.

³²⁸ N.N., ‘Ambtenaren snappen social media niet’, *Intermediair*, 23 april 2013, <http://www.intermediair.nl/vakgebieden/overheid/ambtenaren-snappen-social-media-niet> (versie 15 januari 2015).

³²⁹ N.N., ‘Utrechtse politicus blijkt fan van porno op Twitter’, *RTV Utrecht*, 19 augustus 2014, <http://www.rtvutrecht.nl/nieuws/1223310> (versie 15 januari 2015).

³³⁰ Derk Stokman, ‘Lakse overheid laat zich misbruiken door ICT-sector’, *NRC*, 15 oktober 2014, <http://www.nrc.nl/handelsblad/van/2014/oktober/15/lakse-overheid-laat-zich-misbruiken-door-ict-sec-1430812> (versie 15 januari 2015).

³³¹ Stokman, ‘Lakse overheid laat zich misbruiken door ICT-Sector’.

³³² Jim Miklaszewski, ‘CENTCOM Twitter, YouTube Accounts Hacked With Pro-ISIS Messages’, *NBC News*, 12 januari 2015, <http://www.nbcnews.com/tech/security/centcom-twitter-youtube-accounts-hacked-pro-isis-messages-n284546> (versie 5 maart 2015).

Abdel-Samad was het internet de oorzaak dat een zwijgende massa in een kritische menigte transformeerde.³³³

Hoewel de situatie in het Midden-Oosten geenszins kan worden vergeleken met de stand van zaken in veel westerse landen, zijn ook in het Westen de gevolgen merkbaar van een overheid die niet altijd aansluit bij de belevingswereld van jongeren. Dit is van belang, omdat de strijd tussen terroristische groepen en staten in het cyberdomein moet worden gezien als een war of ideas. Groepen als IS en Al Shabaab weten wel in te spelen op de beleving van jonge mensen, waardoor zij staten een stap voor zijn. "Extremist and terrorist groups are now exploiting the new media and youth culture as powerful recruitment tools to communicate their views and incite violence," stelt Michael. Robert Hannigan, directeur van het Britse inlichtingendienst GCHQ, schrijft ook: "The extremists of Isis use messaging and social media services such as Twitter, Facebook and WhatsApp, and a language their peers understand."³³⁴

Dit betekent echter niet dat de aanwezigheid van terroristen en overheden in het cyberdomein als een *zero sum game* moet worden gezien. Het gebrek aan interesse en digitale kennis bij overheden leidt echter wel tot de conclusie dat overheden zich in een 'web 1.5-modus' bevinden, terwijl jonge burgers en terroristen zich in de 'web 2.0-modus' bevinden. Hieronder vallen ook degenen die zich aangesproken voelen door de propaganda van terroristische groepen als IS en Al Shabaab. De beperkte aanwezigheid van de overheid in het virtuele domein moet volgens Amble dan ook vooral gezien worden als een gemiste kans.³³⁵ Desalniettemin is de kans niet definitief gemist: de deur naar virtuele domein staat nog altijd open, maar overheden moeten hier wel op de juiste manier gebruik van maken.

Beleidsimplicaties: contraterrorisme 2.0

Om terroristen in het cyberdomein een stap voor te zijn moet het internet worden gezien als domein dat mogelijkheden biedt voor staten om op zowel abstract als concreet niveau contact te leggen met hun burgers, in plaats van slechts een nieuw militair domein waar oorlog kan worden gevoerd. Beide manieren om het domein te benutten zijn van belang. Binnen overheden moet een balans worden gevonden tussen de in het eerste hoofdstuk genoemde cyber utopianism en cyber anxiety. Op die manier kunnen de kansen die sociale media biedt optimaal worden benut.

Overheden kunnen namelijk op zowel strategisch als tactisch niveau voordelen halen uit sociale media en het internet.³³⁶ Op tactisch niveau geven terroristische groepen die gebruik maken van het internet als netwerkmiddel inlichtingendiensten bijvoorbeeld de mogelijkheid om terroristische netwerken bloot te leggen. Geavanceerde algoritmes kunnen uit metadata van e-mails verschillende puzzelstukjes met elkaar verbinden en nieuwe patronen aan het licht brengen.³³⁷ Ook wisten de Amerikaanse inlichtingendiensten in 2010 verschillende potentiële

³³³ Hamed Abdel-Samad, *Oorlog of Vrede* (Amsterdam 2011) 64-65.

³³⁴ Hannigan, 'The web is a terrorist's command-and-control network'.

³³⁵ Amble, 'Combating terrorism', 344.

³³⁶ *Ibidem*, 346.

³³⁷ Singer en Friedman, *Cybersecurity and cyberwar*, 104.

terroristen naar een online forum te lokken door een gebruikersaccount van Al Qaeda's medianetwerk te hacken. Vanuit het Al Qaeda-account riepen zij vervolgens leden van een bestaand forum op om zich op een nieuw, nep forum te registreren dat zich vervolgens als een spinnenweb om de mogelijke terroristen en hun sympathisanten sloot.³³⁸

Voor het identificeren van groepen en netwerken en het identificeren van personen en financiële aders kunnen online contraterrore maatregelen dus goed helpen. De voorwaarde hiervoor is wel dat inlichtingendiensten informatie uit online bronnen behandelen als "fully legitimate source of intelligence."³³⁹ De casus van Al-Shabaab laat zien dat dit soort maatregelen effectief kunnen zijn: de paranoia rondom spionage leidde er toe dat het internet grotendeels werd verboden in Somalië.

Op strategisch niveau moet de strijd tussen terroristische groepen en regeringen volgens Amble vooral worden gezien als een ideologische confrontatie, een war of ideas.³⁴⁰ De vergelijking met de Koude Oorlog wordt hierdoor vaak getrokken. Zo stelt Michael dat in het unipolaire tijdperk de VS een monopolie of *soft power* had, maar dat door de populariteit van het internet de verdeling van *soft power* veel meer diffuus is geworden.³⁴¹ Amble voegt hieraan toe dat terwijl het in de Koude Oorlog vooral ging om invloed onder regeringen in de wereld, het vandaag de dag vooral gaat om een "fight for influence in the minds of individuals."³⁴² Deze strijd speelt zich vooral af in het virtuele domein, waar een contraterrorestrategie onontbeerlijk is.

Deze strategische strijd tegen terroristen in het virtuele domein was lange tijd gericht op het blokkeren en censureren van extremistische propaganda. De Amerikaanse senator Joe Lieberman eiste in 2008 dat YouTube honderden video's van islamistische organisaties van de website zou verwijderen, waar het bedrijf slechts deels gehoor aan gaf.³⁴³ Lieberman beriep zich hierbij op de Violent Radicalization and Homegrown Terrorism Prevention Act die het jaar daarvoor van kracht was gegaan, een wet die door critici werd afgedaan als poging tot censuur en aanval op de burgerlijke vrijheden.³⁴⁴

De laatste jaren lijkt er echter al een verschuiving plaats te vinden in het debat rondom het gebruik van internet door terroristen. In plaats van het eeuwige whack-a-mole spel in het ongereguleerde en daardoor lastig controleerbare domein van sociale media, ziet men steeds meer in waarom het ook juist interessant en nuttig kan zijn om groepen online vrij spel te geven.³⁴⁵ "You can learn a lot from the enemy by watching them chat online," stelde Martin Libicki, analist bij RAND Corporation, in 2009.³⁴⁶ Kennis van de vijand is immers essentieel voor het vormen van een adequate contraterrorestrategie, die volgens Michael moet bestaan uit

³³⁸ Singer en Friedman, *Cybersecurity and cyberwar*, 105.

³³⁹ Amble, 'Combating terrorism', 347.

³⁴⁰ Ibidem, 346.

³⁴¹ Michael, 'The new media', 56.

³⁴² Amble, 'Combating terrorism', 346.

³⁴³ N.N., 'Joe Lieberman, would-be censor', *The New York Times*, 25 mei 2008, http://www.nytimes.com/2008/05/25/opinion/25sun1.html?_r=5& (versie 15 januari 2015).

³⁴⁴ N.N., 'Joe Lieberman' en Ron Paul, 'Homegrown terror' act an attack on internet freedom?', *Antiwar.com*, 5 december 2007, <http://www.antiwar.com/paul/?articleid=12015> (versie 15 januari 2015).

³⁴⁵ Singer en Friedman, *Cybersecurity and cyberwar*, 103

³⁴⁶ Joby Warrick en Candace Rondeaux, 'Taliban using U.S. firms to host web sites', *The Washington Post*, 9 april 2009, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/04/08/AR2009040804378.html> (versie 15 januari 2015).

een overtuigend contra-narratief. “Only by embracing the new media and disseminating compelling counternarratives, can the hearts and minds of audiences be won.”³⁴⁷

Door de Amerikaanse regering is er een poging gedaan om een dergelijk online contra-narratief te verspreiden. In december 2013 werd de campagne “Think Again, Turn Away” gelanceerd, een poging om de hearts en minds van jihadisten te winnen op sociale media.³⁴⁸ Het idee achter de campagne was om te laten zien hoe groepen als IS niet alleen het Westen aanvallen, maar ook medemoslims.³⁴⁹ Hiermee hoopte de VS twijfelaars ervan te weerhouden af te reizen naar Irak of Syrië. Het is nog altijd de vraag of dit is gelukt, want de campagne heeft tot veel kritiek geleid. *TIME* noemde de campagne “embarrassing”³⁵⁰ en Shahed Amanullah sprak in een interview met *The Guardian* over “a silly game.”³⁵¹ Zo tweett @ThinkAgain_DOS regelmatig over mensenrechtenschendingen en het doden van onschuldige mensen door IS in Syrië en Irak, maar gebruikt het hiervoor een informele, jeugdige toon die niet past bij een officieel regeringskanaal. “@Dawla_accountt Brave #ISIS fighters execute unarmed, non-combatants, then brag about how fearless they are, brutalizing innocents. WEAK,” tweette @ThinkAgainDOS bijvoorbeeld op 24 november.³⁵²

Op Twitter gaat Think Again Turn Away ook in discussie met sympathisanten van IS. Dit leidt regelmatig tot ongewenste situaties, bijvoorbeeld toen een IS-sympathisant foto's tweette naar @ThinkAgain_DOS van gemartelde gevangenen in Abu Ghraib, met de tekst “REMEMBER HOW YOU AMERICA ARRESTED AND HUMILIATED OUR BROTHERS IN IRAQ AND HUMILIATED THEM IN THEIR OWN COUNTRY!!”³⁵³ Dergelijke reacties laten zien hoe de campagne zich ook juist tegen de VS kan keren. Gevoelige onderwerpen als de martelingen in de Abu Ghraib gevangenis lenen zich niet voor een discussie op Twitter van maximaal 140 tekens en moeten daarom voorkomen worden.

Een contra-narratief in de zin van het direct tegenspreken en ontcrachten van ander narratief lijkt dus niet de juiste strategie in de ideologische strijd. Een alternatief narratief lijkt een meer gepaste term. Voor het vormen van een effectieve contraterrorismestrategie moeten overheden volgens Amble nieuwe media in feite op dezelfde manier gebruiken als terroristen: “Just as new media lends terrorists the ability to magnify public attention to their cause, it can serve the same purpose for governments seeking to highlight activities that might generate goodwill among populations vulnerable to radicalization.”³⁵⁴ Amble doelt hier niet op het direct tegenspreken van het jihadistische narratief, maar het onder de aandacht brengen van positieve eigen activiteiten. Als voorbeeld noemt Amble de miljoenen dollars aan hulp gelden die de VS aan Pakistan doneerde na de overstromingen in 2010. Systematische inspanningen om dergelijke

³⁴⁷ Michael, ‘The new media’, 61.

³⁴⁸ Rita Katz, ‘The State Department’s Twitter war with ISIS is embarrassing’, *TIME*, 16 september 2014, <http://time.com/3387065/isis-twitter-war-state-department/> (versie 15 januari 2014).

³⁴⁹ Roelants, ‘De media-oorlog van het kalifaat’.

³⁵⁰ Katz, ‘The State Department’s Twitter war’.

³⁵¹ Spencer Ackerman, ‘ISIS’s online propaganda outpacing US counter-efforts, ex-officials warn’, *The Guardian*, 22 september 2014, <http://www.theguardian.com/world/2014/sep/22/us-battle-counter-isis-propaganda-online-officials-warn> (versie 15 januari 2015).

³⁵² @ThinkAgain_DOS, tweet van 24 november 2014, https://twitter.com/ThinkAgain_DOS (versie 15 januari 2015).

³⁵³ Katz, ‘The State Department’s Twitter war’.

³⁵⁴ Amble, ‘Combating terrorism’, 346.

zaken onder de aandacht te brengen zouden volgens hem leiden tot goodwill onder degenen die kwetsbaar zijn voor radicalisering.³⁵⁵

Dergelijke vormen van publieksdiplomatie worden vaak gezien als onderdeel van het buitenlandse beleid van staten, maar hoeft zich hier niet tot te beperken. Ook binnen de eigen landsgrenzen kunnen dergelijke inspanningen worden ingezet voor het opbouwen van goodwill onder de bevolking en het faciliteren van interactie. In veel niet-westerse landen zijn staatshoofden bijvoorbeeld zeer actief op Twitter en beantwoorden zij online vragen van burgers. Zo zijn de premier van Oeganda, de president van Rwanda en de president van Ecuador de meest 'spraakzame' wereldleiders op Twitter: zij reageren op bijna alle @vermeldingen naar hun account.³⁵⁶ De Top-50 van meest gevolgde wereldleiders bestaat voor de overgrote meerderheid uit niet-westerse staatshoofden.³⁵⁷ Hoewel dit weinig zegt over het nut en de effectiviteit van het Twitter-gebruik van een staatshoofd en de precieze intenties ervan, geeft het wel een indicatie in hoeverre regeringen waarde hechten aan het gebruik van Twitter en de interactie met hun burgers.

Een actieve overheid die sociale media op de juiste manier gebruikt is geen panacee tegen terroristische propaganda die online te vinden is. Het internet is immers slechts een medium waar terroristen en sympathisanten hun grieven uiten; de oorzaak van hun grieven ligt elders. Desalniettemin kan een overheid 2.0, die op de juiste manier gebruik maakt van sociale media en overtuigend narratief weet neer te zetten wel bijdragen om de kloof tussen digital natives en digital immigrants te dichten, wat ertoe kan bijdragen dat jongeren minder ontvankelijk worden voor de terroristische propaganda van groepen als IS en Al Shabaab.

Tweerichtingsverkeer in het virtuele domein

Terroristische groepen hebben zich moeiteloos aangepast aan het web 2.0. De verschillende kerngebruiken van Conway zijn echter niet meer zo duidelijk van elkaar te onderscheiden als in 2006 het geval was. Dit heeft vooral te maken met de manier waarop het internet steeds meer in ons leven is geïntegreerd, maar in sommige gevallen speelde ook het gebrek aan een duidelijke omschrijving hiervan door Conway een rol.

Wat uit de casussen duidelijk is geworden is hoezeer de komst van sociale media de propagandadimensie van terroristische groepen heeft vergroot. Dit zorgt niet alleen voor de mobilisatie van buitenlandse rekruten, maar creëert ook veel onrust onder 'gewone' burgers. Terwijl het aanmoedigen van sympathisanten tot het plegen van aanslagen een reële dreiging is die voortvloeit uit deze vergrote propagandadimensie, heeft het tegelijkertijd veel invloed op hoe mensen dreiging inschatten en beleven.

De succesvolle en pragmatische aanpassing van terroristen aan de nieuwe generatie internet heeft daarnaast een ander probleem blootgelegd: namelijk dat overheden zich veel

³⁵⁵ Amble, 'Combating terrorism', 346.

³⁵⁶ Matthias Lüfkens, 'Twiplomacy Study 2014 - Executive Summary – Introduction, *Twiplomacy*, <http://twiplomacy.com/blog/twiplomacy-study-2014/> (versie 15 januari 2014).

³⁵⁷ Twiplomacy, Top 50 most followed world leaders, <http://twiplomacy.com/wp-content/uploads/2014/06/Twiplomacy-Top-50-Most-Followed.png> (versie 15 januari 2014).

minder goed hebben aangepast aan een veranderende omgeving. In de war of ideas die zich afspeelt in het cyberdomein moeten overheden het afleggen tegen terroristische groepen die beter lijken aan te sluiten bij de belevingswereld van jonge mensen. Overheden kunnen deze kloof nog dichten, mits zij op een goede manier gebruik maken van internet en sociale media. Technologische innovatie en aanwezigheid in het virtuele domein moet daarom niet langer worden gezien als een noodzakelijk kwaad, maar als een kans.

V. Conclusie

In het eerste hoofdstuk is duidelijk geworden dat het wereldwijde web niet langer kan worden gezien als losstaand element dat onze dagelijkse bezigheden faciliteert. Het internet is het laatste decennium verweven geraakt in ons dagelijks leven, met een snelheid die maar weinig mensen hebben weten bij te benen. Positieve en negatieve ontwikkelingen zijn daarbij afwisselend aan het internet toegeschreven. De balans tussen Morozovs cyber utopianism en Singer & Friedmans cyber anxiety lijkt vaak te worden bepaald door internationale politieke ontwikkelingen, zoals de opstanden in het Midden-Oosten en de lek van geheime documenten door Edward Snowden. Deze cyber anxiety van beleidsmakers, wetenschappers en burgers uit zich ook in de angst voor cyberterrorisme, een vorm van terrorisme die vooralsnog hypothetisch van aard is. Wanneer het aantal wetenschappelijke publicaties over cyberterrorisme wordt afgezet tegen het aantal doden dat is gevallen door deze vorm van terrorisme, is een schril contrast zichtbaar.

Hoewel er van cyberterrorisme nog geen sprake is maken terroristische groepen ondertussen wel gebruik van het internet, zij het voor andere doeleinden. Terwijl wetenschappers en beleidsmakers veel interesse hebben in cyberterrorisme, gaat dit enthousiasme niet op voor het 'alledaagse' gebruik van het internet door terroristische groepen. Het daadwerkelijke gebruik van het internet door terroristische groepen is ondergesneeuwd in debatten over cyberterrorisme-scenario's en de waarschijnlijkheid hiervan, terwijl het 'gewone' gebruik van internet door terroristische groepen ook invloed heeft op wat er offline gebeurt. Hierbij valt te denken aan de duizenden buitenlandse strijders die zich hebben aangesloten bij terroristische groepen.

Dit onderzoek is daarom uitgevoerd om het gebrek aan recent empirisch materiaal over hoe terroristische groepen gebruik maken van het internet op te vullen. Om deze lacune te kunnen vullen is in dit onderzoek de relevantie van de in de web 1.0-periode onderscheiden kerngebruiken van het internet door terroristen getoetst in de nieuwe generatie internet aan de hand van twee casussen. Kenmerkend voor deze nieuwe generatie internet is de vervaging van de grens tussen het publieke en private domein door de komst van sociale media en de vervanging van het one-to-many door het many-to-many communicatiemodel, waarbij er online sprake is van een continue uitwisseling en aanpassing van content door vele gebruikers. De vijf kerngebruiken die Maura Conway in 2006 formuleerde zijn getoetst aan de hand van de casussen van IS en Al Shabaab, twee terroristische groepen die in het web 2.0 tijdperk zijn ontstaan en beide actief gebruik hebben gemaakt van het internet.

Uit beide casussen is gebleken dat de kerngebruiken die Conway bijna een decennium geleden formuleerde vandaag de dag niet meer zo eenvoudig te differentiëren zijn. Kerngebruiken van het internet als communicatiemedium, netwerkmiddel en rekruteringsmiddel zijn met elkaar verweven en kunnen niet meer als losse kerngebruiken worden onderscheiden. Het gebruik van het internet als financieringsmiddel lijkt ook een kerngebruik dat misschien in 2006 nog te onderscheiden was, maar bijna tien jaar later niet

meer. Daarnaast is het gebruik van het internet als bron van informatie dusdanig evident dat het nietszeggend is. De relevantie van de kerngebruiken van Conway is dus beperkt. Het feit dat de kerngebruiken van Conway niet altijd meer geldend zijn, heeft zowel te maken met de technologische veranderingen op het internet als hoe het internet steeds meer is geïntegreerd in ons dagelijks leven.

Dit betekent echter niet dat de kerngebruiken van Conway niet meer toepasbaar zijn, of dat terroristen het internet op een andere manier gebruiken. De belangrijkste conclusie die uit de casussen naar voren komt is dat de komst van het Web 2.0 de propagandadimensie van terroristische groepen heeft verveelvoudigd. Het democratische karakter van sociale media zorgt er niet alleen voor dat terroristen gemakkelijk potentiële rekruten kunnen bereiken, maar tegelijkertijd angst weten te creëren onder burgers in westerse landen die doelwit zouden zijn van de strijd. Sociale media als Facebook en Twitter maken gebruik van algoritmes waarmee ze niet alleen de vraag om informatie van hun gebruikers in kaart brengen, maar tegelijkertijd door labels als trending topic het aanbod creëren voor anderen. Zo weet terroristische propaganda een groot publiek te bereiken: veel groter dan voor de komst van sociale media mogelijk was.

De gevolgen hiervan zijn op drie niveaus waar te nemen. Ten eerste heeft de vergrote propagandadimensie invloed op potentiële rekruten, die voor terroristische groepen steeds makkelijker te bereiken zijn en door gelikte propagandavideo's worden aangemoedigd de keuze te maken om zich ook aan te sluiten bij de strijd. De grote hoeveelheid makkelijk te bereiken propaganda heeft geleid tot de 'zelfrekrutering' van een niet eerder gezien aantal buitenlandse strijders. Wanneer de casussen van Al Shabaab en IS met elkaar worden vergeleken is hier ook een stijgende lijn zichtbaar.

Daarnaast draagt de online aanwezigheid van terroristische propaganda bij aan een verhoogde perceived threat van veel burgers. Door de komst van sociale media is de grens tussen vraag en aanbod van informatie op het internet vervaagd. Twitter toont ongevraagd gruwelijke beelden van onthoofdingen, simpelweg om de reden dat iets trending topic is. De expliciete aanwezigheid van dergelijke propaganda op het internet wekt bij veel mensen de indruk dat een groep als IS niet alleen online, maar ook op de grond een beweging van grote getale is die niet alleen in Irak en Syrië maar ook voor westerse landen een dreiging vormt.

Als laatste vloeit er echter ook een heel reëel gevaar voort uit de vergrote propagandadimensie van terroristische groepen, namelijk het ontstaan van virtuele netwerken van gelijkgestemden wiens extremistische wereldbeelden de basis vormen voor hun handelen in de 'echte' wereld. Hiermee worden niet alleen buitenlandse strijders bedoeld die naar conflictgebieden trekken, maar ook geradicaliseerde individuen die bereid zijn in hun thuisland een aanslag te plegen. Het internet heeft zonder twijfel bijgedragen aan de vorming van losse, internationale netwerken van terroristen die op 'freelance' basis kunnen opereren. Door de online onderlinge verbondenheid is het lastig om te spreken van lone wolves omdat dat impliceert dat iemand handelt zonder "orders from—or even connections to— an organization." Het Web 2.0 zorgt er echter voor dat iedereen min of meer verbonden is, waardoor deze definitie steeds moeilijker toepasbaar is.

De moeiteloze aanpassing van terroristen aan het Web 2.0-tijdperk staat echter in schril contrast met de adaptatie van vele westerse regeringen aan de nieuwe maatschappelijke realiteit. Terwijl terroristen de mogelijkheden van het internet en sociale media optimaal weten te benutten, lijken staten vaak achter de feiten aan te lopen. Dit komt volgens Singer en Friedman mede door de kenniskloof die er bestaat tussen de digital natives en de digital immigrants, waar een groot deel van de beleidsmakers onder valt. Zij zijn niet opgegroeid met computers en hebben tijdens hun carrière om moeten leren gaan met computers en het internet. Het gevolg hiervan is dat het internet en alle technologische veranderingen die daaruit voortvloeien door beleidsmakers vaak worden gezien als een noodzakelijk kwaad. Hierdoor sluiten overheden vaak slecht aan bij de belevingswereld van jonge burgers, voor wie computers en het internet een tweede natuur zijn en waar zij veel tijd op doorbrengen.

Deze discrepantie is van belang, omdat de strijd tussen terroristen en staten op strategisch niveau moet worden gezien als een war of ideas. Beide partijen willen invloed uitoefenen op individuen en hun wereldbeeld als het juiste presenteren. Om die reden moeten staten het virtuele domein niet puur en alleen zien als een nieuw militair domein waar oorlog kan worden gevoerd, maar als een domein dat door overheden kan worden benut om contact te leggen met hun burgers. Zoals Saltman en Winter ook concludeerden moet het cyberdomein beter worden verdedigd en betwist. Op die manier kunnen ook digital natives worden bereikt en kan de kloof tussen de overheden en burgers deels worden overbrugd.

Het censureren van ongewenste content of het online tegenspreken van terroristische propaganda werkt echter contraproductief. Direct online in discussie gaan met sympathisanten van terroristische groepen om door het bieden van een contra-narratief lijkt niet de juiste manier om jongeren van andere ideeën te voorzien. Het bieden van een alternatief narratief lijkt adequater. Conway noemde het internet in 2006 een krachtig politiek instrument: dat geldt niet alleen voor terroristen, maar –mits op de juiste manier ingezet- ook voor overheden.

Deze bevinding biedt een goede opstap voor eventueel vervolgonderzoek. Hoewel dit onderzoek heeft getracht om het huidige internetgebruik van terroristische groepen in kaart te brengen en te duiden, heeft de uitkomst hiervan evenwel vragen opgeroepen over het internetgebruik van de partij waar terroristen doorgaans tegen strijden: de overheid. Het zou daarom nuttig zijn om ook enkele kerngebruiken te onderscheiden van het gebruik van het internet door overheden. Dit zou vervolgens kunnen worden afgezet tegen door de overheid geformuleerde doelen (zoals het bieden van transparantie) of worden vergeleken met het gebruik van internet door overheden van andere staten. Aan de hand hiervan zouden enkele *best practices* en *lessons learned* kunnen worden geformuleerd. Een sociaalpsychologische benadering zou daarbij zinvol zijn. In de virtuele war of ideas gaat het uiteindelijk om sociale beïnvloeding en het gedrag van individuen binnen een sociale omgeving.

Een andere suggestie voor vervolgonderzoek is het vergelijken van het online contraterrorismebeleid van verschillende staten. Het zou daarbij interessant zijn om niet alleen te kijken naar het beleid van westerse regeringen, maar juist naar het beleid van regeringen van staten waarin terrorisme het meeste voorkomt. Hierbij valt te denken aan landen als Irak,

Afghanistan en Pakistan. Hoe gaan zij om met de online aanwezigheid van terroristische propaganda en hoe wordt het cyberdomein verdedigd? Welke gevolgen heeft het gebruik van het internet door terroristische groepen op de perceived threat van burgers in deze landen? En hoe verhoudt dit zich tot het online contraterrorismebeleid van westerse landen?

Een derde suggestie voor vervolgonderzoek betreft het onderzoeken van de rol van particuliere hackerscollectieven en individuele hackers, zoals Anonymous en Jester, in de strijd tegen het terrorisme. Zogenaamde 'hacktivisten' bezitten over de noodzakelijke kennis om terroristische groepen online dwars te zitten, maar missen de juridische bescherming die regeringen hebben bij het uitvoeren van hun acties. Hoewel hacktivistten zich doorgaans distantiëren van overheden en als onafhankelijke burgers opereren, vechten zij in het geval van terrorisme wel tegen dezelfde vijand.

Mogelijkheden voor vervolgonderzoek zijn er dus in overvloed. Technologische ontwikkelingen volgen elkaar echter in een dusdanig hoog tempo op dat het de vraag is in hoeverre dit tempo kan worden bijgeëend door wetenschappers. Het doen van gedegen onderzoek kost tijd en ook tussen het voltooien van een onderzoek en het publiceren ervan zitten vaak enkele maanden. Hierdoor lopen academici het risico dat de relevantie van hun onderzoek al snel weer achterhaald is. Wetenschappelijke onderzoeken over technologische ontwikkelingen kunnen ondanks de mogelijk beperkte actuele relevantie wel trends laten zien over langere periodes.

Een afsluitende opmerking betreft de betekenis van de komst van het internet voor het doen van historisch onderzoek. Een historicus baseert zijn onderzoek immers niet alleen op literatuur, maar ook op bronnen. Bronnen vormen het belangrijkste gereedschap voor historici, maar op de vraag wat in de contemporaine context als historische bron wordt beschouwd, bestaat geen eenduidig antwoord. Tweets, YouTube filmpjes en Facebookberichten vertellen net als oude dagboekfragmenten of prenten uit het archief iets over het verleden. Of dat verleden nu driehonderd jaar of drie maanden geleden betreft, zou in feite niet uit moeten maken. Toch worden krantenartikelen van de laatste jaren door historici vaak tot de literatuur en niet tot het corpus van bronnen gerekend.

Wanneer historici over honderd jaar bijvoorbeeld onderzoek doen naar hoe president Obama campagne voerde voor zijn herverkiezing zullen Tweets, Facebookberichten, websites en YouTube-filmpjes echter ongetwijfeld tot het corpus van bronnen worden gerekend. Maar door de komst van sociale media en het many-to-many communicatiemodel op het internet wordt het ook lastiger om bronnen te beoordelen op authenticiteit, context en de oorsprong van de bron. De vraag die in dit onderzoek dan ook continu op de achtergrond speelde was wat als bron kon worden aangemerkt en wat onder literatuur moest worden geschaard.

Het traditionele werkveld van de historicus zal in de toekomst dus niet meer zo duidelijk begrensd zijn en zal door de komst van online, open source bronnen gedeeld worden met wetenschappers van andere disciplines. Technologische innovaties zullen tegelijkertijd een nieuwe wending geven aan het doen van historisch onderzoek. Veel archieven hebben al delen

van hun collectie online staan en sommige archieven hebben zelfs geen fysieke locatie en bestaan slechts online, zoals het *Internet Archive*. De toekomst zal daarom vragen om een historicus 2.0.

Bibliografie

@Abumamerican, tweet van 23 februari 2013, <https://twitter.com/abumamerican> (versie 14 januari 2015).

@ThinkAgain_DOS, tweet van 24 november 2014, https://twitter.com/ThinkAgain_DOS (versie 15 januari 2015).

Abdel-Samad, Hamed, *Oorlog of Vrede* (Amsterdam 2011).

Ackerman, Spencer, 'Foreign jihadists flocking to Iraq and Syria on 'unprecedented scale' – UN', *The Guardian*, 30 oktober 2014, <http://www.theguardian.com/world/2014/oct/30/foreign-jihadist-iraq-syria-unprecedented-un-isis> (versie 11 november 2014).

Ackerman, Spencer, 'Isis's online propaganda outpacing US counter-efforts, ex-officials warn', *The Guardian*, 22 september 2014, <http://www.theguardian.com/world/2014/sep/22/us-battle-counter-isis-propaganda-online-officials-warn> (versie 15 januari 2015).

Admiraal, Simon, 'Waarom moslimleiders IS niet totaal veroordelen', *De Volkskrant*, 17 september 2014, <http://www.volkskrant.nl/opinie/waarom-moslimleiders-is-niet-totaal-veroordelen~a3749021/> (versie 11 november 2014).

Ahmed, Abdalle, 'How the US raid on al-Shabab in Somalia went wrong', *The Guardian*, 9 oktober 2013, <http://www.theguardian.com/world/2013/oct/09/us-raid-al-shabaab-somalia-navy-seals> (versie 14 januari 2015).

Ahmed, Fuad, 'Al-Shabaab infiltration of Somali government raises new security alarm', *Sabahi Online*, 15 juni 2014, http://sabahionline.com/en_GB/articles/hoa/articles/features/2014/07/15/feature-01 (versie 14 januari 2015).

Ahmed, Fuad, 'Barawe residents hail end of al-Shabaab's reign of terror', *Sabahi Online*, 17 oktober 2014, http://sabahionline.com/en_GB/articles/hoa/articles/features/2014/10/17/feature-01 (versie 14 januari 2015).

Ahmed Roble, Muhyadin, 'The Twitter war: a new battleground for Kenya and al-Shabaab', *Terrorism Monitor* 47 (2011) 6-7

Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, 'Cyberdreiging',
<https://www.aivd.nl/onderwerpen/cyberdreiging/> (versie 31 oktober 2014).

Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, 'Het jihadistisch internet. Kraamkamer van de hedendaagse jihad' (2012).

Ali, Lorraine, 'Islamic State's soft weapon of choice: social media', *Los Angeles Times*, 22 september 2014, <http://www.latimes.com/entertainment/la-et-islamic-state-media-20140922-story.html> (versie 25 september 2014).

Amble, John Curtis, 'Combating terrorism in the new media environment', *Studies in Conflict & Terrorism* 5 (2012) 339-353.

'Ambush at Bardale', *YouTube*, gepubliceerd 22 februari 2012,
<https://www.youtube.com/watch?v=ykx6Xna90YQ> (versie 14 januari 2015).

American Refugee Committee en Oxfam America, 'Urgent action is needed before major US remittance lifeline is cut to famine-stricken Somalia', 22 december 2011,
http://www.arcrelief.org/site/DocServer/Somali_Remittances_to_End_Dec_30.pdf?docID=2182
(versie 14 januari 2015).

Anzalone, Christopher, 'From 'martydom' videos to *jidadi* journalism in Somalia', *Juan Cole*, 25 augustus 2010, <http://www.juancole.com/2010/08/anzalone-from-%E2%80%98martyrdom%E2%80%99-videos-to-jihadi-journalism-in-somalia.html> (versie 14 januari 2015).

Arthur, Charles, 'Taking down Isis material from Twitter or YouTube not as clear cut as it seems', *The Guardian*, 23 juni 2014, <http://www.theguardian.com/world/2014/jun/23/taking-down-isis-youtube-twitter-google-video> (versie 19 november 2014).

Astra, Gert-Jan, 'Consumentenbond: Pc-bankieren is te duur', *FOK.nl*, 13 juni 2001,
<http://frontpage.fok.nl/nieuws/142281/1/1/50/consumentenbond-pc-bankieren-is-te-duur.html> (versie 15 januari 2014).

Bajekal, Naina, 'The rise of the lone wolf terrorist', *TIME*, 23 oktober 2014,
<http://time.com/3533581/canada-ottawa-shooting-lone-wolf-terrorism/> (versie 3 december 2014).

Balz, Dan en Peyton M. Craighill, 'Poll: Public supports strikes in Iraq, Syria; Obama's ratings hover near his all-time lows', *The Washington Post*, 9 september 2014,

http://www.washingtonpost.com/politics/poll-public-supports-strikes-in-iraq-syria-obamas-ratings-hover-near-his-all-time-lows/2014/09/08/69c164d8-3789-11e4-8601-97ba88884ffd_story.html (versie 15 januari 2015).

Battle, Chris, 'New media's moment in Mumbai', *Foreign Policy Journal*, 15 januari 2009, <http://www.foreignpolicyjournal.com/2009/01/15/new-media%E2%80%99s-moment-in-mumbai/> (versie 5 maart 2015).

Bayoumy, Yara, 'Isis urges more attacks on Western 'disbelievers'', *The Independent*, 22 september 2014, <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-urges-more-attacks-on-western-disbelievers-9749512.html> (versie 3 december 2014).

Beauchamp, Zack, 'American overreaction about ISIS isn't just wrong –it's dangerous', *Vox.com*, 1 oktober 2014, <http://www.vox.com/2014/10/1/6869589/isis-terrorism-us-homeland> (versie 15 januari 2015).

Becker, Olivia, 'Pro-ISIS recruitment video encourages foreign fighters to join jihad', *VICE News*, 21 juni 2014, <https://news.vice.com/article/pro-isis-recruitment-video-encourages-foreign-fighters-to-join-jihad> (versie 3 december 2014).

Benson, David C., 'Why the internet is not increasing terrorism', *Security Studies* 2 (2014) 293-328.

Conway, Maura 'Against cyberterrorism. Why cyber-based terrorist attacks are unlikely to occur', *Communications of the ACM* 2 (2011) 26-28.

Berman, Russell, 'The world's wealthiest terrorists', *The Atlantic*, 23 oktober 2014, <http://www.theatlantic.com/international/archive/2014/10/isis-oil-money-ransom-smuggling/381862/> (versie 3 december 2014).

Bessing, Maurice, 'De marketingjihad van Islamitische Staat', *Trouw*, 7 september 2014, <http://www.trouw.nl/tr/nl/5091/Religie/article/detail/3741395/2014/09/07/De-marketingdijihad-van-Islamitische-Staat.dhtml> (versie 11 november 2014).

Bradley, Matt, 'ISIS declares new islamist caliphate', *The Wall Street Journal*, 29 juni 2014, <http://online.wsj.com/articles/isis-declares-new-islamist-caliphate-1404065263> (versie 11 november 2014).

Brussen, Bert, 'J'accuse! Youtube, Vimeo, Facebook, politiek-correcte media', *The Post Online*, 14 september 2014, <http://politiek.thepostonline.nl/2014/09/14/jacuse-youtube-vimeo-facebook-politiek-correcte-media/> (versie 19 november 2014).

Burton, Fred en Scott Steward, 'The 'Lone Wolf' Disconnect', *STRATFOR*, 30 januari 2008, http://www.stratfor.com/weekly/lone_wolf_disconnect#axzz3KpODgFBN (versie 3 december 2014).

Callimachi, Rukmini, 'The horror before the beheadings', *The New York Times*, 25 oktober 2014, <http://www.nytimes.com/2014/10/26/world/middleeast/horror-before-the-beheadings-what-isis-hostages-endured-in-syria.html?smprod=nytcore-iphone&smid=nytcore-iphone-share&r=3> (versie 3 december 2014).

Chulov, Martin, 'How an arrest in Iraq revealed Isis's \$2bn jihadist network', *The Guardian*, 15 juni 2014, <http://www.theguardian.com/world/2014/jun/15/iraq-isis-arrest-jihadists-wealth-power> (versie 3 december 2014).

Cialdini, Robert, *Influence. Science and Practice* (Boston 2009).

Cobain, Ian en Richard Norton-Taylor, 'Wife of British hostage Alan Henning makes video appeal for his release', *The Guardian*, 30 september 2014, <http://www.theguardian.com/world/2014/sep/30/wife-of-british-hostage-alan-henning-makes-video-appeal-for-his-release> (versie 19 november 2014).

Cohen, Fred, 'Terrorism and Cyberspace', *Network Security* 5 (2002) 17-19.

Conway, Maura, 'Reality check. Assessing the (un)likelihood of cyberterrorism', in: Thomas M. Chen, Lee Jarvis en Stuart Macdonald (eds.), *Cyberterrorism. Understanding, assessment and response* (New York 2014) 103-122.

Conway, Maura, 'Terrorist 'use' of the internet and fighting back', *Information & Security* 19 (2006) 9-30.

Bertram, Stewart en Keith Ellison, 'Sub Saharan African terrorist groups' use of the internet', *Journal of Terrorism Research* 1 (2014) 5-26.

Curry, Colleen, 'The Islamic State, Hungarian porn, and why the US State Dept. just isn't cool on Twitter', *VICE News*, 25 november 2014, <https://news.vice.com/article/the-islamic-state-hungarian-porn-and-why-the-us-state-dept-just-isnt-cool-on-twitter> (versie 3 december 2014).

Dabiq Magazine Issue 01, *Internet Archive*, <https://archive.org/details/DABIQMAGAZINEISSUE01> (versie 19 november 2014).

Daileda, Colin en Lorenzo Franceschi-Bicchierai, 'U.S. intelligence officials want ISIL fighters to keep tweeting', *Mashable*, 11 juli 2014, <http://mashable.com/2014/07/11/us-wants-iraq-radicals-to-tweet/> (versie 3 december 2014).

Dilanian, Ken, 'Islamic State's funding exceeds that of any other terrorist group in history', *The Huffington Post*, 14 september 2014, http://www.huffingtonpost.com/2014/09/14/islamic-state-funding_n_5818462.html (versie 3 december 2014).

Dool, Pim van den, 'Westerse leiders veroordelen 'barbaarse' moord op Henning', *NRC*, 4 oktober 2014, <http://www.nrc.nl/nieuws/2014/10/04/westerse-leiders-veroordelen-weerzinwekkende-moord-op-henning/> (versie 11 november 2013).

Drennan, Justine, 'In Lebanon, activists nominate everyone for the #BurnISISFlagChallenge', *Foreign Policy*, 5 september 2014, http://blog.foreignpolicy.com/posts/2014/09/05/in_lebanon_activists_nominate_everyone_for_the_burnisisflagchallenge (versie 19 november 2014).

Duin, Roelf Jan, 'Polderjihadist op gympies rukt op', *Algemeen Dagblad*, 1 juli 2014, <http://www.ad.nl/ad/nl/1012/Nederland/article/detail/3681910/2014/07/01/Polderjihadist-op-gympies-rukt-op.dhtml> (versie 3 december 2014).

Dunn Cavelt, Myriam, 'Cyber-Terror. Looming threat or phantom menace? The framing of the US cyber-threat debate', *Journal of Information Technology & Politics* 1 (2007) 19-36.

Duyvesteyn, Isabelle en Mario Fumerton, 'Insurgency and Terrorism: Is there a difference?', in: Caroline Holmqvist-Jonsater en Christopher Coker (eds.), *The Character of War in the 21st Century* (Londen 2009) 27-41.

Egiegba Agbiboa, Daniel, 'Terrorism without Borders: Al Shabaab and the global jihad', *Journal of Terrorism Research* 1 (2014) 27-34.

Elliott, Andrea, 'An American jihadist now has a memoir out', *The New York Times*, 23 mei 2012, <http://6thfloor.blogs.nytimes.com/2012/05/23/an-american-jihadist-now-has-a-memoir-out/> (versie 14 januari 2015).

Embassy of the United States Kyiv, 'United States Assessment of the Downing of Flight MH17 and its Aftermath', 19 juli 2014, <http://ukraine.usembassy.gov/statements/asmt-07192014.html> (versie 13 november 2014).

EuroStat Newsrelease, 'More than 60% of individuals in de EU28 use the internet daily', 18 december 2013, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/4-18122013-BP/EN/4-18122013-BP-EN.PDF (versie 31 oktober 2014).

Elliott, Andrea, 'An American jihadist now has a memoir out', *The New York Times*, 23 mei 2012, <http://6thfloor.blogs.nytimes.com/2012/05/23/an-american-jihadist-now-has-a-memoir-out/> (versie 14 januari 2015).

Embassy of the United States Kyiv, 'United States Assessment of the Downing of Flight MH17 and its Aftermath', 19 juli 2014, <http://ukraine.usembassy.gov/statements/asmt-07192014.html> (versie 13 november 2014).

Facebook Community Standards, <https://www.facebook.com/communitystandards>.

Federal Bureau of Investigation, 'San Diego woman sentenced for providing support to foreign terrorists', 11 december 2012, <http://www.fbi.gov/sandiego/press-releases/2012/san-diego-woman-sentenced-for-providing-support-to-foreign-terrorists> (versie 14 januari 2015).

Flames of War – IS (ISIS) Propaganda full length, *Liveleak*, http://www.liveleak.com/view?i=22f_1411220248 (versie 18 november 2014).

Fleitz, Fred, 'The ISIS threat to military families', *Center for Security Policy*, 9 oktober 2014, <http://www.centerforsecuritypolicy.org/2014/10/09/the-isis-threat-to-military-families/> (versie 3 december 2014).

Fromkin, David, 'The strategy of terrorism', *Foreign Affairs* 4 (1975) 683-698.

Gaidi Mtaani, *Jihadology*, <http://jihadology.net/category/gaidi-mtaani/> (versie 14 januari 2015).

Garschagen, Melle, 'Van uitsmijter tot jihadist bij IS', *NRC*, 20 september 2014, <http://www.nrc.nl/handelsblad/van/2014/september/20/van-uitsmijter-tot-jihadist-bij-is-1423112> (versie 9 oktober 2014).

Gearan, Anne, 'U.S. attempts to combat Islamic State propaganda', *The Washington Post*, 7 september 2014, http://www.washingtonpost.com/world/national-security/us-attempts-to-combat-islamic-state-propaganda/2014/09/07/c0283cea-3534-11e4-9f4d-24103cb8b742_story.html (versie 19 november 2014).

Hammami, Omar, 'Lessons Learned', transcript van *Kavkaz Center*, 20 oktober 2011, <http://www.kavkazcenter.com/eng/content/2011/10/20/15388.shtml> (versie 14 januari 2015).

Hannigan, Robert, 'The web is a terrorist's command-and-control network of choice', *Financial Times*, 3 november 2014, <http://www.ft.com/intl/cms/s/2/c89b6c58-6342-11e4-8a63-00144feabdc0.html#axzz3JfnHjDS> (versie 15 januari 2015).

Harris, Shane, 'Jihadist gains in Iraq blindside American spies', *Foreign Policy*, 12 juni 2014, http://www.foreignpolicy.com/articles/2014/06/12/jihadist_gains_in_iraq_blindside_american_spies (versie 15 januari 2015).

Hatcher, Jessica, 'Woolwich attack suspect arrested for alleged attempt to join al-Shabaab', *The Guardian*, 26 mei 2013, <http://www.theguardian.com/uk/2013/may/26/woolwich-attack-suspect-arrest-kenya-al-shabaab> (versie 14 januari 2015).

Herridge, Catherine, 'Army warns US military personnel on ISIS threat to family members', 2 oktober 2014, <http://www.foxnews.com/politics/2014/10/02/army-warns-us-military-personnel-on-isis-threat-to-family-members/> (versie 3 december 2014).

Home Office, Proscribed Terrorist Organisations, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/380939/ProscribedOrganisations.pdf (versie 14 januari 2015).

Horst, Hans van der, 'Bladeren in de 'Nieuwe Revu' van de kalief', *Joop.nl*, 31 augustus 2014), http://www.joop.nl/opinies/detail/artikel/28390_bladeren_in_de_nieuwe_revu_van_de_kalief/ (versie 19 november 2014).

InfoAsAid, 'Somalia media and telecoms landscape guide', januari 2012, https://internews.org/sites/default/files/resources/InfoAsAid_Somalia_MediaGuide.pdf (versie 14 januari 2015).

Internet for Peace Manifesto, <http://www.internetforpeace.it/manifesto.cfm> (versie 25 september 2014).

Jarle Hansen, Stig, *Al Shabaab in Somalia: The History and Ideology of a Militant Islamist Group, 2005-2012* (New York 2013).

Jenkins, Brian Michael, "International terrorism: a new mode of conflict" in: David Carlton en Carlo Schaerf (eds.), *International Terrorism and World Security* (Londen 1975).

Jenkins, Brian Michael, 'The new age of terrorism' in: David G. Kamien (ed.), *The McGraw-Hill homeland security handbook* (2006) 117-130.

Jibril, Dahir, 'Al-Shabaab says smartphones used to spy on Muslim people', *Sabahi Online*, 14 november 2013,
http://sabahionline.com/en_GB/articles/hoa/articles/features/2013/11/14/feature-01 (versie 14 januari 2015).

Jibril, Dahir, 'Al-Shabaab uses Islam to justify television ban in Barawe', *Sabahi Online*, 6 november 2013,
http://sabahionline.com/en_GB/articles/hoa/articles/features/2013/11/06/feature-01 (versie 14 januari 2015).

Jones, Jeffrey M. en Frank Newport, 'Slightly fewer back ISIS military action vs. past actions', *Gallup*, 23 september 2014, <http://www.gallup.com/poll/177263/slightly-fewer-back-isis-military-action-past-actions.aspx> (versie 15 januari 2015).

Jones, Sam en Erika Solomon, 'Isis closes the cyber blackout blinds to avoid attack', *Financial Times*, 17 oktober 2014, <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/e8feb224-555b-11e4-b750-00144feab7de.html?siteedition=uk#axzz3KASEWCW1> (versie 3 december 2014).

Kahneman, Daniel, *Ons feilbare denken* (Amsterdam 2011).

Kambere, Geoffrey, 'Financing Al Shabaab: the vital port of Kismayo', *CTX Journal* 3 (2012),
<https://globalecco.org/nl/financing-al-shabaab-the-vital-port-of-kismayo#11> (versie 15 januari 2015).

Kaplan, Andreas M. en Michael Haenlein, 'Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media', *Business Horizons* 53 (2010) 59-68, 60-63.

Karimi, Faith, '2 Minnesota women sentenced for funding Somali militants', *CNN*, 17 mei 2013,
<http://edition.cnn.com/2013/05/17/us/minnesota-somalis-sentenced/index.html> (versie 14 januari 2015).

Kasteleijn, Nando, 'Islamitische Staat gaat eigen munteenheid uitgeven', *NRC*, 14 november 2014,
<http://www.nrc.nl/nieuws/2014/11/14/islamitische-staat-gaat-eigen-munteenheid-uitgeven/> (versie 3 december 2014).

Kasteleijn, Nando, 'Plasterk verzacht bezuinigingen bij AIVD, dienst krijgt 25 miljoen', *NRC*, 30 juni 2014, <http://www.nrc.nl/nieuws/2014/06/30/plasterk-verzacht-bezuinigingen-bij-aivd-dienst-krijgt-25-miljoen/> (versie 3 december 2014).

Katz, Rita, 'The State Department's Twitter war with ISIS is embarrassing', *TIME*, 16 september 2014, <http://time.com/3387065/isis-twitter-war-state-department/> (versie 15 januari 2014).

Kohlmann, Evan F., 'The antisocial network: countering the use of social networking technologies by foreign terrorist organizations', testimony before the House Committee on Homeland Security, 6 december 2011, <http://homeland.house.gov/sites/homeland.house.gov/files/Testimony%20Kohlmann%5B1%5D.pdf> (versie 15 januari 2015).

Kranenberg, Annemieke, 'Moet de krant propaganda van IS structureel weren?', *De Volkskrant*, 6 september 2014, <http://www.volkskrant.nl/dossier-ombudsvrouw/moet-de-krant-propaganda-van-is-structureel-weren~a3741476/> (versie 19 november 2014).

Leaksource, 'Islamic State beheads British aid worker David Haines', <http://leaksource.info/2014/09/13/graphic-video-islamic-state-beheads-british-aid-worker-david-haines/> (versie 15 januari 2015).

Lensink, Harry en Jaco Alberts, 'AIVD-baas Rob Bertholee over 'het fenomeen'', *Vrij Nederland*, 3 september 2014, <http://www.vn.nl/Archief/Samenleving/Artikel-Samenleving/AIVDbaa-Rob-Bertholee-over-het-fenomeen.htm> (versie 3 december 2014).

Lucas, George R., 'Permissible Preventive Cyberwar: Restricting Cyber Conflict to Justified Military Targets' in: Luciano Floridi en Mariarosaria Taddeo (eds.), *The Ethics of Information Warfare. Law, Governance and Technology Series* (New York 2014) 73-83.

Ludeker, Iris, 'VS lanceerden al in 2007 cyberaanval op Iran', *Trouw*, <http://www.trouw.nl/tr/nl/5009/Archief/archief/article/detail/3404439/2013/03/06/VS-lanceerden-al-in-2007-cyberaanval-op-Iran.dhtml> (versie 31 oktober 2014).

Lüfkens, Matthias, 'Twiplomacy Study 2014 - Executive Summary - Introduction', *Twiplomacy*, <http://twiplomacy.com/blog/twiplomacy-study-2014/> (versie 15 januari 2014).

Luyendijk, Joris, 'Hawala snel en goedkoop, maar nu ook verdacht', *NRC*, 22 oktober 2001, <http://vorige.nrc.nl/krant/article1576143.ece> (versie 14 januari 2015).

Lynn, William J., 'Remarks on Cyber at the RSA Conference', toespraak in San Francisco, 15 februari 2011, <http://www.defense.gov/speeches/speech.aspx?speechid=1535> (versie 3 november 2014).

Maas, Harald, 'The Boston Marathon bombing: reactions from around the world', *Yahoo News*, 16 april 2013, <http://news.yahoo.com/boston-marathon-bombing-reactions-around-world-104500376.html> (versie 14 januari 2015).

Malas, Nour en Maria Abi-Habib, 'Islamic State economy runs on extortion, oil piracy in Syria, Iraq', *Wall Street Journal*, 28 augustus 2014, <http://online.wsj.com/articles/islamic-state-fills-coffers-from-illicit-economy-in-syria-iraq-1409175458> (versie 3 december 2014).

Malik, Shiv, 'Support for Isis stronger in Arabic social media in Europe than in Syria', *The Guardian*, 20 november 2014, <http://www.theguardian.com/world/2014/nov/28/support-isis-stronger-arabic-social-media-europe-us-than-syria> (versie 3 december 2014).

Malik, Shiv, Mona Mahmood en Garry Blight, 'View of Isis in Arabic language social media and news articles', *The Guardian*, 28 november 2014, <http://www.theguardian.com/world/ng-interactive/2014/nov/28/views-of-isis-in-arabic-language-social-media-and-news-articles> (versie 15 januari 2015).

Mantel, Barbara, 'Terrorism and the internet. Should web sites that promote terrorism be shut down?', *CQ Researcher* (2009) 129-153.

Marketingfacts Stats Dashboard, Internetactiviteiten, <http://www.marketingfacts.nl/statistieken/detail/internetactiviteiten> (versie 31 oktober 2014).

McCoy, Terrence, 'ISIS just stole \$425 million, Iraqi governor says, and became the 'world's richest terrorist group', *The Washington Post*, 12 juni 2014, <http://www.washingtonpost.com/news/morning-mix/wp/2014/06/12/isis-just-stole-425-> (versie 3 december 2014).

Melchior, Jillian Kay, 'ISIS tactics illustrate social media's new place in modern war', *TechCrunch*, 15 oktober 2014, <http://techcrunch.com/2014/10/15/isis-tactics-illustrate-social-medias-new-place-in-modern-war/> (versie 9 november 2014).

Meleagrou-Hitchens, Alexande, Shiraz Maher en James Sheehan 'Lights, Camera, Jihad. Al Shabaab's Western media strategy', *International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence* (2012) 29.

Menkhaus, Ken, 'Al-Shabaab and social media: a double-edged sword', *Brown Journal of World Affairs* 2 (2014).

Michael, George, 'The new media and the rise of exhortatory terrorism', *Strategic Studies Quarterly* (2013) 40-68.

Miller, Greg, Julie Tate en Barton Gellman, 'Documents reveal NSA's extensive involvement in targeted killing program', *The Washington Post*, 16 oktober 2013,
http://www.washingtonpost.com/world/national-security/documents-reveal-nsas-extensive-involvement-in-targeted-killing-program/2013/10/16/29775278-3674-11e3-8a0e-4e2cf80831fc_story.html (versie 3 december 2014).

Miklaszewski, Jim, 'CENTCOM Twitter, YouTube Accounts Hacked With Pro-ISIS Messages', *NBC News*, 12 januari 2015, <http://www.nbcnews.com/tech/security/centcom-twitter-youtube-accounts-hacked-pro-isis-messages-n284546> (versie 5 maart 2015).

Mohamed, Hamza, 'Al Shabab bans internet in Somalia', *Al Jazeera*, 9 januari 2014,
<http://www.aljazeera.com/news/africa/2014/01/al-shabab-bans-internet-somalia-20141981213614575.html> (versie 5 maart 2014).

Mohamud, Osman, 'Al-Shabaab confiscates camera-equipped mobile phones in Barawe', *Sabahi Online*, 18 maart 2014,
http://sabahionline.com/en_GB/articles/hoa/articles/features/2014/03/18/feature-01 (versie 14 januari 2015).

Morozov, Evgeny, *The Net Delusion. The Dark Side of Internet Freedom* (New York 2011).

'Mujahideen Moments 5', *YouTube*, gepubliceerd 6 december 2014,
https://www.youtube.com/watch?v=xN0Y5hif3_o (versie 14 januari 2015).

'Mujahideen Moments (6)', *YouTube*, gepubliceerd 29 november 2014,
<https://www.youtube.com/watch?v=hpvBSrdwFAs> (versie 14 januari 2015).

'Mujahideen moments' query, *YouTube*,
https://www.youtube.com/results?search_query=mujahideen+moments (versie 6 januari 2015).

'Mujatweets episode #4 German brother visiting the injured', *YouTube*, 29 juli 2014,
<https://www.youtube.com/watch?v=UcUyS1rMRIM> (versie 19 november 2014).

'Mujatweets #8 – Life in the Islamic State', *Dailymotion*, 2 augustus 2014, http://www.dailymotion.com/video/x22o6ss_is-mujatweets-8-life-in-the-islamic-state_news (versie 19 november 2014).

Mursal, 'Somalia's Al-Shabaab, Islamic State praise attack on France's Charlie Hebdo', *Harar24 News*, 10 januari 2015, <http://harar24.com/?p=14526> (versie 15 januari 2015)

N.N., 'Al Shabaab closes Hormud Telecom in Jilib', *Sabahi Online*, 3 februari 2014, http://sabahionline.com/en_GB/articles/hoa/articles/newsbriefs/2014/02/03/newsbrief-02 (versie 14 januari 2015).

N.N., 'Al Shabaab orders number changes, as Kenya tops Africa in requesting users' data from Google', *Mail & Guardian Africa*, 17 juli 2014, <http://mgafrica.com/article/2014-07-17-al-shabaab-orders-number-changes-as-kenya-tops-african-in-requesting-users-data-from-google-2> (versie 14 januari 2015).

N.N., 'Al-Shabab rebels pull out of key Somali town', *Al Jazeera*, 29 september 2012, <http://www.aljazeera.com/news/africa/2012/09/20129295415328148.html> (versie 14 januari 2015).

N.N., 'Ambtenaren snappen social media niet', *Intermediar*, 23 april 2013, <http://www.intermediar.nl/vakgebieden/overheid/ambtenaren-snappen-social-media-niet> (versie 15 januari 2015).

N.N., 'Amsterdam in vizier terroristen', *De Telegraaf*, voorpagina, 13 januari 2015.

N.N., 'AU rejects al-Shabab bodies 'stunt' in Somalia', *BBC News*, 21 oktober 2011, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-15401898> (versie 14 januari 2015).

N.N., 'Brazil and Mexico probe claims US spied on presidents', *BBC*, 2 september 2013, <http://www.bbc.com/news/world-latin-america-23938909> (versie 31 oktober 2014).

N.N., 'Het dreigingsniveau blijft gewoon 'substantieel'', *Trouw*, 13 januari 2015, <http://www.trouw.nl/tr/nl/33627/Aanslag-Charlie-Hebdo/article/detail/3828867/2015/01/13/Het-dreigingsniveau-blijft-gewoon-substantieel.dhtml> (versie 15 januari 2015).

N.N., 'IS-glossy erkent dat vrouwen en kinderen worden ingezet als slaven', *De Volkskrant*, 13 oktober 2014, <http://www.volkskrant.nl/dossier-islamitische-staat/is-glossy-erkent-dat-vrouwen-en-kinderen-worden-ingezet-als-slaven~a3768151/> (versie 3 december 2014).

N.N., 'ISIS calls for 'lone wolf' US supporters to show up at the homes of soldiers and 'slaughter them'', *Daily Mail*, 17 september 2014, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2759922/Top-US-security-threats-lone-wolves-Syria-fighters-officials.html> (versie 3 december 2014).

N.N., 'ISIS keeps getting better at avoiding US surveillance', *Cyber Defense Magazine*, 19 november 2014, <http://www.cyberdefensemagazine.com/isis-keeps-getting-better-at-avoiding-us-surveillance/> (versie 3 december 2014).

N.N., 'Joe Lieberman, would-be censor', *The New York Times*, 25 mei 2008, http://www.nytimes.com/2008/05/25/opinion/25sun1.html?_r=5& (versie 15 januari 2015).

N.N., 'Jund al-Khilafah in Algeria Beheads French Hostage in Video', *SITE News*, 24 september 2014, <http://news.siteintelgroup.com/blog/index.php/entry/289-jund-al-khilafah-in-algeria-beheads-french-hostage-in-video> (versie 3 december 2014).

N.N., 'Justitie onderzoekt oproep jihadist', *NOS*, 23 september 2014, <http://nos.nl/artikel/701716-justitie-onderzoekt-oproep-jihadist.html> (versie 15 januari 2015).

N.N., 'Kenya army warns of al-Shabab donkeys in Somalia', *BBC News*, 4 november 2011, <http://www.bbc.com/news/world-africa-15591654> (versie 14 januari 2015).

N.N., 'Nairobi shopping mall attacks: Al Shabaab Twitter account suspended', *The Telegraph*, 21 september 2013, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/kenya/10326044/Nairobi-shopping-mall-attacks-Al-Shabaab-Twitter-account-suspended.html> (versie 14 januari 2015).

N.N., 'Nederlandse militairen krijgen sociale mediawaarschuwing voor buitenland', *De Volkskrant*, 24 oktober 2014, <http://www.volkskrant.nl/tech/nederlandse-militairen-krijgen-sociale-mediawaarschuwing-voor-buitenland~a3775000/> (versie 3 december 2014).

N.N., 'Ouders gijzelaar Kassig doen oproep aan IS', *Trouw*, 5 oktober 2010, <http://www.trouw.nl/tr/nl/4496/Buitenland/article/detail/3762243/2014/10/05/Ouders-gijzelaar-Kassig-doen-oproep-aan-IS.dhtml> (versie 19 november 2014).

N.N., 'Shabaab claims deadly attack at Westgate Mall in Nairobi, Kenya', *SITE Jihadist News*, 15 januari 2014, <https://news.siteintelgroup.com/Jihadist-News/shabaab-claims-deadly-attack-at-westgate-mall-in-nairobi-kenya.html> (versie 14 januari 2015).

N.N., 'Social media: a new tool for terror fundraising', *CNN*, 19 juni 2014, <http://outfront.blogs.cnn.com/2014/06/19/social-media-a-new-tool-for-terror-fundraising/> (versie 3 december 2014).

N.N., 'Somalia's al-Shabab militants issue internet ban', *BBC News*, 9 januari 2014, <http://www.bbc.com/news/world-africa-25666470> (versie 14 januari 2015).

N.N., 'Sunni rebels declare new 'Islamic caliphate'', *Al Jazeera English*, 30 juni 2014, <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2014/06/isil-declares-new-islamic-caliphate-201462917326669749.html> (versie 10 november 2014).

N.N., 'Twee strijders IS-video herkend', *NOS*, 17 november 2014, <http://nos.nl/op3/artikel/2004242-twee-strijders-is-video-herkend.html> (versie 3 december 2014).

N.N., 'Utrechtse politicus blijkt fan van porno op Twitter', *RTV Utrecht*, 19 augustus 2014, <http://www.rtvutrecht.nl/nieuws/1223310> (versie 15 januari 2015).

New, William, 'Former cybersecurity chief opposes new regulations', *Government Executive*, 24 mei 2014, <http://www.govexec.com/technology/2004/05/former-cybersecurity-chief-opposes-new-regulations/16780/> (versie 25 september 2014).

Obama, Barack, 'Taking the cyberattack threat seriously', *The Wall Street Journal*, <http://online.wsj.com/articles/SB10000872396390444330904577535492693044650> (versie 31 oktober 2014).

Osman, Ahmed, 'Somalia powerless to stop Al-Shabaab mobile internet shutdown', *IPS*, 16 februari 2014, <http://www.ipsnews.net/2014/02/somalia-powerless-stop-al-shabaab-mobile-internet-shutdown/> (versie 14 januari 2015).

Pandey, Avaneesh, 'ISIS releases new Hollywood style video trailer titled 'Flames of War'', *International Business Times*, <http://www.ibtimes.com/isis-releases-new-hollywood-style-video-trailer-titled-flames-war-1690353> (versie 19 november 2014).

Pantucci, Raffaello en A.R. Sayyid, 'Foreign fighters in Somalia and al-Shabaab's internal purge', *Terrorism Monitor* 22 (2013), http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=41705#.VKZ9CzHF_To (versie 14 januari 2015).

Patrick, Robert, 'St. Louis cabbie gets 11+ years for sending money to terrorist group', *St. Louis Today*, 19 juni 2012, http://www.stltoday.com/news/local/metro/%20st-louis-cabbie-gets-years-for-sending-money-to-terrorist/%20article_2a272094-ba3e-11e1-b919-0019bb30f31a.html/ (versie 14 januari 2015).

Paul, Ron, "Homegrown terror' act an attack on internet freedom?", *Antiwar.com*, 5 december 2007, <http://www.antiwar.com/paul/?articleid=12015> (versie 15 januari 2015).

Pearlman, Lindsay, 'Tweeting to win: Al-Shabaab's strategic use of microblogging', *The Yale Review of International Studies* 3 (2012) 23-31.

Pflanz, Mike, 'Al Shabaab publishes alleged photograph of dead French command', *The Telegraph*, 14 januari 2013, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/somalia/9801097/Al-Shabaab-publishes-alleged-photograph-of-dead-French-commando.html> (versie 14 januari 2015).

Philips, Andrew, 'The Islamic State's challenge to international order', *Australian Journal of International Affairs* 5 (2014) 495-498.

Pritt Stift, 'Nu gratis in GeenBlendle: islamglossy Dabiq 4', *GeenStijl*, 12 oktober 2014, http://www.geenstijl.nl/mt/archieven/2014/10/nu_gratis_in_geenblendle_dabiq4.html (versie 19 november 2014).

Raad Algemene Zaken en Raad Buitenlandse Zaken, Nr. 1277, 'Verslag van schriftelijk overleg', 19 juli 2013, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/dossier/21501-02/kst-21501-02-1277?resultIndex=45&sorttype=1&sortorder=4> (versie 14 januari 2015).

Ramdharie, Stieven, 'Estland leidt de weg voor de 'defensie van de toekomst'', *De Volkskrant*, 21 maart 2013, <http://www.volkskrant.nl/dossier-archieef/estland-leidt-de-weg-voor-de-defensie-van-de-toekomst~a3412807/> (versie 31 oktober 2014).

Ramesar, Perdiep, 'VS vrezen nieuwe generatie terroristen én explosieven', *Trouw*, 4 juli 2014, <http://www.trouw.nl/tr/nl/4492/Nederland/article/detail/3683830/2014/07/04/VS-vrezen-nieuwe-generatie-terroristen-en-explosieven.dhtml> (versie 3 december 2014).

Remie, Mirjam, 'Leider ISIS verschijnt mogelijk voor het eerst in video - 'grote impact jihadkringen'', *NRC*, 5 juli 2014, <http://www.nrc.nl/nieuws/2014/07/05/leider-isis-verschijnt-mogelijk-voor-het-eerst-in-video/> (versie 3 december 2014).

Reuter, Christoph, Raniah Salloum en Samiha Shafy, 'Digital jihad: inside Islamic State's savvy PR war', *Spiegel Online*, 8 oktober 2014, <http://www.spiegel.de/international/world/the-professional-pr-strategies-of-isis-in-syria-and-iraq-a-995611.html> (versie 19 november 2014).

Rid, Thomas en Marc Hecker, *War 2.0. Irregular warfare in the information age* (Londen 2009).

Roelants, Carolien, 'De kalief werpt zijn schaduw vooruit', *NRC*, 22 oktober 2014, <http://www.nrc.nl/carolien/2014/10/22/de-kalief-werpt-zijn-schaduw-vooruit/#> (versie 11 november 2014).

Roelants, Carolien, 'Terrorisme bestaat niet zonder communicatie', *NRC*, 16 september 2014, <http://www.nrc.nl/handelsblad/van/2014/september/16/terrorisme-bestaat-niet-zonder-communicatie-1419692> (versie 19 november 2014).

Roggio, Bill, 'Shabaab rebukes American commander Omar Hammami', *The Long War Journal*, 18 december 2012, http://www.longwarjournal.org/archives/2012/12/shabaab_rebukes_amer.php (versie 14 januari 2015).

Rose, Steve, 'The Isis propaganda war: a hi-tech media jihad', *The Guardian*, 7 oktober 2014, <http://www.theguardian.com/world/2014/oct/07/isis-media-machine-propaganda-war> (versie 15 januari 2015).

Rutten, Tim, 'Tyranny's new nightmare: Twitter', *Los Angeles Times*, 24 juni 2009, <http://articles.latimes.com/2009/jun/24/opinion/oe-rutten24> (versie 31 oktober 2014).

Sageman, Marc, *Leaderless Jihad. Terror networks in the twenty-first century* (Philadelphia 2008).

Saltman, Erin Marie & Charlie Winter, 'Islamic State: The Changing Face of Modern Jihadism', *Quilliam Foundation*, November 2014, <http://www.quilliamfoundation.org/wp/wp-content/uploads/publications/free/islamic-state-the-changing-face-of-modern-jihadism.pdf> (versie 15 januari 2014) 12-13.

Scarborough, Rowan, 'Islamic State using leaked Snowden info to evade U.S. intelligence', *The Washington Times*, 4 september 2014, <http://www.washingtontimes.com/news/2014/sep/4/islamic-state-using-edward-snowden-leaks-to-evade-/?page=all> (versie 3 december 2014).

Sengupta, Kim, 'Al Shabaab is facing a bloody crisis of its own: after the Westgate atrocity, the terrorists are turning to each other', *The Independent*, 17 november 2013, <http://www.independent.co.uk/news/world/africa/alshabaab-is-facing-a-bloody-crisis-of-its-own-after-the-westgate-atrocity-the-terrorists-are-turning-on-each-other-8944584.html> (versie 14 januari 2015).

Simon, Tomer, Avishay Goldberg, Limor Aharonson-Daniel, Dmitry Leykin en Bruria Adini, 'Twitter in the cross fire. The use of social media in the Westgate Mall terror attack in Kenya', *PLOS ONE* 8 (2014) 1-11

Singer, Peter W., 'The cyber terror bogeyman', *Brookings*, november 2012, <http://www.brookings.edu/research/articles/2012/11/cyber-terror-singer> (versie 31 oktober 2014).

Singer, Peter W. en Allan Friedman, *Cyberwar and cybersecurity. What everyone needs to know* (New York 2014).

Sink, Justin, 'ISIS rakes in donations on Twitter', *The Hill*, 23 oktober 2014, <http://thehill.com/policy/defense/221666-isis-rakes-in-donations-on-twitter> (versie 3 december 2014).

Smith, Matt, 'Iraq widens internet blocks to disrupt insurgent communications', *Reuters*, 16 juni 2014, <http://www.reuters.com/article/2014/06/16/us-iraq-telecommunications-idUSKBN0ER2WG20140616> (3 december 2014).

Speri, Alice, 'ISIS fighters and their friends are total social media pros', *Vice*, 14 juli 2014, <https://news.vice.com/article/isis-fighters-and-their-friends-are-total-social-media-pros> (versie 19 november 2014).

Spitzer, Manfred, *Digitale Dementie* (Amsterdam 2013).

Sridharan, Vasudevan, 'Isis calls for lone wolf attacks in UK for Iraq intervention', *International Business Times*, 13 oktober 2014, <http://www.ibtimes.co.uk/isis-calls-lone-wolf-attacks-uk-iraq-intervention-1469694> (versie 3 december 2014).

Stokman, Derk, 'Lakse overheid laat zich misbruiken door ICT-sector', *NRC*, 15 oktober 2014, <http://www.nrc.nl/handelsblad/van/2014/oktober/15/lakse-overheid-laet-zich-misbruiken-door-ict-sec-1430812> (versie 15 januari 2015).

Stute, Dennis, 'Günther: "Der 'Islamische Staat' agiert hochgradig rational", *Die Welle*, 20 augustus 2014, <http://www.dw.de/g%C3%BCnther-der-islamische-staat-agiert-hochgradig-rational/a-17866907> (versie 19 november 2014).

Sullivan, Andrew, 'The revolution will be twittered', *The Atlantic*, 13 juni 2009, <http://www.theatlantic.com/daily-dish/archive/2009/06/the-revolution-will-be-tweeted/200478/> (versie 31 oktober 2014).

Szoldra, Paul, 'Militants in Iraq are surprisingly briljant on social media', *Business Insider*, 25 juli 2014, <http://www.businessinsider.com/isis-propaganda-2014-6> (versie 19 november 2014).

Thatcher, Margaret, 'Speech to American Bar Association', 15 juli 1985, <http://www.margarethatcher.org/document/106096> (versie 3 november 2014).

The Lions of Rojava, *Facebook*, <https://www.facebook.com/pages/The-Lions-Of-Rojava/290140627860127> (versie 15 januari 2015).

The World Bank, Internet users (per 100 people), <http://data.worldbank.org/indicator/IT.NET.USER.P2> (versie 14 januari 2015).

Tohn, David, 'Digital trench warfare', *Boston Globe*, 11 juni 2009, http://www.boston.com/bostonglobe/editorial_opinion/oped/articles/2009/06/11/digital_trench_warfare/ (versie 3 november 2014).

Torres Soriano, Manuel R., 'The vulnerabilities of online terrorism', *Studies in Conflict & Terrorism* 4 (2012) 263-277.

Townsend, Mark, 'Revealed: UK 'mercenaries' fighting Islamic State terrorist forces in Syria', *The Guardian*, 22 november 2014, <http://www.theguardian.com/world/2014/nov/22/uk-mercenaries-fighting-islamic-state-terrorist-syria> (versie 3 december 2014).

Tran, Mark, 'Aid groups lobby US not to shut off remittances to Somalia', *The Guardian*, 4 januari 2012, <http://www.theguardian.com/global-development/2012/jan/04/aid-us-remittance-money-somalia> (versie 14 januari 2015).

Tversky, Amos en Daniel Kahneman, 'Availability. A heuristic for judging frequency and probability' in: *Cognitive Psychology* 4 (1973) 163-178.

Twiplomacy, Top 50 most followed world leaders, <http://twiplomacy.com/wp-content/uploads/2014/06/Twiplomacy-Top-50-Most-Followed.png> (versie 15 januari 2014).

United Nations Development Programme Somalia, 'Somalia's missing million. The Somali diaspora and its role in development 2009',
http://www.so.undp.org/content/dam/somalia/docs/Project_Documents/Poverty_Reduction/Somalia%20Missing%20Millions.pdf (versie 14 januari 2015).

United Nations Security Council, 'Report of the Monitoring Group on Somalia pursuant to Security Council resolution 1853 (2008)', <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Somalia%20S%202010%2091.pdf>, 30 (versie 14 januari 2015).

United National Security Council, 'Report of the Monitoring Group on Somalia and Eritrea pursuant to Security Council resolution 2002 (2011)',
<http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Somalia%20S%202012%20544.pdf> (versie 14 januari 2015).

United National Security Council, 'Report of the Monitoring Group on Somalia and Eritrea pursuant to Security Council resolution 2060 (2012): Somalia',
http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2013/413 (versie 14 januari 2015).

United Nations Security Council, 'Security Council Committee on Somalia and Eritrea adds on individual to list of individuals and entities', 17 februari 2012,
<http://www.un.org/press/en/2012/sc10545.doc.htm> (versie 14 januari 2015).

University of Arizona, 'Dark Web and GeoPolitical Web Research',
<http://ai.arizona.edu/research/terror/#goal> (versie 3 november 2014).

'urgentmessage', *YouTube*, gepubliceerd op 16 maart 2012,
<https://www.youtube.com/watch?v=GAR2srINqks> (versie 14 januari 2015).

U.S. Department of State, Foreign Terrorist Organizations,
<http://www.state.gov/j/ct/rls/other/des/123085.htm> (versie 14 januari 2015).

Veen, Casper van der, Al-Qaedaleider Jemen claimt aanslag Parijs', *NRC*, 14 januari 2015,
<http://www.nrc.nl/nieuws/2015/01/11/aanslagpleger-zweert-in-video-trouw-aan-is/> (versie 15 januari 2015).

Voices from the Blogs, 'ISIS: Perception on news on-line and social media considering only posts and articles written in Arabic language', 27 oktober 2014,
http://voicesfromtheblogs.files.wordpress.com/2014/11/isis_on_newssocialmediavoices.pdf (versie 15 januari 2015).

Wallace, Lewis, 'Wired back internet for Nobel Prize', *Wired.com*, 20 november 2009, <http://www.wired.com/2009/11/internet-for-peace-nobel/> (versie 9 oktober 2014).

Warrick, Joby, en Candace Rondeaux, 'Taliban using U.S. firms to host web sites', *The Washington Post*, 9 april 2009, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/04/08/AR2009040804378.html> (versie 15 januari 2015).

Weimann, Gabriel, 'Lone wolfs in cyberspace', *Journal of Terrorism Research* 2 (2012) 75-90

Weimann, Gabriel, 'New terrorism and new media', *Commons Lab: Research Series* 2 (2014).

Weimann, Gabriel, 'www.terror.net. How modern terrorism uses the Internet', *United States Institute of Peace*, Special Report 116 (2004).

Weisgerber, Marcus, 'DoD to release public version of cyber strategy', *DefenseNews*, 8 juli 2011, <http://archive.defensenews.com/article/20110708/DEFSECT04/107080303/DoD-Release-Public-Version-Cyber-Strategy> (versie 15 januari 2015).

Wilkinson, Paul, 'The media and terrorism: a reassessment', *Terrorism and Political Violence* 2 (1997) 51-64

Wise, Rob, 'Al Shabaab', *Aqam Futures Project Case Study Series*, Centre for Strategic & International Studies (2011).

Zelin, Aaron Y., 'Al-Kataib Media presents a new video message from Harakat al-Shabab al-Mujahidin: "The Brundian Bloodbath: Battle of Dayniile"', *Jihadology*, 11 november 2011, <http://jihadology.net/2011/11/11/al-kataib-media-presents-a-new-video-message-from-%E1%B8%A5arakat-al-shabab-al-mujahidin-the-brundian-bloodbath-battle-of-dayniile/> (versie 14 januari 2015).

Zelin, Aaron Y., 'Al-Kataib Media presents a new video message from Harakat al-Shabab al-Mujahidin: "The Woolwich Attack: It's an eye for an eye"', *Jihadology*, 15 oktober 2013, <http://jihadology.net/2013/10/15/al-kataib-media-presents-a-new-video-message-from-%E1%B8%A5arakat-al-shabab-al-mujahidin-the-woolwich-attack-its-an-eye-for-an-eye/> (versie 14 januari 2015).

Zelin, Aaron Y., 'New statement from Harakat al-Shabab al-Mujahidin, "Announcement of al-Kataayb Media news channels new logo', *Jihadology*, 27 augustus 2010, <http://jihadology.net/category/al-kataayb-media/> (versie 14 januari 2015).

Zelin, Aaron Y., 'New statement from the Muslim Youth Center: "On the suspension of HSM Press Office Twitter Account"', *Jihadology*, 27 januari 2013, <http://jihadology.net/2013/01/27/new-statement-from-the-muslim-youth-center-on-the-suspension-of-hsm-press-office-twitter-account/> (versie 14 januari 2015).

